

**РЕГІОНАЛЬНИЙ ФІЛІАЛ
НАЦІОНАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ
СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ у м. ХАРКОВІ**

**ПАРТІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНИ
ПІСЛЯ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ - 2012**

Аналітична доповідь

За загальною редакцією О. А. Фісуна

Харків
2012

УДК 329.05 (477)
П 18

*За повного або часткового відтворення матеріалів
даної публікації посилання на видання обов'язкове.*

Автори:

Фісун О. А., *д-р політ. наук, професор*
Поліщук О. С.

П 18 Партійна система України після парламентських виборів - 2012: аналіт. доп./ за заг. ред. О. А. Фісуна; Регіон. філіал НІСД у м. Харкові. – Х.: Золоті сторінки, 2012. – 116 с.

Дане видання містить аналітичну доповідь «Партійна система України після парламентських виборів - 2012» та матеріали засідання «круглого столу» «Партійна система України після парламентських виборів-2012: тенденції трансформації», що відбувся 25 грудня 2012 року у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна.

Для політологів, філософів, соціологів, юристів, - всіх, кого цікавлять актуальні проблеми партійного будівництва та динаміки політичного режиму в Україні.

УДК 329.05 (477)

ПАРТІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНИ ПІСЛЯ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ - 2012

Українська партійна система останніх років характеризується двома суперечливими явищами. З одного боку це збереження високого рівня фрагментації, а з іншого - тенденція до формування партійної системи з домінантною партією. В оцінці перспектив формування домінантної партії після парламентських виборів 2012 р. першочергової уваги заслуговують проблеми фракціоналізації всередині партії влади та фактори нестабільності парламентської більшості.

1. ФОРМАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ: ЩО ЗМІНИЛОСЬ?

Для того, щоб оцінити розстановку політичних сил, яка склалася після закінчення парламентських виборів 2012 р., в першу чергу необхідно оцінити партійну систему України в цілому за допомогою формальних інструментів порівняльної політології. Це допоможе визначити її загальну характеристику і місце в існуючих класифікаціях, а також простежити її динаміку протягом декількох електоральних циклів.

Одним з найбільш дієвих інструментів в оцінці партійної системи держави є підрахунок ефективного числа партій. Цей показник визначає фрагментацію партійної системи і вирішує два важливі завдання. По-перше, він дозволяє специфікувати різні проміжні варіанти партійних систем в традиційному ряду однопартійні-двопартійні-багатопартійні системи і, що більш актуально для України, всередині категорії багатопартійних систем. По-друге, він дає можливість оцінити відносну вагу і силу партій, виходячи з кількості одержаних на виборах парламентських місць. Цей показник був розроблений М. Лааксо і Р. Таагапера[1] і розраховується за формулою $N = 1/\sum s_i^2$, де s_i – це частка місць, отриманих партією в парламенті. Цей показник не є досконалим, тому в порівняльній політології розробляються коригуючі та альтернативні індекси, зокрема індекс Х. Молінара[2] і Г. Голосова[3]. Показники ефективного числа партій, підраховані для виборів на пропорційній основі для кількох останніх електоральних циклів в Україні виглядають наступним чином (див. Табл. 1).

З наведених даних видно, що (1) фрагментація партійної системи в електоральних циклах 2006 і 2007 рр. в цілому відносно менше, ніж фрагментація в електоральних циклах 1998

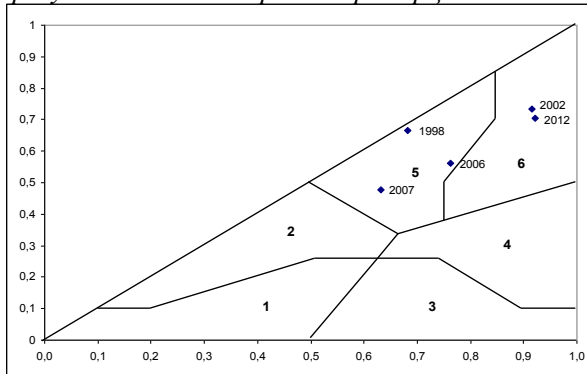
і 2002 рр.; (2) фрагментація партійної системи на парламентських виборах 2012 р. зростає.

Таблиця 1. Показники індексів ефективного числа партій за результатами виборів на пропорційній основі

	1998	2002	2006	2007	2012
Лааксо-Таагапера	5,0	4,7	3,4	3,3	4,3
Молінар	2,5	3,6	2,4	2,7	3,4
Голосов	3,8	4,1	2,9	3,0	3,8

Однак як змістовно визначити місце партійної системи України в існуючих класифікаціях? Для цього ми скористаємося ще одним інструментом - візуальним дисплеєм Г. Голосова[4]. Цей дисплей описується за допомогою двох формул: $x = (s_2 + s_r) / (s_1 + s_r)$; $y = (s_3 + s_r) / (s_1 + s_r)$, де s_1 , s_2 і s_3 – це частка парламентських місць, отримана партією, яка зайняла перше, друге і третє місце відповідно, а s_r – це сума часток парламентських місць, які отримали інші партії починаючи з четвертої. Точка з координатами x і y відкладається на візуальному дисплеї. Для виборів на пропорційній основі отримуємо наступні результати (див. Рис. 1).

Рисунок 1. Показники візуального дисплея Г. Голосова за результатами виборів на пропорційній основі

Точками відзначені вибори відповідних років. Якщо точка потрапляє в ділянку (1), то вона кваліфікується як партійна система з домінуючою партією з одним претендентом; ділянка (2) – партійна система з домінуючою партією з численними претендентами; ділянку (3) – двопартійна; ділянка (4) – двох-з-половиною партійна; ділянка (5) – багатопартійна з лідируючою партією; ділянка (6) – багатопартійна без лідируючої партії.

Як видно з наведених даних, партійну систему України за результатами виборів на пропорційній основі в 1998, 2006 і 2007 рр. можна визначити як багатопартійну з лідируючою партією, а в 2002 і 2012 рр. – як багатопартійну систему без лідируючих партій.

Але наскільки така інтерпретація на основі ефективного числа партій і візуального дисплея Г. Голосова відображає реальну розстановку політичних сил в українському парламенті різних скликань? Головна проблема, з якою ми стикаємося, це результати виборів 2002 і 2012 рр.. Значення всіх трьох індексів ефективного числа партій, наведених для цих електоральних циклів, відносно високі. А візуальний дисплей Голосова кваліфікує партійну систему в ці роки як багатопартійну без лідируючої партії. З точки зору результатів за партійними списками, це відповідає реальній картині. Однак, як ми знаємо, в обох випадках – в 2002 і 2012 рр. – саме мажоритарна складова мала ключовий вплив на розстановку сил у парламенті. І в тому, і в іншому випадку за участю депутатів від мажоритарних округів оформлялася більшість (фракція «За СДУ» і фракція Партії регіонів відповідно), що свідчило про меншу фрагментацію. Тому для більш адекватної оцінки можна підрахувати індекси ефективного числа партій і показники візуального дисплея для сформованих на першій сесії парламенту фракцій. Це є компромісним методологічним рішенням, тому що фракції не є в строгому сенсі слова партіями, а також тому, що такий перерахунок не враховує позафракційних депутатів. Результати підрахунку наступні (див. Табл. 2, Рис. 2). Склад депутатських фракцій брався за даними на 14 травня 1998 р., 30 травня 2002 р., 25 травня 2006 р., 23 вересня 2007 р., 12 грудня 2012 р.

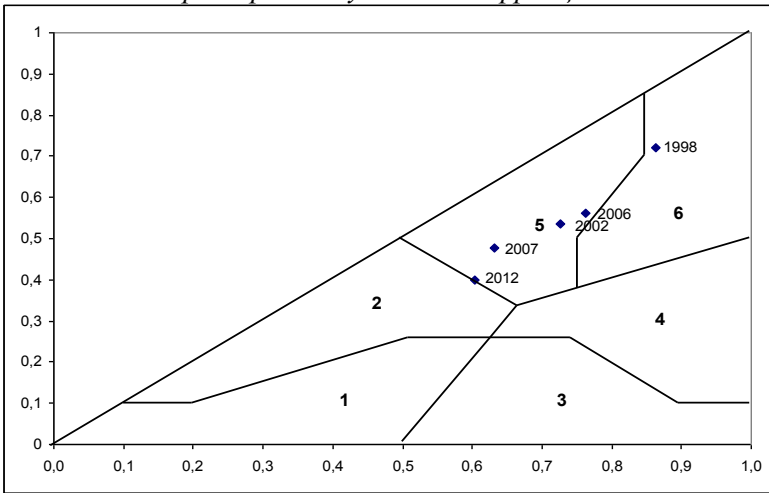
Як видно з наведених даних, показник ефективного числа партій для 2002 і 2012 рр. значно знизився, а динаміка за індексом Лааксо-Таагапера тепер взагалі виглядає як поступове зниження фрагментації від виборів до виборів. На візуальному дисплеї Г. Голосова партійна система станом на 2002 і 2012 рр. характеризується як багатопартійна система з лідируючою

партією, а в останньому випадку навіть наближається до системи з домінуючою партією і численними претендентами.

Таблиця 2. Показники індексів ефективного числа партій за розміром депутатських фракцій

	1998	2002	2006	2007	2012
Лааксо-Таагапера	5,5	3,6	3,4	3,3	3,0
Молінар	3,7	2,3	2,4	2,7	1,7
Голосов	4,6	2,9	2,9	3,0	2,4

Рисунок 2. Показники візуального дисплея Г. Голосова за розміром депутатських фракцій

Як видно з наведених даних, показник ефективного числа партій для 2002 і 2012 рр. значно знизився, а динаміка за індексом Лааксо-Таагапера тепер взагалі виглядає як поступове зниження фрагментації від виборів до виборів. На візуальному дисплеї Г. Голосова партійна система станом на 2002 і 2012 рр. характеризується як багатопартійна система з лідируючої партією, а в останньому випадку навіть наближається до системи з домінуючою партією і численними претендентами.

Показник ефективного числа партій не враховує два принципових моменти: з одного боку, це тісна співпраця між

кількома партіями (настільки тісна, що ці партії можуть розглядатися як одна), з іншого боку, це розкол усередині однієї партії (настільки сильний, що вона може розглядатися як кілька партій). Звичайно, цей факт можна розглядати і як перевагу. У динамічному партійному полі України це дозволяє уникнути двох переоцінок: переоцінки стабільності міжпартійних союзів (ті міжпартійні союзи, які сьогодні здаються самі собою зрозумілими, завтра можуть набути зовсім іншого вигляду) і переоцінки сили розколів усередині однієї партії. Звичайно, ми не повинні переоцінювати ці феномени, однак на них варто звернути увагу.

Дослідницьку перспективу щодо сучасної української партійної системи можна сформулювати в термінах Т. Карозерса [5], який у своїй знаковій статті, присвяченій критиці транзитології, помістив більшість «перехідних», в тому числі пострадянських країн, у так звану сіру зону, для якої характерні два головних синдроми – безформний плюралізм і домінуюча влада. Безформний плюралізм визначається як позитивними ознаками (відносно широкі політичні свободи, регулярні вибори і зміна при владі різних політичних угруповань), так і негативними явищами (політична участь обмежується періодом виборів; політичні еліти сприймаються як корумповані, ренто-орієнтовані і неефективні; зміна влади виглядає як передача з рук в руки невирішених проблем держави; слабка в силу своєї нестабільності держава, що стає перешкодою для реалізації реформ; для одного з різновидів безформного плюралізму, що спостерігається в тому числі в Україні, характерні недовговічні партії та альянси, які очолюються харизматичними лідерами і які фактично діють як їх патронажні мережі). Інший синдром – домінуюча влада – також визначається позитивними ознаками (обмежений, але все ж реальний політичний простір; оспорування влади з боку опозиційних груп; наявність принаймні базових демократичних інститутів) і негативними явищами (в політичній системі панує одне політичне угруповання, що знижує перспективи зміни влади в осяжному майбутньому; стирається межа між державою і правлячою партією; правляча партія контролює ключові державні ресурси і інститути, в тому числі судову владу; вибори є сумнівними з точки зору справедливості; політичні еліти також розглядаються як корумповані, однак, в силу незмінності влади, це ставлення виражається менш відкрито; слабка держава в силу бюрократії, що руйнується в умовах стагнації режиму правлячої партії).

Між цими двома синдромами можливий історичний перехід. Як відзначає Т. Карозерс, Україна, яка в 1990-х роках, здавалося, застрягла в політиці домінуючої влади, надалі почала рух до безформного плюралізму. Сьогодні ми можемо поставити питання: чи можливе формування домінуючої влади в Україні або вона завжди буде розряджатися хаосом безформного плюралізму (або «конкуруючих олігархій», як позначив український політичний режим Г. Хейл [6])? Аргументами на користь останньої альтернативи (крім наявності політико-культурного кліважу Захід-Схід і як наслідок наявності принципової і відносно сильної опозиції) можна вважати (1) фракціоналізацію всередині Партії регіонів і (2) наявність нестабільного елемента парламентської більшості – депутатів-мажоритарників, які при зміні політичної кон'юнктури можуть приєднатися до опозиційного табору. Розглянемо два цих аргументи.

2. ФРАКЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВСЕРЕДИНІ ПАРТІЇ ВЛАДИ

Сучасна українська політична система характеризується домінуючими позиціями і ключовим впливом Партії регіонів та пов'язаних з нею політичних і бізнес-еліт. При цьому всередині самої Партії регіонів як партії влади можна спостерігати появу різних груп впливу і зіткнення їх інтересів в боротьбі за державні посади. Для опису деталей цієї боротьби нам необхідний аналітичний контекст – **концепції домінантної партії і внутрішньопартійної фракціоналізації**.

Домінантною називають партію, яка займає провідні позиції в партійній системі за ключовими параметрами. Домінантні партії мають вирішальну більшість у парламенті чи є головним учасником коаліційної більшості, гарантують політичну та законодавчу підтримку президента й уряду, забезпечують демократичну легітимність – дійсну або фіктивну – існуючої влади, здатні мобілізувати підтримку громадян (головним чином, через стратегії патронажу). Позиції домінантної партії пов'язані з її відносним ресурсним багатством, яке забезпечується тенденцією до зрощування партії з виконавчою владою і винятковим доступом до державних ресурсів. Домінантні партії, як правило, виступають з деідеологізованою (щодо традиційних політичних ідеологій) програмою, що робить їх більш привабливими для прагматичних політиків і середньостатистичних виборців. Опозиція в таких умовах характеризується відносною ресурсної

бідністю, ідеологізованістю і віддаленням від середньостатистичного виборця; участь в опозиційних політичних проектах стає не вигідною. Опозиційним партіям в таких умовах, як правило, важко перейти від критики режиму домінуючої партії до реальної боротьби за владу. Політичні системи з домінуючою партією характерні як для демократичних, так і для недемократичних режимів. Домінуючі партії перебувають при владі, як правило, в період реформ і є своєрідним стабілізатором політичного простору, який здатний згладити політичні протиріччя та кліважі. В якості прикладів домінуючих партій можна назвати Індійський національний конгрес (Індія), Ліберально-демократичну партію (Японія), Інституційно-революційну партію (Мексика) та ін.

Партію регіонів на сьогоднішній день в певному сенсі можна розглядати як домінуючу партію. Перетворення її в таку було пов'язано з двома змінами в політичній системі України.

По-перше, це політична реформа 2004 р., пов'язана з перетворенням України в прем'єр-президентську республіку і введенням пропорційної системи виборів до Верховної Ради. Обидва цих ключових перетворення заклали основи того статусу, який на даний момент має Партія регіонів. З одного боку, пропорційна виборча система зробила пріоритетною стратегію активного партійного будівництва. Політичний кліваж, що утворився в ході президентських виборів 2004 р., стимулював різні групи впливу переважно східноукраїнських політичних та економічних еліт до кооперації, результатом чого стало формування дисциплінованої партії навколо донецького ядра. З іншого боку, прем'єр-президентська республіка дозволяла Партії регіонів у відсутності свого президента маневрувати в політичному полі, використовуючи в своїх інтересах характерне для прем'єр-президентської республіки розділене правління – протистояння між президентом і прем'єр-міністром. Це дозволяло їм послаблювати своїх головних політичних суперників і отримувати політичну перевагу, наприклад, у вигляді поста прем'єр-міністра (призначення В. Януковича прем'єр-міністром у серпні 2006 р.).

По-друге, це перемога на президентських виборах 2010 р., відміна політичної реформи і введення в дію конституції 1996 р., тобто перетворення України на президентсько-парламентську республіку. Це дозволило позбутися розділеного правління, обмеживши тим самим політичні маневри опозиції в полі конфлікту двох центрів виконавчої влади. Партія регіонів в таких умовах стала парламентською базою для формування вертикалі влади. В. Янукович тепер міг спиратися на сильний

партійний ресурс, на відміну від попередніх президентів, змушених балансувати між різними політичними силами і спиратися на коаліцію, а також – у спробах обмежити вплив прем'єр-міністра – вступати в картельні угоди з опозицією. У таких умовах В. Янукович також зміг розраховувати на підтримку коаліційних партнерів – КПУ і Блоку Литвина, а також залучити в орбіту свого впливу деякі сегменти опозиції. З двох центрів впливу – президента і прем'єр-міністра, що групували навколо себе парламентську клієнтелу, залишився тільки один центр виконавчої влади – президент.

Однак, формування вертикалі влади з ослабленою фігурою прем'єр-міністра, зрощування партії і виконавчої влади та її винятковий доступ до державних ресурсів (система «переможець отримує все») спровокувала перехід до внутрішньопартійної фракціоналізації і послаблення партійної дисципліни. Тут починається боротьба різних фракцій за сфери впливу у виконавчій владі і доступ до президента. При цьому позначилися два проекти подолання цієї фракціоналізації: з одного боку повернення до стратегії партійного будівництва, а з іншого – стратегії використання бюрократичних ресурсів для створення пропрезидентської коаліції, яка актуалізується введенням змішаної виборчої системи. Боротьба цих проектів актуалізує погляд на українську політику не тільки як на поле, розділене партійно-ідеологічними кордонами (який був в більшій мірі актуальний для ситуації, що склалася після 2004 р.), але і як на боротьбу патронажно-клієнтарних мереж за доступ до ресурсів однієї партії влади в широкому сенсі слова. Розглянемо більш детально явище внутрішньопартійної фракціоналізації.

Домінантна партія є головним політичним ліфтом і центром тяжіння для різних політичних і бізнес-груп. У таких умовах домінують партії часто схильні до внутрішньопартійної фракціоналізації – виділенню декількох груп впливу всередині партії. При цьому з точки зору динаміки та виконуваних функцій дослідники (Ф. Бусек [7]) виділяють кооперативну, змагальну та звироднілу фракціоналізацію. Той чи інший тип фракціоналізму може проявитися в діяльності однієї партії на різних етапах її розвитку.

Кооперативний фракціоналізм – це внутрішньопартійний поділ в умовах дії доцентрових сил. Він характерний для періоду утворення та укрупнення партії, а також мобілізації сил для боротьби з опозицією. Фракції в даному випадку є розділеними. Головний ефект кооперативного фракціоналізму –

агрегація груп і згладжування відмінностей між ними, а також артикуляція інтересів субпартійних центрів впливу.

Змагальний фракціоналізм – це внутрішньопартійний поділ в умовах дії відцентрових сил. Він характерний для періоду досить довгого знаходження партії при владі. Фракції в даному випадку є опозиційними по відношенню одна до одної. Головний ефект змагального фракціоналізму – внутрішньопартійні конфлікти, конкуренція між політичними проектами і прискорення циркуляції еліт. Цей тип фракціоналізму може супроводжуватися вето-іграми і фрагментованим голосуванням.

Звироднілий фракціоналізм – це внутрішньопартійний поділ в умовах сегментації партії: фракції починають концентруватися виключно на своїх приватних інтересах. Фракції в даному випадку все більше перетворюються на самодостатні політичні одиниці. Головним ефектом звироднілого фракціоналізму є ренто-орієнтована поведінка, поділ ресурсів і сфер впливу, відволікання від колективних цілей на користь політичних інтриг. Цей тип фракціоналізму може супроводжуватися патовими ситуаціями в ухваленні політичних рішень і зростанням корупції.

По відношенню до Партії регіонів, ми повинні задатися двома питаннями: як оцінити фракціоналізм всередині партії відповідно до вищенаведеної типології і які стратегії боротьби вибирають групи впливу всередині партії в залежності від того чи іншого інституційного устрою?

На даний момент експерти схильні виділяти всередині Партії регіонів три основні групи впливу: 1) *донецьке ядро партії* (групи Ахметова-Колеснікова, Ключова, Азарова-Рибака); 2) *група РосУкрЕнерго* (групи Фірташа, Бойка, Хорошковського); 3) *група впливу або вертикаль президента*.

З одного боку, характер цієї фракціоналізації можна оцінити як *змагальний*. Дійсно, названі групи впливу виступають з конкуруючими політичними проектами. Наприклад, у питанні відносин президента і парламенту можна вважати, що донецьке ядро партії виступає за розвиток Партії регіонів як президентської партії і основної бази парламентської підтримки президента; група РосУкрЕнерго бачить в президенті не тільки лідера партії, але й лідера нації, який стоїть над політичною структурою; група впливу президента підтримує автономію президента від партії і виступає за розширення вертикалі влади і створення парламентської підтримки не стільки у вигляді дисциплінованою партії, скільки у вигляді пропрезидентської коаліції за участю депутатів від

мажоритарних округів. На користь змагального характеру цієї фракціоналізації свідчить і наявність деяких ознак фрагментованого голосування. Незважаючи на те, що в цілому Партія регіонів у парламенті голосує злагоджено, були голосування по яких фракція розділилася. Примітним прикладом тут можна вважати голосування за створення тимчасової слідчої комісії для розслідування фактів корупційної діяльності компанії «РосУкрЕнерго» на чолі з соратником Ю. Тимошенко Р. Зваричем від 1 липня 2010 р. За це рішення проголосувало сім депутатів із фракції Партії регіонів, у тому числі Р. Ахметов. Також на користь змагального характеру цієї фракціоналізації свідчать і часті урядові перестановки, в яких проглядається лобювання інтересів окремих груп впливу всередині партії. Про це мова піде нижче.

З іншого боку, фракціоналізм всередині Партії регіонів час від часу набуває рис *кооперативного* фракціоналізму. Це спостерігалось в період укрупнення партії – приєднання «Сильної України» (березень 2012 р.); в період залучення в орбіту свого впливу опозиційних депутатів, тобто фактичного розширення фракції для вирішення ключових питань, наприклад, питання про відставку Ю. Тимошенко з поста прем'єр-міністра (березень 2010 р.); в період поступок деяким впливовим політикам, які мають значний регіональний вплив, урядових постів – призначення В. Балого на пост міністра з надзвичайних ситуацій (листопад 2010 р.), П. Порошенка на пост міністра економічного розвитку і торгівлі (березень 2012 р.).

Нарешті, характер фракціоналізму всередині Партії регіонів набуває рис *звироднілого* фракціоналізму. Це обумовлено характером української політичної системи в цілому. Тут Україна може бути розглянута в якості класичного зразка неопатримоніальної демократії, в якій неформальні клієнтарно-патронажні мережі конкурують через формальні електоральні механізми за пост президента і місця в парламенті, проте їх метою залишається перш за все заняття найбільш ефективних позицій для вилучення ренти.

Стратегії боротьби груп впливу всередині партії умовно можна розділити на (1) *мінімакс*: стратегія максимізації вигод при мінімізації витрат. Максимізація вигод в даному випадку означає отримання прямого доступу до президента, а також отримання найбільш ефективних позицій для вилучення ренти; реалізація цієї стратегії передбачає боротьбу за посади у виконавчих органах влади; (2) *максимін*: стратегія зниження ризиків і забезпечення найбільш вигідних умов у випадку, якщо

стратегія максимізації не спрацює; стратегії максиміна стають більш актуальними в умовах політичної невизначеності, яка характерна зокрема для періоду національних і місцевих виборів; реалізація цієї стратегії передбачає створення груп підтримки в парламенті і в місцевій владі.

У веберіанської термінології стратегії мінімакса можна представити в термінах патримоніалізма, тобто як боротьбу за президентські засоби управління, а стратегії максиміна – в термінах станового панування, тобто як спробу обзавестися альтернативними засобами управління в умовах посиленої президентської вертикалі.

Конкретний зміст цих стратегій залежить від максимізації вигоди пов'язані в першу чергу з наближеністю до президента і виконавчої влади, а стратегії мінімізації ризиків розгортаються в основному на парламентській майданчику, можна пояснити конституційною реформою 2010 р. – трансформацією України з *прем'єр-президентської республіки в президентсько-парламентську*. Остання характеризується слабким впливом партій і парламенту на формування виконавчої влади, залежністю кабінету міністрів від президента, можливостями президента протидіяти парламентським рішенням (у вигляді права вето і права розпуску парламенту). Крім того, такий зміст стратегій мінімакса і максиміна визначається і виборчою реформою 2011 р. – переходом від пропорційної виборчої системи виборів народних депутатів до змішаної системи, яка в цілому послаблює роль партійного будівництва.

Розглянемо стратегії мінімакса – боротьбу між групами впливу за урядові посади – в 2012 р. і в даний момент. У 2012 р. ключовими тенденціями були (1) посилення групи РосУкрЕнерго і ослаблення групи донецького ядра партії в боротьбі за посаду прем'єр міністра, про що свідчила відставка віце-прем'єр-міністра А. Ключова – одного з претендентів на посаду прем'єр-міністра від групи донецького ядра партії, і призначення його секретарем РНБО (лютий 2012 р.), а також просування В. Хорошковського – одного з претендентів на посаду прем'єр-міністра від групи РосУкрЕнерго – спочатку на посаду міністра фінансів, а потім і першого віце-прем'єра (лютий 2012 р.); (2) посилення вертикалі президента, про що свідчив той факт, що наближені до президента люди зайняли ключові позиції у фінансальних і силових структурах, зокрема, в Національному банку України (С. Арбузов), Міністерстві внутрішніх справ (В. Захарченко), Державній податковій службі (А. Клименко), СБУ (І. Калінін) і Міністерстві фінансів (Ю. Колобов).

На даний момент стратегії мінімакса найкраще вийде оцінити по розподілу сфер впливу в новому уряді. На сьогоднішній день ключовими тенденціями є (1) розподіл віцепрем'єрських посад між трьома основними групами впливу з більш вигідною позицією групи впливу президента, про що свідчить призначення на посади віцепрем'єр-міністрів О. Вілкула, якого пов'язують з Р. Ахметовим, і Ю. Бойко, якого пов'язують з Д. Фірташем, і призначення на посаду першого заступника прем'єра С. Арбузова, якого пов'язують з А. Януковичем; (2) посилення вертикалі президента у фінансових структурах, про що свідчить, наприклад, просування А. Клименко на ключову посаду міністра доходів і зборів.

Головним контекстом, в якому розгорталися стратегії мінімакса, можна вважати перехід від перерозподілу головного владного ресурсу – виконавчих посад – за партійними квотами до своєрідного привласнення цього ресурсу президентом і його розподілу по президентській патронажній системі. Посилення позицій групи впливу президента в уряді можна розглядати як створення президентської вертикалі, інтереси якої зіштовхуються з інтересами олігархічних груп впливу.

Тепер розглянемо стратегії максиміна в тому вигляді, в якому вони проявилися на парламентських виборах 2012 р. Успіх чи невдача груп впливу в реалізації стратегій мінімакса призводить до зміни балансу сил у виконавчій владі, що тягне за собою зміну балансу сил в парламенті. Перестановки в уряді провокують збільшення або зменшення парламентських груп підтримки того чи іншого політика. Відповідно для зниження ризиків групи впливу прагнуть забезпечити наявність лояльних парламентаріїв. Це стає особливо актуально з введенням змішаної виборчої системи. Змішана виборча система створює умови для формування пропрезидентської більшості не за допомогою дисциплінованої партії, а за допомогою індивідуальної кооптації лояльних президентові депутатів. Стратегії максиміна умовно можна розділити на наступні:

а) *Боротьба за місця в партійному списку.* В партійному списку Партії регіонів на виборах 2012 р. в порівнянні зі списком на виборах 2007 р. головною тенденцією є домінування донецького ядра партії, посилення представництва групи впливу президента, а також відхід на другий план групи РосУкрЕнерго. Групу донецького ядра партії в «прохідній» частині списку представляли М. Азаров (№ 1), Б. Колесніков (№ 3), А. Клюєв (№ 4), В. Рибак (№ 10), а також пов'язані з Р. Ахметовим і Б. Колесніковим І. Акімова (№ 6), В. Бойко (№ 7), Ю. Воропаєв (№ 26), Є. Геллер (№ 29), В. Мальцев (№ 30), С. Кий (№ 33),

О. Бондаренко (№ 47), Ю. Чертков (№ 50), Н. Аркаллаєв (№ 52), В. Каложник (№ 58), С. Мельник (№ 61), В. Малишев (№ 62), П. Корж (№ 66), І. Прасолов (№ 68), А. Коржев (№ 70), О. Зац (№ 77), Ю. Мороко (№ 81), Ю. Колоцей (№ 83). Пов'язаними з групою впливу президента вважаються О. Лавринович (№ 12), А. Герман (№ 13), С. Скубашевський (№ 14), А. Близнюк (№ 15), В. Янукович (№ 22), В. Демидко (№ 28), В. Шатворян (№ 67).

б) *Боротьба за висунення лояльних кандидатів на мажоритарних округах.* Тут головною тенденцією можна вважати посилення позицій групи РосУкрЕнерго. Пов'язані з групою РосУкрЕнерго політики і бізнесмени були кандидатами на різних мажоритарних округах. Інтереси С. Львовчкіна, як вважається, були представлені на окрузі № 90 (Київська обл., кандидат-самовисуванець В. Чудновський; переміг на виборах), № 6 (АР Крим; сестра С. Львовчкіна і кандидат від Партії регіонів Ю. Львовчкіна; перемогла на виборах), № 138 (Одеська область; кандидат від Партії регіонів І. Фурсін; переміг на виборах), № 14 (Вінницька область; кандидат-самовисуванець В. Жеребнюк; переміг на виборах). Інтереси Д. Фірташа, як вважається, були представлені на окрузі № 9 (АР Крим; кандидат від Партії Регіонів О. Нечаєв; переміг на виборах), № 194 (Черкаська область; кандидат-самовисуванець В. Жуковський; результат виборів не був встановлений), № 203 (Чернівецька область; кандидат від Партії регіонів Г. Федоряк; переміг на виборах), № 201 (Чернівецька область; кандидат від Партії регіонів В. Михайлішін; програв на виборах, поступившись кандидату від ВО «Батьківщина» М. Федоруку), № 112 (Луганська область; кандидат від Партії регіонів Ю. Іоффе; переміг на виборах), № 107 (Луганська область; кандидат від Партії регіонів С. Дунаєв; переміг на виборах). Інтереси Ю. Бойко, як вважається, були представлені на окрузі № 92 (Київська область; кандидат від Партії регіонів С. Кацуба; переміг на виборах), № 175 (Харківська область; батько С. Кацуба і кандидат від Партії регіонів В. Кацуба; переміг на виборах).

в) *Підтримка опозиційних партій.* У політичному полі України з'явилося кілька партій, які презентують себе як опозиційні і потенційно мали можливість отримати – і в ряді випадків отримали – місця в парламенті, наприклад «УДАР», ВО «Свобода», «Радикальна партія О. Ляшка». У ситуації боротьби груп впливу всередині партії влади такі партійні проекти стають вигідними об'єктами для політичного інвестування. Однією з примітних подій, що вказує на зв'язок

між партією влади і опозиційними партіями, є призначення лідера партії «Україна - Вперед!» Н. Королевської на посаду міністра соціальної політики (грудень 2012 р.).

Зупинимося детальніше на процесі боротьби за висунення лояльних кандидатів на мажоритарних округах. Особливістю боротьби на місцях – в мажоритарних округах – є підключення до цієї боротьби місцевих політичних еліт, як тих, які представляють власне Партію регіонів, так і тих, яких можна вважати членами партії влади в широкому сенсі слова, тобто старі і нові політичні і бізнес-еліти регіону, які зберігають свій вплив і політичний капітал за рахунок домовленостей з домінуючою партією в обмін на лояльність по відношенню до цієї партії. Тому боротьбу на мажоритарних округах можна умовно розділити на (1) боротьбу всередині партії власне Партії регіонів і (2) боротьбу всередині партії влади в широкому сенсі, тобто суперництво між представниками Партії регіонів і регіональними політичними машинами. Розглянемо першу тенденцію на прикладі виборів у Чернівецькій і Луганській областях, а другу тенденцію – на прикладі виборів у Закарпатській, Вінницькій областях.

Як зазначав А. Лейпхарт [8], одним з показників того, що дві партії можуть розглядатися як одна, є той факт, що вони не конкурують між собою на виборчих округах. Якщо застосувати зворотню логіку, то можна ідентифікувати розкол усередині однієї партії, якщо її представники конкурують в одному виборчому окрузі. У разі Партії регіонів такий розкол спостерігався в декількох округах. Показовими прикладами можна вважати округ № 24 (Дніпропетровська область), де конкурували член Партії регіонів Я. Безбах, який балотувався як самовисуванець і офіційно висунутий від партії А. Крупський (з відривом у 12% голосів переміг Я. Безбах); округ № 143 (Одеська область), де суперничали член Партії регіонів В. Боделан, який балотувався як самовисуванець, і офіційний висунутий від партії Ю. Крук (з відривом у 7% голосів переміг Ю. Крук); округ № 142 (Одеська область), де боролися член фракції Партії регіонів в Одеській обласній раді А. Кіссе, який балотувався як самовисуванець, і офіційний кандидат від партії І. Поганий (з перевагою в 13% голосів переміг А. Кіссе); № 104 (Луганська область), де конкурували В. Струк, який напередодні виборів вийшов з Партії регіонів і балотувався як самовисуванець, і офіційно висунутий партією В. Гончаров (з відривом у 15% голосів переміг В. Струк). Але звернемося до більш докладного розгляду боротьби на рівні названих регіонів.

Чернівецька область. Особливістю протистояння всередині власне Партії регіонів тут є поділ партії на так званих «старорегіоналів», тобто тих, хто стояв біля витоків обласної організації партії, а також «младорегіоналів», тобто тих, хто перейшов у Партію регіонів переважно з СДПУ(о). Останні представлені головою обласної державної адміністрації і нинішнім головою Чернівецької організації Партії регіонів М. Папієвим та його командою. Однак у процесі висунення кандидатів на мажоритарних округах проявився ще один центр впливу – група РосУкрЕнерго, яка підтримується младорегіоналами.

Так, вважається, що на окрузі №201 кандидатом міг стати старорегіонал Н. Романюк (отримав №92 у списку Партії регіонів), однак партія висунула виконуючого обов'язки мера м. Чернівці В. Михайлішина, якого пов'язують з Д. Фірташем (з перевагою у 19% голосів перміг опозиційний кандидат М. Федорук). На окрузі №203 претендентами на висунення вважалися старорегіонали І. Семенюк та І. Попеску (отримав №73 у списку Партії регіонів), однак партія висунула керівника «Чернівцігазу» Г. Федоряка, якого пов'язують з Д. Фірташем (з відривом у 38% голосів переміг Г. Федоряк).

Луганська область. Особливістю протистояння всередині власне Партії регіонів є те, що партія тут представлена в першу чергу так званою групою «луганських», яка склалася ще в середині 90-х навколо тодішнього першого віце-губернатора В. Тихонова, а також навколо створеної в 2002 р. депутатської групи «Народний вибір». Однак у процесі висунення кандидатів на мажоритарних округах проявилися інші центри впливу – в першу чергу групи РосУкрЕнерго і донецького ядра партії. Іншим центром у цій передвиборчій кампанії був колишній член Партії регіонів С. Шахов, якого пов'язують з Ю. Іванющенко (група впливу президента).

Так, вважається, що кордони округів №106, №107 і №112, які характеризуються нераціональністю з точки зору адміністрування виборчого процесу, були створені під конкретних кандидатів – А. Кунченко, С. Дунаєва та Ю. Іоффе, яких пов'язують з Д. Фірташем (всі три кандидати перемогли на своїх округах). На окрузі №111 від Партії регіонів балотувався А. Коваль, якого пов'язують із Р. Ахметовим, проти якого конкурував самовисуванець К. Ільченко, якого пов'язують із Ю. Іванющенко (з перевагою у 33% голосів від найближчого кандидата переміг А. Коваль). На окрузі №104 можна було спостерігати боротьбу всередині самих «луганських»: стати кандидатом претендували бізнесмен В. Гончаров, мер міста

Олександрівська Н. Греков і селищний голова Ювілейного В. Струк (балотувався як самовисуванець); партія висунула В. Гончарова, а на двох останніх почали чинити адміністративний тиск (з перевагою у 15% голосів переміг В. Струк). На окрузі №108 можна було спостерігати тенденцію до виключення луганських старорегіоналів: вважається, що кандидатом міг стати старорегіонал В. Ландик, однак партія висунула бізнесмена Ю. Тернікова (з перевагою у 3% голосів переміг самовисуванець В. Мошенський).

Закарпатська область. Особливістю протистояння всередині партії влади у широкому сенсі тут є зіткнення інтересів групи впливу В. Балого, яка сформувалася навколо створеної ним партії «Єдиний Центр» (представлена в першу чергу колишнім міністром з надзвичайних ситуацій В. Балогою, його рідними братами П. Балогою та головою Закарпатської обласної ради І. Балогою і його двоюрідним братом В. Петьовкою), а також інтересів власне Партії регіонів (представлені в першу чергу головою обласної державної адміністрації А. Ледидою).

Так, на окрузі №69 від «Єдиного Центру» балотувався сам В. Балого, який конкурував з висуванцем від Партії регіонів В. Шутко (з перевагою у 35% голосів переміг В. Балого). На окрузі №71 від «Єдиного Центру» балотувався П. Балого, а від Партії регіонів по цьому окрузі був висунутий депутат обласної ради С. Деркач (з перевагою в менш ніж 1% голосів переміг П. Балого). На окрузі №72 в якості кандидата від «Єдиного Центру» був висунутий В. Петьовка, конкуренцію від Партії регіонів якому складав голова Тячівської районної державної адміністрації, депутат обласної ради і колишній керівник районної міліції М. Шелевер (з перевагою у 31% голосів переміг В. Петьовка). На окрузі №73 кандидатом від «Єдиного Центру» був І. Балого, однак губернатор О. Ледида підтримав кандидатуру від Партії регіонів – першого віце-губернатора І. Бушко (з перевагою у 5% голосів переміг І. Бушко).

Вінницька область. Особливістю протистояння всередині партії влади у широкому сенсі у Вінницькій області є зіткнення інтересів групи впливу П. Порошенко (представлена в першу чергу колишнім міністром економіки П. Порошенко, його батьком А. Порошенко, а також соратником П. Порошенка, колишнім главою обласного ради Г. Заболотним), групи впливу родини Калетніків (представлена в першу чергу народним депутатом від Партії регіонів Г. Калетніком, його сином – колишнім Головою державної митної служби і депутатом від КПУ, а наразі першим заступником спікера І. Калетніком, а

також племінницею Г. Калетника О. Калетник, яка є членом Національної ради з питань телебачення і радіомовлення), а також інтереси власне Партії регіонів. При цьому відбувається як розподіл округів між впливовими групами, так і пряме зіткнення інтересів на конкретних округах.

Так, групі Порошенко дісталися округ №12 (з відривом 62% голосів від найближчого кандидата переміг П. Порошенко), №17 (з відривом у 8% голосів від найближчого кандидата переміг Г. Заболотний). Групі Калетнік дісталися округ №16 (з відривом 6% голосів від найближчого кандидата перемогла О. Калетнік), №18 (з відривом 62% голосів від найближчого кандидата переміг Г. Калетнік). Також планувалося зіткнення інтересів цих сімей на мажоритарному окрузі №16, де конкурентом О. Калетник мав бути А. Порошенко (знявся з виборів).

3. ЧИННИКИ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ БІЛЬШОСТІ

Як уже зазначалося, іншим фактором, який здатний потенційно підірвати статус Партії регіонів як домінантної партії, є той факт, що провладна парламентська більшість в значній мірі базується на депутатах, обраних по мажоритарних округах. І частина з них при зміні політичної кон'юнктури може виявитися в опозиційному таборі. Виходячи з того, що центром політичної системи України є президент, зміна цієї кон'юнктури в першу чергу буде пов'язана з майбутніми президентськими виборами. Тут ми повинні відповісти на питання: які депутати-мажоритарники є найбільш вірогідними кандидатами на виконання цієї ролі? Для відповіді на нього ми залучимо понятійний інструментарій політичної антропології і визначимо дві основні рольові позиції депутатів від мажоритарних округів.

Кандидати в депутати від одномандатних виборчих округів найчастіше розглядаються як потенційні захисники інтересів конкретних територій у центральній владі. При цьому вже в процесі виборчої кампанії, на наш погляд, можна було розділити дві основні рольові позиції кандидатів від мажоритарних округів. У широкій історичній перспективі ці дві рольові позиції можна пов'язати з так званим непрямым і прямим правлінням. Непряме правління означає, що управління окремими територіями здійснюється місцевими елітами, які реалізують свої владні повноваження на підставі тої чи іншої угоди з центральною владою. Пряме ж правління передбачає відсутність посередників у вигляді місцевої еліти; окремі

території тут управляються ставлениками центральної влади. Историчний процес формування національних держав пов'язаний з переходом від непрямого правління до прямого шляхом приборкання місцевих еліт. У перспективі політичної антропології непрямому правлінню відповідає фігура *бігмена*, а прямому правлінню – фігура *намісника вождя*. Як можна окреслити ці два ідеальних типи в цілому і зокрема в застосуванні до сучасної української реальності? Можна сказати, що бігмени орієнтуються на використання приватних ресурсів, в той час як намісники вождя орієнтуються на використання диференційованого доступу до суспільних (партійних і бюджетних) ресурсів. Влада бігменів заснована на престижі, в той час як влада намісників вождя заснована на авторитеті, пов'язаному з формальним статусом (приналежності до партійних та/або державних структур). Бігмени залежать від власної фракції (в сучасних умовах фракцією можна назвати патронажно-кліентарних мережу і пов'язаний з нею бізнес), в той час як у вождівствах, навпаки, фракція, членом якої є намісник, залежить від вождя (в сучасних умовах вождами можна назвати лідерів партійних та/або державних структур). Поріг стабільності діяльності бігменів залежить від того, наскільки багато ресурсів можна вилучити у власної фракції на користь населення, в той час як поріг стабільності діяльності намісників вождя залежить від того, наскільки багато ресурсів можна вилучити у населення на користь фракції вождя. Влада бігмена, тому, виходить з позитивної логіки підтримки населенням самого бігмена, в той час як влада намісника вождя виходить з негативної логіки згоди населення з діями намісників вождя та/або самого вождя. Узагальнюючи, можна сказати, що рольова позиція бігмена – це позиція більш незалежного політичного гравця, який очолює власну фракцію, його успіх залежить від вдалого розподілу ресурсів власної фракції в користь населення, що повертається у вигляді престижу і активної підтримки виборця. Рольова позиція намісника вождя – це позиція більш залежного політичного гравця, який сам є членом підпорядкованої вождю фракції, його успіх залежить від вмілого розподілу ресурсів населення на користь фракції, що супроводжується пасивним згодою населення. Необхідно зробити важливе уточнення. Мова тут не йде про конкретні передвиборчі технології. Під час передвиборчої кампанії кандидати, які займають позицію намісників вождя, можуть використовувати властиву для бігменів стратегію перерозподілу ресурсів на користь населення з метою отримання підтримки виборців, в той час як кандидати, що займають позицію

бігменів, можуть використовувати характерну для намісників вождя стратегію ототожнення з тією чи іншою формальною позицією (партійної та/або державною структурою) з метою отримання згоди виборців або уникнення тиску з боку місцевої та/або центральної влади. З точки зору ідеальних типів кандидати, що займають рольову позицію бігмена, заручаються підтримкою свого власного електорату, в той час як кандидати, що займають рольову позицію намісників вождя, заручаються підтримкою електорату тієї політичної сили, яку вони представляють. З нашої точки зору, компроміс влади та опозиції щодо введення змішаної виборчої системи частково пояснюється можливістю залучення в політичну боротьбу ресурсів бігменів. При цьому для влади більш затребуваним є характерний для бігменів ресурс активної підтримки, а для опозиції – характерне для бігменів приватне фінансування виборчої кампанії.

Кандидати, які займають і ту й іншу рольову позицію, як правило, балотуються від партій, але при цьому вони по-різному включені в партійні структури. Партії в сучасній Україні багато в чому є формальним фасадом для патронажно-кліентарних мереж з відповідними форматами рекрутації. В якості загальної характеристики цих форматів рекрутації можна використувати формулювання М. Афанасьєва [9], який охарактеризував патронажно-кліентарні відносини як парадоксальне поєднання особистої залежності і міжперсональної солідарності. Продовжуючи наше розмежування між ідеальними типами рольових позицій кандидатів по мажоритарних округах, можна припустити, що бігмени швидше об'єднуються з партіями на основі солідарності, в той час як намісники вождя – на основі залежності. Для подальшого розмежування форматів рекрутації можна скористатися метафорою т.зв. «синьої економіки». Державне управління, як правило, описується як процес розробки, прийняття та реалізації політичних рішень. Однак тут важливо враховувати наявність «відходів» цього процесу і незадіяних в даний момент інструментів його здійснення. В таких умовах – цілком у дусі ідеології «синьої економіки» – знаходяться агенти, які зацікавлені у використанні цих відходів і незадіяних інструментів. Якщо у якості такого відходу розглядати, наприклад, інформацію, яка накопичується в процесі розробки, прийняття та реалізації політичних рішень, то зацікавленим агентом можна вважати засоби масової інформації, які отримують цю інформацію в обмін на символічні ресурси. Однак нас цікавлять агенти, описані нами у фігурах бігмена і намісника вождя. В цілому, можна провести наступне

розділення: бігмени орієнтуються на придбання незадіяних важелів державної влади для захисту інтересів власної фракції, в той час як намісники вождя орієнтовані на придбання соціальних зв'язків (ще одного важливого відходу державного управління) для зміцнення і посилення позицій у фракції, до якої вони належать. У широкій історичній перспективі ці процеси можна описати терміном захоплення держави (*state capture*). Відповідними є і ризики представників цих рольових позицій. В цілому, бігмени ризикують своїм бізнесом, а намісники вождя – своїм титулом. Цікавим є і питання ціни співпраці партій з такими політичними акторами. Бігменів можна вважати в якомусь сенсі більш «дешевими» політичними партнерами, так як вони, здається, є менш амбітними (не претендують на високі посади) і вимагають тільки дотримання домовленостей щодо захисту їх (головним чином, економічних) інтересів. Цікаво, що концепція «синьої економіки» припускає, що об'єднання підприємств, в якому одне підприємство використовує відходи або незадіяні активи іншого, стимулює технологічні інновації. В нашому прикладі, де в якості підприємств постають держава й інші агенти, це правило також діє. При цьому в якості таких інновацій, як правило, виступають різного роду корупційні (в широкому сенсі цього слова) механізми, а передвиборча ситуація є своєрідним вікном можливостей, де кожен зацікавлений агент може запропонувати свою інновацію.

Належність кандидата до тієї чи іншої рольової позиції буде впливати на його дії (і на дії інших агентів по відношенню до нього) в майбутньому парламенті. Ключове значення для характеру майбутнього парламенту, на наш погляд, матиме частка депутатів, які займають позицію бігменів. Якщо депутатів, які займають позицію намісників вождя, можна розглядати швидше як продовження партійного списку (партійна дисципліна в їх випадку має більше значення), то бігменів варто розглядати скоріше як більш незалежну політичну силу, що має ресурс, який Дж. Сарторі називав коаліційним потенціалом і потенціалом шантажу, що може зіграти ключову роль у формуванні парламентської більшості. Однією з ефективних інституційних форм, яка дозволяє депутатам відстоювати свої інтереси і маневрувати в мінливій політичній кон'юктурі, є депутатська група. В українському парламенті вже існували відносно незалежні об'єднання депутатів-бігменів. У якості прикладу можна назвати депутатську групу «Демократичні ініціативи», сформовану у Верховній Раді четвертого скликання в червні 2002 р., що

об'єднала в своєму складі, головним чином, харківську регіональну еліту. Група «Демократичні ініціативи» в процесі формування парламентської більшості деякий час утримувала вичікувальну позицію і привертала до своїх лав як прихильників пропрезидентської («За єдину Україну»), так і опозиційної політичної сили («Наша Україна»). «Демократичні ініціативи» посилювали свої позиції за рахунок об'єднання з НДП в 2003 р., і депутатською групою «Народовладдя» в 2004 р. Подібні об'єднання брали участь у розподілі парламентських посад. Наприклад, вважається, що на підставі неформальних домовленостей за політичними елітами, котрі представляють харківський регіон, був закріплений пост віце-спікера Верховної Ради. Крім того, подібні об'єднання могли злагоджено співпрацювати з місцевою владою. Група «Демократичні ініціативи» розглядалася як потенційна кадрова та ресурсна база для формування нової політичної партії, що представляє інтереси харківського регіону. Однак цей проект так і не вдалося реалізувати. Експерти вказують на наступні причини цієї невдачі: бізнес в харківському регіоні будувався не в ієрархічній системі, а являв собою конгломерат часто конкуруючих між собою рівнозначних бізнесменів; бізнес в харківському регіоні створювався практично з нуля, на відміну від дніпропетровського та донецького бізнесу, що зростав на використанні природних ресурсів, продажу нафти та газу, приватизації великих радянських підприємств; серед харківських еліт бракувало політиків всеукраїнського масштабу, здатних об'єднати розрізнені ділові та політичні інтереси регіону; харківські еліти пізніше, ніж інші регіональні політичні об'єднання (наприклад, дніпропетровське та донецьке об'єднання), заявили про свої амбіції на українській політичній арені. Мабуть, ці причини можуть стати обмеженням і в подальших перспективах формування груп незалежних депутатів, які займають позиції бігменів, але очевидно, що при зміні політичної кон'юнктури не на користь Партії регіонів ці депутати можуть скористатися шансом заявити про свою автономію і політичні амбіції.

Основним завданням тих партій, що пройшли до парламенту, на наш погляд, є залучення на свою сторону депутатів, які займають позицію бігменів. Це залучення здійснюється за рахунок різних стратегій. В. Гельман [10] вказує на дві основні стратегії взаємодії між політичними акторами – кооперації і придушення. Вибір на користь однієї зі стратегій визначається відносною дешевизною її використання в конкретних політичних умовах. Одним з головних політичних

умов є розподіл ресурсів між конкуруючими політичними акторами, в якому можна виділити дві основні ситуації: рівний розподіл ресурсів між конкуруючими акторами або ресурсне переважання одного з акторів.

Який сценарій формування більшості найбільш імовірний в сучасних умовах? Тут ми стикаємося з двома протилежними тенденціями. З одного боку ресурсне переважання Партії регіонів – її статус домінантної партії – зберігається. Це означає, що стратегія придушення у процесі формування більшості повинна бути більш актуальною. З іншого боку, Партія регіонів, набравши більшість голосів по мажоритарних округах, по партійним спискам фактично сумарно прогала тим партіям, які презентували себе як опозиційні. Це означає, що складається ситуація з високим рівнем невизначеності, яка актуалізує стратегію кооперації.

Найбільш вірогідним сценарієм розвитку подій буде нестабільна пропрезидентська більшість, заснована на так званій «картельній угоді». В. Гельман так описує суть «картельної угоди»: домінуючий актор ділиться частиною своїх ресурсів з підлеглими акторами, зберігаючи свій контроль над ключовими ресурсами без обмежень, накладених підлеглими акторами. Картельна угода характеризується униканням конкуренції та активізацією неформальних зв'язків. Дійсно, як показує досвід української політики, президенти з ослабленим партійним ресурсом – а саме цей факт демонструється меншістю провладних депутатів, що пройшли за партійними списками – змушені йти на компроміси з деякими сегментами опозиції. Однак, в умовах високого рівня невизначеності, характерного для такого складу парламенту, ймовірним є й альтернативний сценарій, а саме формування нестабільної опозиційної більшості за рахунок депутатів, які займають позицію бігменів, як тих, які проходили в парламент за підтримки опозиційних, так і провладних партій. Ослаблення партійного ресурсу влади може стимулювати останніх зробити вибір на користь опозиції. Найімовірніше, в обох випадках бігмени будуть залучатися за допомогою стратегії кооперації. При цьому формування провладної більшості буде відбуватися за рахунок розподілу ресурсів чинного президента і виконавчої влади. В ідеологічному сенсі така більшість буде складатися навколо ідеї державотворення (в українських умовах – вибудовування вертикалі влади, концентрації владного ресурсу). Щодо партій, центром такої коаліції буде Партія регіонів, найбільш імовірною групою підтримки – КПУ. Створення ж опозиційної більшості буде виходити з перспектив опозиції на майбутніх

президентських виборах і голосування з ключових питань, які мають відношення цих виборів (наприклад, голосування з питання імпичменту). В ідеологічному сенсі така більшість буде вибудовуватися навколо ідеї демократії (в українських умовах – конкурентної олігархії, поділу владного ресурсу). Щодо партій, центром такої коаліції буде «Батьківщина», найбільш ймовірний партнер – ВО «Свобода».

Наразі ми бачимо реалізацію першого сценарію. Партія регіонів активно залучає до своєї фракції самовисуванців, в тому числі і тих, що фактично конкурували з Партією регіонів на мажоритарних округах. Станом на 12 грудня 2012 р. фракція Партії регіонів налічувала 209 депутатів. Але навіть за умови подальшого залучення позафракційних депутатів більшість буде хиткою і недостатньою для прийняття ключових політичних рішень.

Таким чином, на наш погляд, одним з основних ефектів повернення до змішаної системи виборів до парламенту, буде зменшення партійного й ідеологічного структурування парламенту. На зміну стратегії партійного будівництва (партійної дисципліни) приходить стратегія формування більшості за рахунок залучення депутатів, обраних по мажоритарних округах.

ВИСНОВКИ

1. Як ми бачили, виходячи з результатів виборів за партійними списками, українська партійна система стала більш фрагментованою в порівнянні з попередніми виборами (за індексом ефективного числа партій) і характеризується як багатопартійна без лідируючої партії (по візуальному дисплею Г. Голосова). Однак, перерахунок цих показників по реальному розподілу сил у парламенті (за розмірами депутатських фракцій), навпаки, говорить про те, що партійна система стала менш фрагментованою в порівнянні з попередніми виборами і характеризується як багатопартійна система з лідируючої партією, наближаючись навіть до системи з домінуючою партією і численними претендентами. Така різниця в результатах говорить про те, що змішана виборча система призводить до того, що розстановка сил у парламенті структурується не тільки за партійною приналежністю, але і за принципом підтримки/непідтримки існуючого політичного режиму.

2.3 одного боку положення Партії регіонів у парламенті і її ресурсне багатство дозволяє говорити про неї як про

домінантну партію. Вона набула цього статусу завдяки політичній реформі 2004 р.: (1) вибори на пропорційній основі актуалізували стратегію партійного будівництва, що дозволило Партії регіонів стати потужною дисциплінованою партією, що об'єднала головним чином східні політичні і бізнес-еліти; (2) прем'єр-президентська республіка дозволила Партії регіонів, перебуваючи в опозиції, використовувати розділене правління – протистояння між президентом і прем'єр-міністром, виторговуючи для себе більш вигідне становище. Повернення Конституції 1996 р. дозволило позбавитися від розділеного правління і отримати сильного президента, який спирався на значний партійний ресурс. Однак сьогодні статус Партії регіонів як доміантної партії можна оскаржити за допомогою двох ключових аргументів, зумовлених традицією «безформного плюралізму» (Т. Карозерс) або «конкурентної олігархії» (Г. Хейл): (1) внутрішня фракціоналізація і (2) нестабільність парламентської більшості.

3. Внутрішня фракціоналізація виражається у виділенні декількох груп впливу всередині Партії регіонів. Ці групи впливу використовують (1) стратегії мінімакса (боротьба за урядові пости і наближеність до президента, яка проявляється в розподілі і перерозподілі виконавчих посад) і (2) стратегії максиміна (боротьба за представництво своїх інтересів у парламенті, що виявилось, зокрема, в боротьбі на мажоритарних округах, де протистояння проходило як по лінії розломів всередині власне Партії регіонів, так і по лінії розломів всередині партії влади в широкому сенсі слова, тобто між кандидатами від Партії регіонів та регіональними центрами впливу, лояльними до влади).

4. Нестабільність парламентської більшості, з нашої точки зору, обумовлена в першу чергу залученням депутатів від мажоритарних округів, рольову позицію яких, використовуючи політантропологічну перспективу, можна визначити як бігмени. Це позиція більш незалежного політичного гравця, який очолює власну клієнтарно-партронажну мережу; його успіх залежить від вдалого розподілу ресурсів власної клієнтарно-партронажної групи на користь населення, що повертається у вигляді престижу і активної підтримки виборців. Такі політичні фігури залишаються вірними доміантній партії, поки вона зберігає ресурсне багатство і може забезпечувати їхні приватні інтереси. Однак при зміні політичної кон'юнктури – в першу чергу розстановки сил під час майбутніх президентських виборів – можуть стати потенційними партнерами опозиції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Laakso M., Taagepera R. Effective Number of Parties: A Measure with Application to West Europe / V. Laakso., R Taagepera // *Comparative Political Studies*. – 1979. - №12. – P.3-27.
2. Molinar J. Counting the Number of Parties / J. Molinar/ *American Political Science Review*. – 1991. – Vol. 85, №4. – P. 1383-91.
3. Golosov G. The Effective Number of Parties: A New Approach / G. Golosov// *Party Politics*. – 2010. - №16. – P. 171-192.
4. Golosov G. Party system classification: A methodological inquiry/ G. Golosov// *Party Politics*. – 2011.- №17. – P.539-560.
5. Carothers T. The end of the transition paradigm / T. Carothers // *Journal of Democracy*. – Vol. 13, №1. – P. 5-21.
6. Hale H. Ukraine: The Uses of Divided Power / H. Hale // *Journal of Democracy*. – Vol. 21, №3. – P. 84-98.
7. Boucek F. Rethinking factionalism. Typologies, Intra-Party Dynamics and Three Faces of Factionalism / F. Boucek // *Party Politics*. – Vol. 15, №4. – P.1-31.
8. Лейпхарт А. Конституционный дизайн для расколотых обществ / А. Лейпхарт // *Ойкумена*. – 2009. – Вып. 6. – С. 165-179.
9. Афанасьев М. Клиентелизм: историко-социологический очерк / М. Афанасьев // *Полис*. – 1996. - № 6. – С. 97-108.
10. Гельман В. Из огня да в полымя? Динамика изменений постсоветских режимов в сравнительной перспективе / В. Гельман // *Ойкумена*. – 2006. – Вып. 4. – С. 119-150.

**МАТЕРІАЛИ «КРУГЛОГО СТОЛУ»
«ПАРТІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНИ
ПІСЛЯ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ
ВИБОРІВ-2012: ТЕНДЕНЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ»
25 грудня 2012 року**

25 грудня 2012 року у Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна відбувся "круглий стіл" "Партійна система України після парламентських виборів-2012: тенденції трансформації", організований Регіональним філіалом Національного інституту стратегічних досліджень у м. Харкові спільно з кафедрою політології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна та Асоціацією політологів Слобожанщини. В обговоренні взяли участь провідні фахівці м. Харкова, представники Харківської обласної державної адміністрації, незалежні експерти і журналісти.

Список учасників «круглого столу»:

Авксентьєва Тетяна Генадіївна	Доцент кафедри політології ХНУ імені В. Н. Каразіна
Авксентьєв Антон Олександрович	Магістрант ХНУ імені В. Н. Каразіна
Бабичев Євген Робертович	Доцент ХНТУСГ імені П. Василенка
Бугло Олена Леонідівна	Заступник начальника управління внутрішньої політики та зв'язків з громадськістю ХОДА
Біденко Юлія Михайлівна	Доцент кафедри політології ХНУ імені В.Н.Каразіна
Вауліна Файна Валеріївна	Аспірантка кафедри політології ХНУ імені В. Н. Каразіна
Воронянський Олександр Володимирович	Професор ХНТУСГ імені П. Василенка
Гайко Олег Сергійович	Молодший науковий співробітник РФ НІСД у м. Харкові

Гарник Людмила Петрівна	Викладач кафедри політології ХНУ імені В. Н. Каразіна
Голованов Борис Дмитрович	Доцент НТУ «ХП»
Дмитришин Андрій Дмитрович	Доцент кафедри політології ХНУ імені В.Н.Каразіна
Завгородній Віталій Володимирович	Член Громадської Ради при Харківській обласній державній адміністрації
Зеленіна Олена Леонідівна	Кореспондент, медіа- компанія «Время»
Калекін Юрій Вікторович	Заступник директора РФ НІСД у м. Харкові
Камчатний Михайло Борисович	Голова Харківського обласного відділення Комітету виборців України
Ковальова Ірина Іванівна	Доцент кафедри політології та історії Харківського аерокосмічного університету імені М.Є. Жуковського «ХАІ»
Крисенко Олексій Володимирович	Провідний науковий співробітник РФ НІСД у м. Харкові
Манойло Джультета Олександрівна	Аспірантка кафедри політології ХНУ імені В. Н. Каразіна

**Нікітін
Володимир Валерійович**

Заступник директора
Харківського
регіонального інституту
управління Національної
Академії державного
управління при
Президентіві України

**Новіков
Михайло Миколайович**

Старший науковий
співробітник
РФ НІСД у м. Харкові

**Півнева
Любов Миколаївна**

Професор кафедри
політології ХНУ імені В.Н.
Каразіна

**Под'ячев
Денис Миколайович**

Керівник проєктів компанії
«Український
соціологічний стандарт»

**Поліщук
Олександр Сергійович**

Аспірант кафедри
політології ХНУ імені В.Н.
Каразіна, стажер-дослідник
РФ НІСД у м. Харкові

**Работягова
Ірина Володимирівна**

Молодший науковий
співробітник
РФ НІСД у м. Харкові

**Рубанов
Віктор Володимирович**

Доцент кафедри
політології
ХНУ імені В.Н. Каразіна

**Самброс
Андрій Сергійович**

Магістрант ХНУ імені В.
Н. Каразіна.

**Селевко
Володимир Борисович**

Доцент кафедри
політології та історії
Харківського
аерокосмічного
університету імені М.Є.
Жуковського «ХАІ»

Топалова Світлана Олександрівна	Доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін ХІБСУБС НБУ
Фісун Олександр Анатолійович	Заступник директора з наукової роботи РФ НІСД у м. Харкові
Чабан Олександр Олександрович	Аспірант кафедри політології ХНУ імені В.Н. Каразіна
Швирков Олександр Іванович	Докторант кафедри політології ХНУ імені В.Н. Каразіна
Шмат Алевтіна Сергіївна	Аспірантка кафедри політології ХНУ імені В.Н. Каразіна
Шуваєв Володимир Петрович	Незалежний експерт, Центр соціальних і політичних комунікацій

Було розглянуто наступні питання:

- динаміка розвитку партійної системи України у 2005-2012 рр.;
- аналіз основних результатів парламентських виборів 2012 р.;
- особливості виборчої кампанії в Харківському регіоні;
- сподівані та несподівані ефекти змішаної виборчої системи;
- фракції, коаліції та стратегії партійних гравців у новій Верховній Раді України;
- перспективи розвитку вітчизняної партійної системи.

Нижче наводяться тексти виступів, викладені за аудіо записом та надані учасниками «круглого столу».

ВИСТУПИ УЧАСНИКІВ «КРУГЛОГО СТОЛУ»

З вступною промовою до учасників засідання звернувся заступник директора з наукової роботи Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Харкові, доктор політичних наук, професор О. А. Фісун.

ФІСУН Олександр Анатолійович,
*заступник директора з наукової роботи
Регіонального філіалу Національного інституту
стратегічних досліджень у м. Харкові*

ПАРТИЙНАЯ СИСТЕМА И ПРЕЗИДЕНТСКИЙ РЕЖИМ УКРАИНЫ ПОСЛЕ ПАРЛАМЕНТСКИХ ВЫБОРОВ 2012 г.

Позвольте мне в небольшом вступительном слове обозначить, в первую очередь, те процессы, которые происходят в политической системе Украины. А также наметить некоторые концептуальные направления, которые помогут осмыслить происходящие процессы. Хочу прежде всего отметить, что наше нынешнее мероприятие носит экспертный характер. Мы не приглашали представителей политических партий, но пригласили ведущих политических экспертов г. Харькова для того, что бы можно было качественно и профессионально, без излишней политизации, обсудить вопросы нашего «круглого стола».

Итак, партийная система Украины. Очень много написано по поводу ее происхождения, динамики, основных особенностей. Я хотел бы поместить эту проблематику в общий контекст развития политико-режимных особенностей украинского государства. Нынешний политический режим можно определить в качестве системы так называемой неопатримониальной демократии, в которой рентоизвлечение является движущим мотивом политики, а политические акторы в виде клиентарно-патронажных сетей конкурируют между собой за место в парламенте или пост президента. Однако основным стимулом их участия в политике является та или иная разновидность захвата государства.

Предпосылка для возникновения этой системы была связана с установлением межэлитного пакта элит 2004 года,

который преобразовал суперпрезидентский режим Леонида Кучмы в премьер-президентскую республику с разделенной вертикалью исполнительной власти, исполнительная вертикаль была поделена между президентом и премьером. И тот факт, что рентоориентированные предприниматели из так называемого «оранжевого блока» не смогли создать партию власти, то есть не смогли создать мощную политическую машину, стал предпосылкой к плюрализации политического поля Украины, а также залогом демократической логики развития после 2004 года и формирования плюралистического пространства, в котором ни одна из элитных групп не могла захватить всей полноты власти. И одним из следствий конституционной реформы 2004 года стало формирование двух конкурирующих вертикалей вокруг президента и вокруг премьера. Произошла консолидация патронажно-клиентарных сетей вокруг фигуры президента и вокруг фигуры премьера, каждый из которых, в силу того, что они контролировали разные сегменты силовой вертикали государства, смогли сдерживать попытки «наезда» друг на друга и, таким образом, привести к определенному равновесию баланса противоборствующих сил в украинской политике.

Сейчас мы можем более трезво, более глубоко понимать логику развития украинского политического поля в период 2004-2010 годов. При этом, конечно же, мы должны пересмотреть те модели и те схемы, которые предлагаются мейнстримом политической науки, а этот мейнстрим заключается в том, что сущностью господствующей либерально-демократической парадигмы является борьба правительства и оппозиции, которая имеет идеологический характер и в ходе этой борьбы через участие в электоральном процессе они чередуются между собой у власти. Однако реальное структурирование пространства политической борьбы в Украине имеет более сложный характер. Этот более сложный характер заключается в том, что у нас нет ни продемократических, ни антидемократических сил. У нас есть силы, которые конкурируют за «власть» в широком смысле слова, понимаемую как возможность присвоения собственности и монопольного распоряжения различными сферами и подсистемами общества. Власть представляет собой пирамиду различных патронатов и клиентарно-патронажных сетей, действующих в логике рентоизвлечения. И основное политическое деление заключается не между так называемыми

Партійна система України після парламентських виборів – 2012: тенденції трансформації «продемократическими» и «антидемократическими» силами, а в том, что различные элитные группы конкурируют за место на верхушке в этой пирамиде. Основное деление украинского политического поля заключается в нахождении элитных акторов или внутри, или вне этой системы. И это дает, как представляется, более глубокое понимание политических процессов в Украине.

Здесь мы выходим на проблематику партийного поля, на проблематику партийной системы. Особенность функционирования премьер-президентского режима после 2004 г. как раз в немалой степени связан с наличием или отсутствием политической партии, которая получает относительное большинство на парламентских выборах. «Ахиллесова пята» всех украинских президентов заключалась в том, что у них не было собственной политической партии, которая могла контролировать Верховную Раду Украины и иметь там относительное, не говоря уже об абсолютном большинстве. В силу этого возникал эффект, который можно назвать ситуацией «тандема», или ситуацией раздела выигрыша политического поля между несколькими участниками, когда президенты были вынуждены приглашать «соправителей» из альтернативных клиентарно-патронажных сетей на пост премьера. Если мы говорим о Л. Кучме, то вспомним фигуры Марчука, Лазаренко, Ющенко. Если мы говорим о президентстве Ющенко, то вспомним и фигуру Виктора Януковича, и Юлию Тимошенко на посту премьера.

То есть, как ни странно, особую роль в том, как развивается и воспроизводится клиентарно-патронажные сети, играет вопрос о том, являются ли они институционализированными в форме политической партии, или они действуют на основе личных неформализованных договоренностей. В результате этого возникает то, что можно назвать «двойной спиралью» украинской политики. Эта двойная спираль украинской политики заключается в том, что украинские президенты прибегают к двум стратегиям в воспроизводстве своей власти. Одна стратегия – это опора на формализованную патронажно-клиентарную сеть в виде политической партии. А вторая стратегия – это стратегия личной кооптации различных элитных участников в свою коалицию через систему прямого патронажа. И вот чередование этих стратегий позволяет расширять свою недостаточную базу в парламенте за счет формирования более широкой элитной

поддержки, за счет заключения личных союзов и за счет клиентарных способов рекрутации. Таким образом, ключевым фактором является степень институционализации контролируемых сегментов клиентарно-патронажной сети в виде политической партии. Именно потому что политическая партия, как формальный актор, является основным инструментом политической конкуренции и основным орудием завоевания мест в украинском парламенте в условиях премьер-президентской республики и пропорциональной избирательной системы.

Победа Виктора Януковича в 2010 году обозначила новый цикл режимных изменений в Украине, связанных с тем, что движение маятника украинского президентства между премьер-президентской республикой и суперпрезидентской республикой, качнулся и пошел в другую сторону. Это связано с тем, что в ходе президентских выборов 2010 года столкнулись участники, которые обладали развитыми политическими машинами, имеющими широкую региональную сеть. Это, с одной стороны, Партия регионов, с другой стороны – БЮТ. Только два политических актора обладали этими преимуществами и именно они стали основными соперниками на президентских выборах.

Что мы видим в настоящее время? В настоящее время мы видим формирование коалиции различных сил, которую можно обозначить, де факто, как большую коалицию. Это связано с тем, что Президент Виктор Янукович эффективно проводит как стратегию построения доминантной политической партии, так и формирование личных сетей поддержки через договоренности с периферийными коалиционными партнерами. И уже в ходе 2010-2012 годов мы наблюдаем, фактически, абсорбцию партией власти клиентарной сети Росукрэнерго; произошло поглощение «Сильной Украины» С. Тигипко, – все это укладывается в стратегию построения доминантной политической партии, с одной стороны. С другой стороны, прослеживается стратегия прямой кооптации элит в правящую коалицию, вспомним кооптацию Балоги, Хорошковского, Порошенко.

Причем – это естественным образом отразилось и на особенностях предвыборной кампании октября 2012 года. Именно потому что, фактически, конкуренция в украинской политике переместилась из сферы конкуренции между двумя блоками (БЮТом и ПР) в то, что можно назвать **конкуренцией в самой партии власти**. И это в значительной степени требует

Партійна система України після парламентських виборів – 2012: тенденції трансформації
видоизменение и в стратегии правящей партии, и в стратегии президентства, потому что возникают и оформляются различные группы влияния прежде всего в рамках самой партии власти. Поэтому формирование устойчивой и стабильной вертикали власти в условиях мирового экономического кризиса и глобальных вызовов в настоящее время требует того, что можно осторожно и мягко обозначить **автономизацией позиции президента по отношению к требованиям политических инвесторов партии власти, включая и ключевых инвесторов самой ПР.**

И эта автономизация связана как раз с тем, что смешанная избирательная система продемонстрировала **широкие возможности конкуренции различных кандидатов, опирающихся на поддержку различных сегментов самой партии власти.** И показательными примерами являлась и Закарпатская область, где братья Балоги конкурировали со ставниками местного губернатора Александра Ледицы, это и Винницкая область, где конкурировали семейство Калетников и семья Порошенко. Это, в той или иной степени, наблюдалось в киевских округах. И, так или иначе, следы этой конкуренции можно проследить во всех регионах Украины. Это создает совершенно иную площадку для переформатирования партийного пространства. Фактически, речь идет о том, что умиряет старая конфигурация партийной системы и возникает новая украинская партийная система, наверно, 3-го или 4-го поколения. Она возникает в контексте приближающихся президентских выборов и оформления ставок политических инвесторов на разных кандидатах в этой предвыборной президентской гонке, где партийные машины, опять-таки, станут средством аккумуляции голосов, распределения патронажа среди региональных элит и создания каналов вертикальной мобильности для амбициозных местных политиков.

Таким образом, мы видим, что смешанная избирательная система своим эффектом, фактически, привела к плюрализации политического поля, это можно назвать ее неожиданным эффектом. Правящая партия получила большинство на выборах, но это относительное большинство, а не абсолютное большинство. Речь идет о дальнейшей стратегии голосования в ВР и о дальнейшей стратегии коалиционирования, – как на уровне парламента, так и на уровне внутриэлитных договоренностей. Кто будет находится в центре, кто выиграет,

кто проиграет в результате этих процессов? Вот вчера мы уже имеем первые результаты формирования нового Кабинета Министров, которые связаны, в том числе, и с существенными внутриэлитными подвижками внутри партии власти. Это очень интересные процессы, которые мы, собственно говоря, и можем анализировать на сегодняшнем мероприятии.

Итак, после такого вступления мы можем перейти к дальнейшему обсуждению и дискуссиям.

АВКСЕНТЬЄВ Антон Олександрович,
магістрант ХНУ імені В. Н. Каразіна

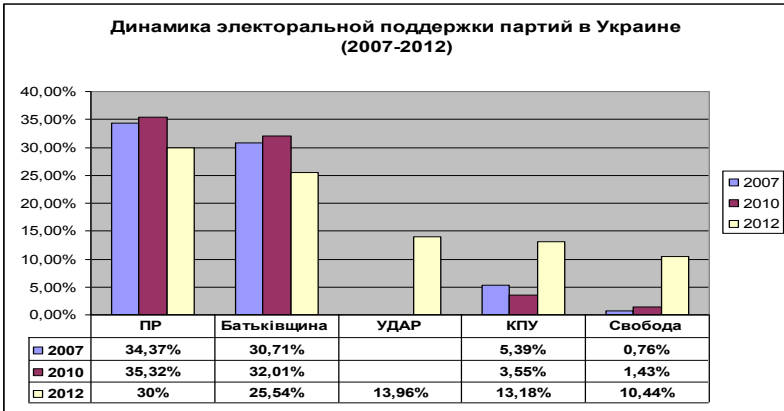
ВЫБОРЫ-2012: ХАРЬКОВСКАЯ ОБЛАСТЬ И УКРАИНА

1.1 Динамика электоральной поддержки политических партий: Украина и Харьковская область

В рамках исследования изучены изменения уровня поддержки основных политических партий, преодолевших на прошедших парламентских выборах проходной барьер – ПР, ОО «Батьківщина», УДАР, КПУ, ВО «Свобода». Хронологические рамки исследования ограничиваются последним пятилетним циклом (2007-2012 годы). Базой исследования служат результаты внеочередных парламентских выборов 2007 года, результаты 1 тура президентских выборов 2010 года и результаты парламентских выборов 2012 года (в случае с ОО «Батьківщина» *результатом 2010 года считается сумма голосов, отданных за Тимошенко и Яценюка*).

Диаграмма 1 иллюстрирует динамику поддержки партий по всей Украине, а на *Диаграмме 2* показано, как изменялась поддержка политических партий в Харьковской области.

Діаграма 1. Динаміка електоральної підтримки партій в Україні

Діаграма 2. Динаміка електоральної підтримки партій в Харківській області

В Таблиці 1 отражені змінення рейтингів партій за 5 лет в національному і регіональному разрезе. Верхнее число соответствует изменению поддержки в процентах из расчета, что 100% – это проголосовавшие избиратели, нижнее показывает соотношение поддержки партии в 2012 и 2007 годах (т.е. сколько процентов от своего результата в 2007 удалось сохранить или насколько его удалось преумножить).

Таблица 1. Сравнительная таблица электоральной динамики по Украине и по Харьковской области (2012 и 2007 г.г.)

Партия	Сальдо (Украина)	Сальдо (Харьковская обл.)
Партия регионов	- 4,37% 87%	- 8,63% 82%
«Батьківщина»	- 5,17% 83%	- 1,15% 93%
УДАР	+ 13,92% Сравнение с 2007 невозможно	+ 12,82% Сравнение с 2007 невозможно
КПУ	+ 7,79% 244% (рост рейтинга в 2,4 раза)	+ 12,56% 251% (рост рейтинга в 2,5 раз)
«Свобода»	+ 9,68% 1373% (рост рейтинга в 13 раз)	+ 3,61% 1740% (рост рейтинга в 17 раз)

На основании анализа основных тенденций, мы можем сделать ряд заключений.

1. Партия регионов и ОО «Батьківщина» по прошествии пятилетнего цикла остаются наиболее популярными партиями, при этом потеряв по 4-5% поддержки. Примечательно, что если потери на всеукраинском уровне примерно одинаковы, то в Харьковской области «регионы» потеряли существенно больше, чем «Батьківщина». Более того, в Харьковской области ПР потеряла больше (в относительных величинах), чем в целом по Украине (по стране «регионалы» сохранили 87% своей поддержки в 2007 г., а в Харьковской области – 82%), тогда как у ОО «Батьківщина» ситуация противоположна (по стране сохранено 83% от своей поддержки в 2007 г., а в области – 93%).

2. Электоральную нишу «Нашей Украины» (+ часть националистического сегмента избирателей БЮТ) заняла «Свобода», не только удачно воспользовавшись волной радикализации общества, но и получившая на правах «внесистемной оппозиции» часть голосов от тех, кто традиционно голосовал «против всех». У «Свободы» наблюдается наибольший рост рейтинга (в относительных

Партійна система України після парламентських виборів – 2012: тенденції трансформації величинах) по сравнению со своими же показателями 2007 года – в 13 раз по стране и в 17 раз по Харьковской области.

3. «Ренессанс» КПУ, преодолевшей свое «электоральное дно» в 2006-2007 годах, нашел свое отражение в практически идентичном росте рейтинга коммунистов как в регионе (в 2,5 раза), так и по стране в целом (в 2,4 раза). Набранное коммунистами практически равно потерянному «регионалами» и СПУ+ПСПУ.

4. УДАР является самой «регионально однородной» политической силой (в том смысле, что разница между его поддержкой в различных областях наименее ощутима – см. Таблицу 2. Рейтинг партии в Харьковской области (12,82%) близок к всеукраинскому рейтингу (13,92%). Анализ «второго выбора» во время социологических исследований показал, что харьковские избиратели УДАРа – это практически в равной степени представители бывшего электората БЮТ и ПР. То есть если в центре и на западе Украины ниша УДАРа – исключительно оппозиционная, то «левобережный УДАР» де-факто занимает сразу две электоральные ниши – «новой оппозиции» и «третьей силы».

5. Мажоритарная система в одномандатных округах функционировала по принципу «победитель получает всё» и де-факто искажила принцип представительности, определив в качестве победителей кандидатов от наиболее рейтинговой политической силы. Показательно, что в большинстве округов кандидаты от ПР набирали больше партии, что стало возможным, в первую очередь, благодаря экспансии электорального поля КПУ и отсутствию на некоторых округах кандидатов от «новых партий» (УДАР, Партия Н. Королевской).

1.2 Динамика электоральной поддержки политических партий: общенациональный и региональный срезы (Восточная Украина)

Очевидно, что в Украине уже достаточно долгое время (де-факто с 1994 года) существует жесткая регионально-электоральная сегментация. Результаты голосования в различных областях, зачастую, диаметрально противоположны. При этом очень немногим политическим проектам удается показывать соизмеримые результаты (по крайней мере, числа одного порядка) в «полярных регионах». Наибольшие успехи на

этом поприще делали своеобразные «партии центра», по существу, будучи аграрными партиями (Народная партия Литвина, СПУ). При этом относительная региональная однородность в абсолютных цифрах наблюдалась при небольшой (минимально допустимой для попадания в парламент) поддержке. Регионально однородных партий-победительниц (или, по крайней мере, партий, вошедших в «первую тройку») в Украине не было. В этом смысле опыт УДАРа-2012 – беспрецедентный для Украины, однако развить этот успех партии Виталия Кличко будет непросто.

Следующая Таблица 2 иллюстрирует «региональную однородность» партий (в качестве индикаторов выбрано соотношение между максимальным, совокупным и минимальным результатами партии).

Для того, чтобы лучше понять электоральную специфику Харьковской области, обратим внимание на динамику поддержки партий в соседних регионах (Сумская, Полтавская, Днепропетровская, Донецкая и Луганская области). Условно обозначим ареал исследования как «Восточная Украина» (хотя сам анализ политических предпочтений жителей указанных областей свидетельствует о колоссальной неоднородности этого ментально-географического конструкта: по сути, речь идет о трех совершенно разных субъектах – Донбассе, более аграрных и оппозиционных Сумской и Полтавской областях, «мегаполисных» Харьковских и Днепропетровских регионах).

Таблица 2. Показатели региональной однородности партий

Партия	MAX	MIN	MAX/UA	UA/MIN	MAX/MIN
ПР	Донецкая (65,09%)	Львовская (4,7%)	1,89	7,31	13,84
Батьківщина	Винницкая (45,01%)	Донецкая (5,26%)	1,46	5,83	8,55
УДАР	г. Киев (25,45%)	Донецкая (4,71%)	1,82	2,95	5,4
КПУ	г. Севастополь (29,46%)	Ивано-Франковская (1,78%)	2,23	7,4	16,55
Свобода	Львовская (38,02%)	АР Крым (1,04%)	3,64	10,03	36,55

Діаграма 3. Динаміка електоральної підтримки партій в Сумській області

Діаграма 4. Динаміка електоральної підтримки партій в Полтавській області

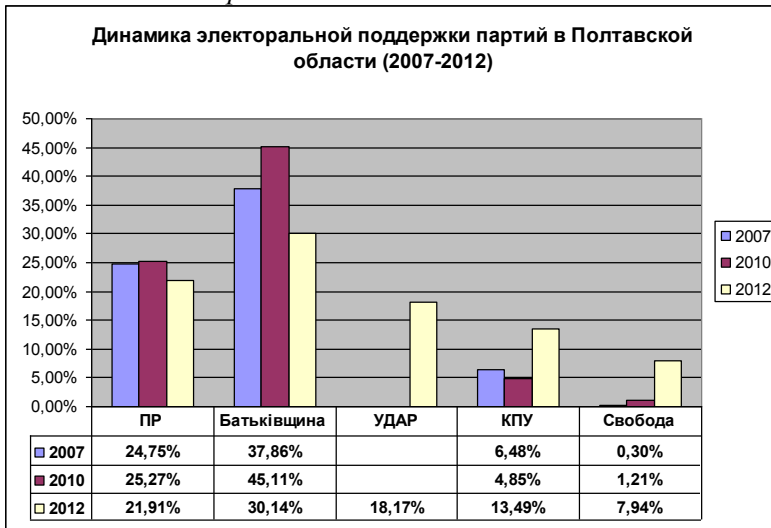

Диаграмма 5. Динамика электоральной поддержки партий в Днепропетровской области

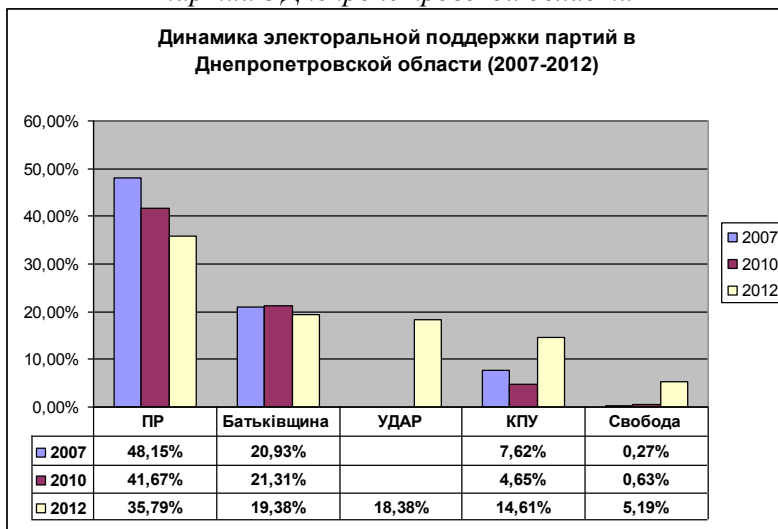
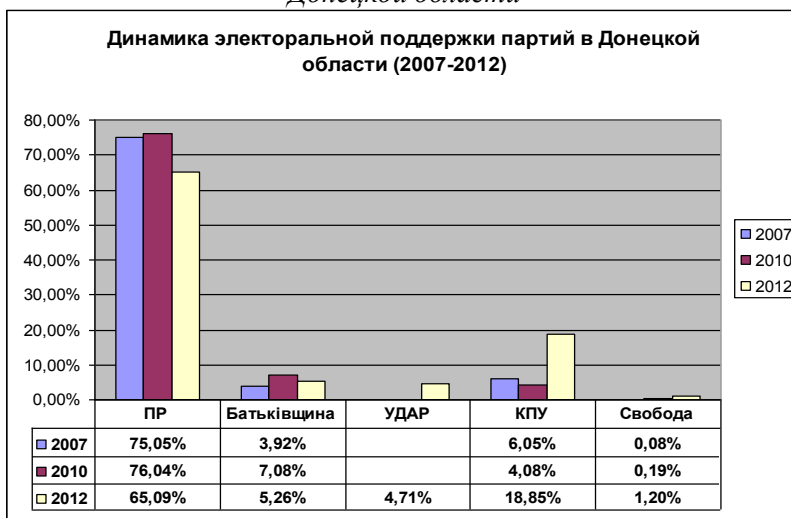
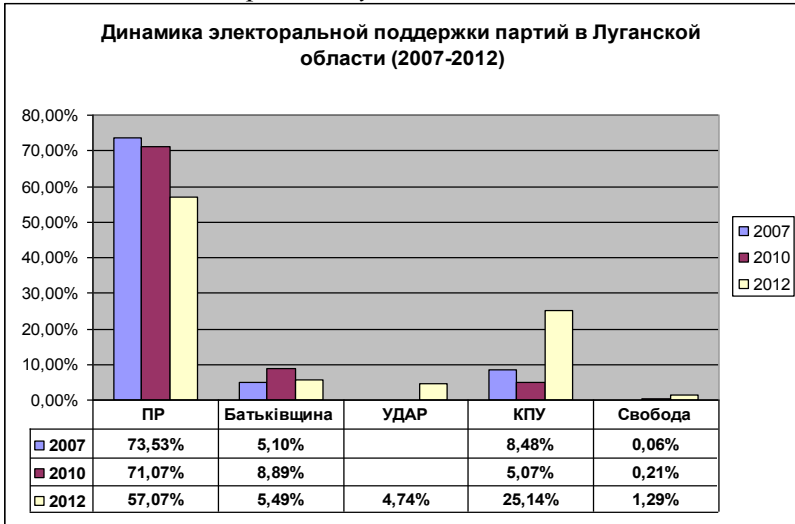

Диаграмма 6. Динамика электоральной поддержки партий в Донецкой области

Партійна система України після парламентських виборів – 2012: тенденції трансформації
 Диаграма 7. Динаміка електоральної підтримки партій в Луганській області

Таблиця 3. Сводная таблиця підтримки партій в
 Восточній Україні

Партія	Укр.	Харьков. обл.	Сумск. обл.	Полтав обл.	Днепр. обл.	Донец к. обл.	Луг. обл.
<u>ПР</u>							
2007	34,37%	49,61%	15,69%	24,75%	48,15%	75,05%	73,53%
2010	35,32%	50,18%	18,66%	25,27%	41,67%	76,04%	71,07%
2012	30%	40,98%	21,09%	21,91%	35,79%	65,09%	57,07%
<u>Батьків- щина</u>							
2007	30,71%	16,36%	44,45%	37,86%	20,93%	3,92%	5,10%
2010	32,01%	16,60%	43,83%	45,11%	21,31%	7,08%	8,89%
2012	25,54%	15,21%	36,27%	30,14%	19,38%	5,26%	5,49%
<u>УДАР</u>							
2012	13,96%	12,82%	16,71%	18,17%	18,38%	4,71%	4,74%
<u>КПУ</u>							
2007	5,39%	8,28%	5,79%	6,48%	7,62%	6,05%	8,48%
2010	3,55%	4,75%	5,99%	4,85%	4,65%	4,08%	5,07%
2012	13,18%	20,84%	12,24%	13,49%	14,61%	18,85%	25,14%
<u>Свобода</u>							
2007	0,76%	0,22%	0,21%	0,30%	0,27%	0,08%	0,06%
2010	1,43%	0,57%	0,79%	1,21%	0,63%	0,19%	0,21%
2012	10,44%	3,83%	6,37%	7,94%	5,19%	1,20%	1,29%

На основании анализа данных такого регионального среза можем сделать несколько заключений.

1. По сравнению с 2007 годом на востоке Украины Партия регионов больше всего потеряла в своих «базовых областях» – Луганской (-16,46%) и Донецкой (-9,96%). Велики потери и в традиционно лояльных Харьковской (-8,63%) и Днепропетровской областях (-12,36%). Таким образом, регионы-лидеры в абсолютных цифрах с точки зрения динамики в наибольшей степени охлаждаются к Партии регионов. А вот в наиболее «оппозиционной» среди восточных областей – Сумской – у «регионалов» наоборот наблюдается рост рейтинга (+5,4%).

2. Падением рейтинга «регионалов» в восточных областях лучше всех воспользовались коммунисты, преумножившие свои показатели в Харьковской (+12,56%), Донецкой (+12,8%) и Луганской (+16,66) областях. Рост рейтинга КПУ характерен для всех без исключения восточных областей, но при этом именно Луганская область является наиболее лояльной к КПУ.

3. Поддержка ОО «Батьківщина» в наиболее оппозиционных восточных областях – Сумской и Полтавской – сильно пошатнулась (-8,18% и -7,72% соответственно). В Харьковской и Днепропетровской областях ситуация достаточно стабильна (-1,15% и -1,55%), тогда как в «белосиних» Донецкой и Луганской областях поддержка ОО «Батьківщина» даже немного выросла (+1,34% и +0,39%).

4. Во всех без исключения восточных регионах наблюдается многократный рост рейтинга «Свободы»: если бы выборы в местные советы проходили сейчас, то во всех областях, кроме Донбасса, «Свобода» преодолела бы проходной барьер.

5. Позиции УДАРа в Сумской, Полтавской и Днепропетровской областях несколько лучше, чем в целом по стране; в Харьковской области поддержка практически идентична средней по Украине; Донбасс – в наименьшей степени поддерживает УДАР, хотя рейтинг политической силы находится на уровне 4,7%, что означает прохождение в местные советы по действующему закону.

6. За 5 лет откликом общенациональной тенденции кризиса «малых партий» в Восточной Украине стало резкое снижение поддержки СПУ и ПСПУ. С одной стороны это усилило позиции КПУ, с другой – «законсервировало» партийный рынок, представленный теперь исключительно

Партійна система України після парламентських виборів – 2012: тенденції трансформації крупними, всеукраїнськими проектами. Собственно, и изменения рейтингов партий в отдельно взятых областях во многом связаны не столько с деятельностью местной власти и локальными событиями, сколько с общенациональными трендами.

Более детально рассмотрим динамику поддержки трех наиболее популярных в Харьковской области партий – ПР, КПУ и ОО «Батьківщина».

Партия Регионов

Таблица 4. Результаты выборов 2012 года (по областям)

Регион	% ЗА	Рейтинг
Донецкая обл.	65,09	1
Луганская обл.	57,06	1
АР Крым	52,34	1
г. Севастополь	46,90	1
Одесская обл.	41,90	1
Харьковская обл.	40,98	1
Запорожская обл.	40,95	1
Николаевская обл.	40,51	1
Днепропетровская обл.	35,79	1
Закарпатская обл.	30,87	1
Херсонская обл.	29,34	1
Кировоградская обл.	26,25	2
Полтавская обл.	21,91	2
Житомирская обл.	21,61	2
Сумская обл.	21,09	2
Киевская обл.	21,00	2
Черновицкая обл.	20,77	2
Черниговская обл.	20,09	2
Хмельницкая обл.	18,69	2
Черкасская обл.	18,65	2
Винницкая обл.	17,38	2
Ровенская обл.	15,80	4
Вольнская обл.	12,92	4
г. Киев	12,60	4
Тернопольская обл.	6,40	4
Ивано-Франковская обл.	5,18	4
Львовская	4,70	4

Сравним нынешнюю поддержку Партии регионов по всем регионам Украины с аналогичными показателями.

Таблица 5. Динамика поддержки ПР (соотношение 2012 и 2007 годов)

№	Регион	Соотношение результатов 2012 г. к показателям 2007 г.
1.	Тернопольская область	212%
2.	Волынская область	192%
3.	Ивано-Франковская область	175%
4.	Киевская область	161%
5.	Закарпатская область	156%
6.	Ровненская область	151%
7.	Винницкая область	138%
8.	Сумская область	134%
9.	Хмельницкая область	133%
10.	Черновицкая область	123%
11.	Черкасская область	120%
12.	Львовская область	112%
13.	Кировоградская область	97%
14.	Житомирская область	96%
14.	Черниговская область	96%
16.	Донецкая область	90%
17.	Полтавская область	87%
<u>УКРАИНА (совокупное соотношение)</u>		<u>87%</u>
18.	АР Крым	85%
19.	Киев	83%
20.	<i>Харьковская область</i>	82%
21.	Одесская область	80%
22.	Луганская область	77%
23.	Николаевская область	74%
23.	Днепропетровская область	74%
25.	Запорожская область	73%
26.	Севастополь	72%
27.	Херсонская область	67%

Партійна система України після парламентських виборів – 2012: тенденції трансформації
 Таблиця 6. Динаміка підтримки ПР (соотношение 2012 и 2010 годов)

№	Регион	Соотношение результатов 2012 г. к показателям 2010 г.
1.	Киевская область	136%
2.	Волынская область	134%
3.	Ровненская область	126%
4.	Хмельницкая область	122%
5.	Винницкая область	115%
6.	Сумская область	113%
7.	Черновицкая область	108%
8.	Черкасская область	107%
9.	Закарпатская область	104%
10.	Черниговская область	103%
11.	Ивано-Франковская область	101%
12.	Кировоградская область	98%
13.	Житомирская область	87%
14.	Полтавская область	86%
14.	АР Крым	86%
16.	Донецкая область	85%
16.	Днепропетровская область	85%
<u>УКРАИНА (совокупное соотношение)</u>		<u>85%</u>
17.	Львовская область	83%
18.	Севастополь	83%
20.	Одесская область	82%
21.	<i>Харьковская область</i>	<i>81%</i>
22.	Запорожская область	80%
22.	Луганская область	80%
24.	Николаевская область	79%
25.	Киев	79%
26.	Херсонская область	72%
27.	Тернопольская область	65%

КПУ

Таблица 7. Результаты выборов 2012 года (по областям)

Регион	% ЗА	Рейтинг
г. Севастополь	29,46	2
Луганская обл.	25,14	2
Херсонская обл.	23,34	2
Запорожская обл.	21,16	2
Харьковская обл.	20,84	2
АР Крым	19,41	2
Днепропетровская обл.	19,38	2
Николаевская обл.	19,09	2
Донецкая обл.	18,85	2
Одесская обл.	18,16	2
Полтавская обл.	13,49	4
Кировоградская обл.	13,46	4
Черниговская обл.	13,20	3
Житомирская обл.	12,82	4
Сумская обл.	12,24	4
Черкасская обл.	9,29	5
Винницкая обл.	8,86	4
Хмельницкая обл.	8,81	5
г. Киев	7,23	5
Волынская обл.	6,97	5
Ровенская обл.	6,21	5
Киевская обл.	6,11	5
Черновицкая обл.	5,46	5
Закарпатская обл.	5,03	5
Львовская обл.	1,99	6
Тернопольская обл.	1,92	6
Ивано-Франковская обл.	1,78	6

Партійна система України після парламентських виборів – 2012: тенденції трансформації
 Сравним нынешнюю поддержку КПУ по всем регионам Украины с аналогичными показателями 2007 года (Таблица 8) и 2010 года (Таблица 9).

Таблица 8. Динамика поддержки КПУ (соотношение 2012 и 2007 годов)

№	Регион	Соотношение результатов 2012 г. к показателям 2007 г.
1.	Донецкая область	311%
2.	Луганская область	296%
3.	Одесская область	294%
4.	г. Севастополь	286%
5.	Закарпатская область	284%
6.	Тернопольская область	278%
7.	Николаевская область	265%
8.	Ровненская область	258%
9.	Волынская область	256%
9.	Херсонская область	256%
11.	Запорожская область	255%
12.	АР Крым	254%
13.	Днепропетровская область	254%
14.	Харьковская область	251%
УКРАИНА (совокупное соотношение)		244%
15.	Черновицкая область	238%
16.	Ивано-Франковская область	228%
17.	Хмельницкая область	223%
18.	Житомирская область	221%
19.	Сумская область	211%
20.	Кировоградская область	209%
21.	Полтавская область	208%
22.	Киевская область	207%
23.	Черниговская область	195%
24.	Львовская область	193%
25.	Черкасская область	191%
26.	Винницкая область	178%
27.	г. Киев	159%

Таблица 9. Динамика поддержки КПУ (соотношение 2012 и 2010 годов)

№	Регион	Соотношение результатов 2012 г. к показателям 2010 г.
1.	Одесская область	693%
2.	Луганская область	495%
3.	Закарпатская область	465%
4.	Донецкая область	462%
5.	Харьковская область	438%
6.	АР Крым	431%
7.	Запорожская область	420%
8.	Днепропетровская область	417%
<u>УКРАИНА (совокупное соотношение)</u>		<u>371%</u>
9.	Житомирская область	362%
10.	Николаевская область	356%
11.	Тернопольская область	355%
12.	Ровненская область	352%
13.	Хмельницкая область	318%
14.	Ивано-Франковская область	306%
15.	Киевская область	304%
15.	Херсонская область	304%
17.	Кировоградская область	300%
17.	г. Севастополь	300%
19.	Черниговская область	299%
19.	Волынская область	299%
21.	Львовская область	297%
22.	г. Киев	289%
23.	Винницкая область	283%
24.	Полтавская область	278%
25.	Черкасская область	270%
26.	Черновицкая область	208%
27.	Сумская область	204%

ОО «Батьківщина»

Таблица 10. Результаты выборов 2012 года (по областям)

Регион	% За	Рейтинг
Винницкая обл.	45,01	1
Черновецкая обл.	39,60	1
Волынская обл.	39,46	1
Тернопольская обл.	39,04	1
Ивано-Франковская обл.	38,21	1
Черкасская обл.	37,78	1
Хмельницкая обл.	37,71	1
Киевская обл.	36,63	1
Ровенская обл.	36,59	1
Сумская обл.	36,27	1
Житомирская обл.	36,15	1
Львовская обл.	35,48	2
Кировоградская обл.	32,17	1
г. Киев	30,99	1
Черниговская обл.	30,73	1
Полтавская обл.	30,14	1
Закарпатская обл.	27,69	2
Херсонская обл.	21,80	3
Днепропетровская обл.	18,38	3
Николаевская обл.	16,93	3
Одесская обл.	15,49	3
Харьковская обл.	15,21	3
Запорожская обл.	14,93	3
АР Крым.	13,09	3
г. Севастополь	5,86	3
Луганская обл.	5,49	3
Донецкая обл.	5,26	3

Сравним нынешнюю поддержку партии по всем регионам Украины с аналогичными показателями 2007 года (Таблица 11) и 2010 года (Таблица 12).

Таблица 11. Динамика поддержки ОО «Батьківщина»
(соотношение 2012 и 2007 г.)

№	Регион	Соотношение результатов 2012 г. к показателям 2007 г. (%)
1.	АР Крым	188%
2.	Донецкая область	134%
3.	г. Севастополь	116%
4.	Одесская область	112%
5.	Луганская область	107%
6.	Николаевская область	101%
6.	Запорожская область	101%
8.	Житомирская область	97%
9.	Закарпатская область	96%
10.	Херсонская область	94%
11.	<u>Харьковская область</u>	93%
12.	Винницкая область	90%
13.	Днепропетровская область	87%
14.	Кировоградская область	85%
14.	Черновецкая область	85%
<u>УКРАИНА (совокупное соотношение)</u>		83%
16.	Сумская область	81%
17.	Черкасская область	80%
18.	Полтавская область	79%
19.	Хмельницкая область	78%
20.	Тернопольская область	75%
20.	Ивано-Франковская область	75%
22.	Черниговская область	73%
23.	Ровненская область	71%
24.	Львовская область	70%
25.	Волынская область	68%
25.	Киевская область	68%
27.	г. Киев	67%

Таблиця 12. Динаміка підтримки ОО «Батьківщина»
(соотношение 2012 и 2010 г.)

№	Регион	Соотношение результатов 2012 г.. к показателям 2010 г.. (%)
1.	Одесская область	110%
2.	Харьковская область	92%
3.	АР Крым	90%
4.	Николаевская область	89%
5.	Житомирская область	88%
6.	Запорожская область	86%
6.	Тернопольская область	86%
6.	Днепропетровская область	86%
6.	Херсонская область	86%
10.	Сумская область	83%
11.	Кировоградская область	80%
12.	Винницкая область	80%
<u>УКРАИНА (совокупное соотношение)</u>		<u>80%</u>
13.	Черкасская область	78%
14.	Львовская область	78%
15.	Черновецкая область	77%
16.	Закарпатская область	76%
17.	Донецкая область	74%
18.	Хмельницкая область	73%
18.	Полтавская область	73%
20.	Киевская область	72%
20.	Ровенская область	72%
20.	Ивано-Франковская область	72%
23.	г. Киев	70%
24.	г. Севастополь	69%
25.	Волынская область	67%
26.	Черниговская область	64%
27.	Луганская область	62%

Данные о динамике уровня поддержки ведущих политических партий в областях позволяют нам сделать несколько выводов:

1. Соотношение показателей уровня поддержки ПР в 2012 и 2007/2010 годах свидетельствует об относительном усилении поддержки партии в западных областях и снижении популярности в традиционно «бело-синих» юго-восточных. Отчасти рост рейтинга ПР на Западе и в Центральной Украине может быть связан с применением административного ресурса, однако это не исчерпывающее объяснение. Впрочем, в абсолютных цифрах большую часть своих голосов Партия регионов по-прежнему получает на юго-востоке.

2. ОО «Батьківщина» переживает схожий с ПР период оттока избирателей в традиционно «своих» регионах. При этом наилучшая динамика наблюдается на юге Украины (Крым, Одесская и Николаевская области). В контексте сопоставления результатов 2010 и 2012 годов следует отметить результат Харьковской области (2-е место по стране), сохранившей 92% поддержки партии.

3. Наиболее успешная динамика среди трех наиболее популярных в Харьковской области партий наблюдается у КПУ. Причем, коммунисты смогли добиться повсеместного роста своего рейтинга (диапазон положительной динамики относительно 2007 года – от 159% до 311%, относительно 2012 – от 204% до 693%). Впрочем, не стоит забывать и о «пределах роста» для коммунистов, особенно в контексте выборов 2015 года. Опыт предыдущих президентских выборов показал, что избиратели КПУ, неуверенные в шансах Симоненко на итоговую победу, предпочитают голосовать за свой «второй выбор» – Януковича. Аналогичная ситуация может сложиться и в 2015 году, а если выборы президента будут сопряжены с местными, то учитывая доминирующую в среде украинских избирателей стратегию «отождествления», коммунисты могут существенно потерять свои позиции.

4. Итоги выборов 2012 года засвидетельствовали наличие жесткой региональной электоральной сегментации, которая, впрочем, несколько ослабевает по сравнению с 2007 и 2010 годами. Абсолютно все ведущие политические партии действуют согласно «теореме медианного избирателя», что в экономическом блоке программы партии приводит к примату популизма, а в географическом разрезе ориентируют партию на экспансию неосвоенных территорий, даже ценой потери части поддержки в «базовых регионах». Предполагается, что если бы не актуализация языкового вопроса, проводимая всеми политическими силами в канун выборов, тенденция некоторого

Партійна система України після парламентських виборів – 2012: тенденції трансформації
ослабевания географического размежевания проявилась бы еще ярче.

1.3 УКРАИНА И ХАРЬКОВСКАЯ ОБЛАСТЬ В «ПОСТВЫБОРНЫЙ ПЕРИОД»: ПЕРСПЕКТИВЫ И ВОЗМОЖНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА

Украина в период 2013-2014 годов будет подвержена действию противоположно направленных сил и тенденций – **консервации сложившегося порядка** и его **дестабилизации**. Появление в парламенте игроков, обладающих относительно большей автономией («мажоритарщиков» и «самовыдвиженцев»), присутствие в парламенте «Свободы», шаткое коалиционное большинство и зависимость ПР от своих коммунистических союзников, необходимость персонального голосования – всё это является катализатором дестабилизации ситуации. Тогда как стратегия власти в целом – консервация порядка, о чем могут свидетельствовать и кадровые назначения на ключевые должности Азарова и Рыбака. С точки зрения потенциальных издержек, все «группы интересов», имеющие отношение к ПР, понимают, что выяснение своих отношений нельзя переносить в пространство публичной политики.

С появлением феномена «тушек» в украинском парламентаризме наметилась тенденция ослабления представительности и репрезентативности законодательной власти. Потенциальная «тушка» своим «особым мнением» действительно искажает структуру волеизъявления электората. Впрочем, чтобы даже такое поверхностное рассмотрение проблемы «тушек» не было уже чересчур тривиальным, остановимся на двух моментах. Первый – объяснение природы «тушек» с точки зрения специфики украинского политического рынка. На первый взгляд парадоксально, но **«синдром Табалова»** является нормальным функционированием политической системы в Украине, а не какой-то аномалией. Начнем издалека: существует две модели объяснения политического рынка Согласно первой, «продавцами» являются кандидаты/партии, которые предлагают избирателями купить за специфическую валюту (голос на выборах) ту или иную программу (идею, набор действий). Согласно второй модели объяснения, «продавцами» как раз являются избиратели, предлагающие кандидатам/партиям приобрести свою

поддержку за ряд выполненных «добрых дел» или взятых на себя обязательств. Однако сущность украинского политического рынка состоит в том, что избиратели не являются его агентами. Они по умолчанию изолированы, и лишь ведя себя «ненормально», малая доля из них может стать участником рынка (например, продав свой голос в канун голосования). «Продавцами» на украинском политическом рынке выступают лица, контролирующие партии, а «покупателями» – экономически и политически активные субъекты, желающие обезопасить свои права собственности или преумножить капитал. Покупая место в списке или право выдвижения на округ от партии, кандидаты «рублем» зарабатывают свою относительную автономию. В сознании многих кандидатов их главным взятым на себя обязательством является своевременное внесение «взноса». «Партийная лояльность» по умолчанию в пакет не входит, а должна оговариваться дополнительно. Главным следствием такого подхода становится то, что избирателям не отводится вообще никакого места в указанных отношениях купли-продажи. Соответственно, упреки в адрес «тушки» с позиций искажения волеизъявления народа совершенно несостоятельны в рамках рыночной логики кандидатов и партий.

Второе замечание относительно «синдрома Табалова» касается перспектив разрешения этой проблемы. А ведь в понимании контролирующих формирование партийных списков – это действительно проблема. Более того – это не проблема только нынешней оппозиции, а угроза для любой силы, оказывающейся в меньшинстве. Другими словами, в нынешней партии власти отдают себе отчет в том, что накануне или после 2015 года миграция депутатов может изменить направление. А потому – и тут мы возвращаемся к противостоянию консервативного и дестабилизирующего элементов – в решении проблемы «тушек» в долгосрочной перспективе заинтересованы все. И если на «джентльменское соглашение» лидеров надеяться не приходится, то, возможно, следует ожидать очередной информационной волны, актуализирующей идею введения *«императивного мандата»* в наиболее грубой и примитивной его форме – праве лидера фракции (или коллегиального решения фракции) лишить проштрафившегося депутата, высказывающего «особое мнение» депутатского мандата.

Следующим значимым моментом для развития политической системы является *консервация политического*

Партійна система України після парламентських виборів – 2012: тенденції трансформації ринка. Кризис «малых партий» достиг своего апогея (суммарная доля не прошедших в Раду партий рекордно мала – 6,88%), и даже на местных выборах, на которых традиционно региональные или малые партийные проекты могли рассчитывать на прохождение в местные советы, шансы «легковесных проектов» мизерны (с редкими исключениями наподобие венгерских партий в Закарпатье или Радикальной партии О. Ляшко в Черниговской области). Единственная политическая ниша, освободившаяся после попадания «Свободы» в парламент – это «внесистемная оппозиция», однако и здесь перспективы новых или хорошо забытых старых игроков сомнительны.

2013-2014 годы действительно имеют все шансы стать временем застоя: экономический кризис, шаткое равновесие внутри самой партии власти и не менее шаткий баланс в парламенте, нарушать который до 2015 года, вероятно, никто не станет. У этого «застойного времени», однако, будет множество внутренних дилемм – одной из них обещает стать ситуация с **заключением Тимошенко**, гипотетический выход которой на свободу спутает карты всем ключевым игрокам.

Местные выборы наверняка пройдут под знаком президентских. Как и на предыдущих местных, и на парламентских, ключевой стратегией этих выборов станет «отождествление», то есть паразитирование малых политических субъектов на имиджах более крупных и узнаваемых субъектов (в частности, партии, которая выдвинула кандидата). Устойчивое соотношение сил (суммарный рейтинг ПР и КПУ с одной стороны и сумма рейтингов оппозиционных партий – с другой) предопределит исход голосования на подавляющем большинстве округов.

В Харьковской области мы можем выделить три (отнюдь не равнозначных) фактора, способных привнести интригу в исход местных (и главное – мэрских) выборов 2015 года: во-первых, ключевое значение имеет то, кому достанется **харьковский УДАР** и насколько он будет подконтролен Кернесу (не повторит ли он судьбу харьковского «Фронта Змін?»), во-вторых, как поведет себя **Ярославский** (будет ли это «холодный нейтралитет» 2010 года, «неуклюжая вражда» 2012-го или полномасштабное наступление?), и, в-третьих, как на общенациональном уровне решится вопрос перспектив Объединенной оппозиции (будет ли создана **новая партия на базе альянса ОО «Батьківщина» с «Фронтом Змін»** и есть

ли альтернатива *Авакову* с точки зрения занятия управляющей должности в харьковской структуре нового объединения?). Ответы на эти вопросы и предопределяют характер развития политического процесса в регионе, хотя, по большому счету, на изменение электоральных предпочтений харьковчан наибольшее влияние будут иметь всё же общенациональные, а не региональные тренды.

САМБРОС Андрій Сергійович,
магістрант ХНУ імені В. Н. Каразіна

ИТОГИ ВЫБОРОВ В ВЕРХОВНУЮ РАДУ УКРАИНЫ 2012 ГОДА: ХАРАКТЕРИСТИКА ПАРЛАМЕНТА, ПАРТИЙНЫЕ СТРАТЕГИИ И ЭЛЕКТОРАЛЬНЫЙ ФЕНОМЕН КИЕВА

Возвращение к смешанной избирательной системе, после шести лет существования пропорциональной системы, привело к ожидаемому следствию: основным мотивом избрания кандидата на мажоритарных округах была партийная принадлежность. Таким образом, в подавляющем количестве округов победили кандидаты, партии которых пользовались наивысшим уровнем поддержки в регионе. Часть мажоритарных кандидатов-самовыдвиженцев смогла победить в округах без четкой политической ориентации благодаря лояльному отношению местных администрации, и лишь нескольким кандидатам удалось добиться победы, невзирая на неблагоприятные внешние условия политической борьбы.

Если суммировать основные факторы успешной работы кандидатов на мажоритарных округах, то следует сказать, что главными условиями победы были:

- 1) Выдвижение на выборы в округе от партии, обладающей наивысшим рейтингом в регионе;
- 2) Интенсивное использование личных и административных финансовых ресурсов;
- 3) Высокий уровень контроля местной власти (лояльность местных администраций, которые могли организовать работу с профессиональными группами

бюджетников во время предвыборной компании);

4) Личный уровень узнаваемости.

Именно вышеперечисленные 4 фактора в указанной последовательности легли в основу формирования половины состава Верховной Рады Украины VII-го созыва.

Таблица 1. Сравнительная таблица результатов парламентских выборов 2002 и 2012 годов

Партия субъект выдвижения	Результат по партийным спискам 2002	Результат по мажоритарным округам	Всего	Результат по партийным спискам 2012	Результат по мажоритарным округам	Всего
Блок партий «За ЕДУ!» / Партия регионов	11,77 (35)	66	101	30 (72)	114	186
Блок «Наша Украина» / «Наша Украина»	23,57 (70)	42	112	1,11 (0)	0	0
БЮТ / ОО «Батьківщина»	7,26 (22)	0	22	25,54 (62)	43	105
КПУ	19,98 (59)	6	65	13,18 (32)	0	32
СПУ	6,87 (20)	3	23	0,45 (0)	0	0
СДПУ(о)	6,27 (19)	5	24	----	----	----
ВО «Свобода»	----	----	----	10,44 (25)	12	37
Партия «УДАР»	----	----	----	13,96 (34)	6	40
Беспартийные + представители малых партий	----	94 + 9	103	----	43 + 7	50

Парламент VII-го созыва является более устойчивым и консолидированным, чем парламент IV-го. В качестве аргумента можно привести факт реального уменьшения количества депутатов, которые прошли в парламент, будучи самовыдвиженцами или представителями малых партий, не сумевших преодолеть проходной барьер. Если в 2002 году в парламент прошли 103 таких депутата (22,8% от состава парламента), то в 2012 году – лишь 50 депутатов (11,1% от состава парламента).

Уменьшение количества даже формально независимых от больших фракций депутатов-самовыдвиженцев (или

представителей малых партий) способствует процессу цементирования парламентского большинства и фактически приводит к тому, что власть теряет всякую заинтересованность в организации конструктивного взаимодействия с оппозиционными силами в парламенте. Парламентское большинство, состоящее из ПР, КПУ и внефракционных депутатов, защищено от развала единством собственных интересов депутатов, которое подкреплено тем, что властная команда, частью которой является депутатское большинство, контролирует парламент, правительство, судебную систему и местные администрации (президентская вертикаль власти).

Невзирая на низкий уровень независимости парламента, следует провести обзор его состава для более прозрачного видения перспектив дальнейшей работы законодательного органа Украины. Эта важность обусловлена тем, что если на президентских выборах 2015 года победу одержит не Виктор Янукович, который гарантированно будет представлять Партию регионов, а представитель оппозиции, то именно с этой Верховной Радой будущему президенту придется взаимодействовать до 2017 года. Именно поэтому выделение основных характеристик парламента VII-го созыва важно: оно дает ключ к пониманию механизма централизации власти Партией регионов.

Характеристика №1: непатизм

Всего в ВР насчитывается 12 семейных групп. Две самые большие из них: семья Калетников и семья Балог. Игорь Калетник (бывший председатель государственной таможенной службы) прошёл в парламент под №7 в списке КПУ. Его отец Григорий Калетник одержал победу как самовыдвиженец в Винницкой области в мажоритарном округе № 18 (хотя при этом он являлся членом Партии регионов и действующим народным депутатом). Также Оксана Калетник, племянница старшего Калетника, победила в мажоритарном округе № 16 и теперь намерена связать свою депутатскую деятельность с фракцией КПУ. Семья Калетников – феномен даже среди всех остальных фамильных протекций в ВР по той причине, что нет другой семьи, представители которой находятся в разных парламентских фракциях и баллотировалась от различных политических сил. Например, муж Инны Богословской – Владимир Мельниченко шёл на выборы не как кандидат от Партии регионов, а как самовыдвиженец, однако при этом от членского билета Партии регионов он не отказывался и,

Партійна система України після парламентських виборів – 2012: тенденції трансформації
соответственно, эта информация находилась в избирательном бюллетене.

Полный перечень семейных групп депутатов таков: Николай и Алексей Азаровы (Партия регионов), Андрей и Сергей Ключевы (Партия регионов), Олег и Андрей Тягнибоки (ВО «Свобода»), Виктор, Павел Балог и Василий Петевка (политическая партия «Единый Центр»), Игорь, Григорий и Оксана Калетники (Партия регионов и КПУ), Геннадий и Александр Васильевы (Партия регионов), Владимир и Сергей Кацубы (Партия регионов), Инна Богословская и Владимир Мельниченко (супруги – Партия регионов), Ефим Звягильский и его зять Владимир Вечерко (Партия регионов), Андрей Павелко и его тесть Леонид Сергиенко (ВО «Батьківщина»), Александр и Андрей Табаловы (отец и сын – ВО «Батьківщина»), Юлия Левочкина и Виталий Чудновский (гражданский брак – Партия регионов). Виталия Чудновского мы причисли к группе самовыдвиженцев лояльных к Партии регионов по той причине, что этот народный депутат баллотировался в избирательном округе № 90 (центр – Белая Церковь) в качестве самовыдвиженца (хотя он является членом ВО «Батьківщина», о чем было написано в бюллетене) и выиграл у согласованного оппозиционного кандидата Александра Марченко, представителя ВО «Свобода» с отрывом в 322 голоса. После выборов, естественно, Виталий Чудновский к фракции ВО «Батьківщина» не присоединился, следовательно, его партийность была лишь рекламной «ширмой» для избирателя. И два последних аргумента в пользу причисления Виталия Чудновского к правящему большинству: на округе Виталия Чудновского вообще не было официально представителя Партии регионов, кроме этого он голосовал в парламенте за назначение Николая Азарова премьер-министром Украины.

К этому списку из 12 семейных групп необходимо добавить Виктора Януковича-младшего, Артёма Пшонку (сын Генерального прокурора Украины), Ирину Луценко (жену Юрия Луценко) и Дмитрия Добкина (брат губернатора Харьковской области Михаила Добкина). Последние не входят в число представителей парламентских семейных пар, однако они прошли в парламент исключительно благодаря представителям своих семей, которые в различное время находились на высоких должностях.

Увеличение количества семейных представительств в парламенте, в первую очередь, является закономерным

следствием возвращения к смешанной мажоритарной системе: использование средств личного бизнеса или государственных ресурсов, которые находятся под контролем парламентариев, более оправдан в отношении членов семьи, так как уровень взаимного контроля и доверия намного выше, чем при формировании партийного списка. Доверие, как политический фактор партнерства, способствует увеличению семейных представительств в парламенте. В будущем увеличение семейно-политических союзов стоит ожидать на уровне местных советов и глав городов после проведения соответствующих выборов в 2015 году. Возможны различные варианты развития семейного представительства на уровне местной власти, но обязательно оно будет происходить там, где существует политический и административный монолит: там, где местный бизнес и местная административная власть уже находятся под контролем ограниченного количества семей.

Характеристика №2: укрепление парламентской группы президента

По данным информационного агентства «РБК-Украина»¹ в парламенте VII-го созыва насчитывается 49 депутатов, которые находятся в так называемой «группе Януковича» – это самая большая внутрифракционная группа депутатов, превосходящая по численности отдельно фракцию партии УДАР, КПУ или всех вместе взятых депутатов-самовыдвиженцев. Эта группа в Партии регионов имеет потенциал для роста: к президентским выборам 2015 года, учитывая реальную экономическую ситуацию в Украине, и возможный рост недовольства в рядах политической команды власти, именно эта неформальная группа должна будет проводить мобилизацию ресурсов для обеспечения качественной избирательной кампании Виктора Януковича.

Інформаційне агентство «РБК-Україна» <http://www.rbc.ua/rus/vyboru-articles/show/itogi-vyborov-2012-gruppy-vliyaniya-v-vr-vii-sozyva-27112012144500>

Характеристика №3: снижение уровня влияния группы «РосУкрЭнерго»

Основная конкуренция за высшие государственные должности с 2010 по 2012 годы в среде Партии регионов происходила между «группой Януковича» (старшее поколение регионалов и представители так называемой «семьи») и «газовой группой». Также участие в этой схватке, с гарантированным минимальным выигрышем, всегда принимала «группа Ахметова». Если лоббисты Рината Ахметова в парламенте сейчас имеют примерно 40 депутатов, то дела у группы РУЭ намного хуже – у них нет и 30 своих парламентариев (детальное описание каждого представителя группы можно найти в указанной публикации ИА «РБК-Украина»). На поражение группы РУЭ указывают на сегодняшний день ещё два важных факта: во-первых, место премьер-министра, на которое рассчитывал Валерий Хорошковский, вновь досталось Николаю Азарову. Именно поэтому Валерий Хорошковский решил не принимать участия в формировании нового кабинета министров. Во-вторых, место спикера, которое «группа РУЭ» готовила под Александра Лавриновича, досталась Владимиру Рыбаку.

И если в случае с проигрышем в борьбе за место спикера Александр Лавринович ещё может надеяться на продолжение своей карьеры в качестве главы Министерства юстиции, то для Валерия Хорошковского всё уже закончилось. Следует подчеркнуть, что Валерий Хорошковский, как возможный компромиссный кандидат на должности премьер-министра, с осязаемым креном в сторону группы «Росукрэнерго», перестал быть интересен Виктору Януковичу по двум причинам: первая – глава государства решил не повторять ошибку Леонида Кучмы и не брать относительно молодого и амбициозного премьера, который позже может его же вытеснить из кресла президента; вторая – группа РУЭ теряет свою роль в обеспечении власти президента, а поэтому испытывает всё меньше лояльности с его стороны.

Характеристика №4: снижение мобильности принятия решений

Возникновение этой характеристики связано с важным событием, а именно с внедрением практики персонального голосования в парламенте. Скорее всего, практика персонального голосования будет сведена к тому, что основную часть пленарных заседаний, когда происходит обсуждение и внесение правок в законопроекты, депутатов-бизнесменов, которых предостаточно и в рядах Партии регионов, и в рядах оппозиции, просто физически не будет в ВР. Раз в неделю депутаты будут собираться, чтобы принимать законы, подготовленные парламентским большинством, всё остальное время они будут заниматься своими личными делами.

Но в этой идее однодневной рабочей недели есть несколько серьезных недостатков. Во-первых, оппозиция может просто игнорировать заседания парламента, и если большинство не обеспечит явку своих депутатов, то ВР может просто не начать работу из-за отсутствия кворума (если для их регистрации необходимо будет личное присутствие). Во-вторых, если принятие законов будет выноситься на отдельный день недели, то для радикальной части оппозиции ничего не стоит заблокировать трибуну парламента и не давать возможности принимать законы конкретно в этот день.

Следовательно, возможность «политического клинча» в стенах парламента сильно возрастает, что может повлечь за собой ощутимое снижение мобильности в принятии законов.

АНАЛИЗ ВОЗМОЖНЫХ СТРАТЕГИЙ ПОЛИТИЧЕСКИХ СИЛ ПОСЛЕ ПАРЛАМЕНТСКИХ ВЫБОРОВ 2012 ГОДА

Таблица 2. Результаты выборов в ВРУ 2006, 2007, 2012 г.г.

Партия/субъект выдвижения	Результат 2006 %	Места	Результат 2007 %	Места	Результат 2012 %	Результат по мажоритарным округам	Места
ПР	32,14	186	34,37	175	30	114	185
БЮТ / ВО «Батьківщина»	22,29	129	30,71	156	25,54	43	101
КПУ	3,66	21	5,39	27	13,18	0	32
ВО «Свобода»	0,36	0	0,76	0	10,44	12	37
Партия «УДАР»	---	---	---	---	13,96	6	40
СПУ	5,69	33	2,86	0	0,45	----	0
Наша Украина / НУ-НС	13,95	81	14,15	72	1,11	-----	0
Блок Литвина / НП	2,44	0	3,96	20	----	2	2

ОО «Батьківщина»

В первую очередь следует сказать, что в парламенте VII-го созыва, по сравнению с предыдущим, меньшей силой обладает ВО «Батьківщина», которая уменьшила своё представительство на 55 депутатов. Осознавая реальное снижение силы парламентской фракции ВО «Батьківщина», всё же не стоит думать, что эта политическая сила потеряет свою лидирующую роль в среде современной украинской оппозиции. В действительности, даже учитывая сверхагрессивное поведение представителей ВО «Свобода» в парламенте, которое, несомненно, увеличит их популярность среди радикального электората, именно ВО «Батьківщина» остается главной оппозиционной политической силой в Украине. В качестве аргумента можно использовать электоральный *результат Юлии Тимошенко в первом туре президентских выборов 2010 года (25,05 %)* и сравнить его с *результатом, который ВО «Батьківщина» получила на последних парламентских выборах (25,54 %)*.

Суммируя факторы роста политической конкуренции в среде оппозиции (стремительное развитие партии «УДАР» и ВО «Свобода»), перехода из рядов БЮТ в парламентское большинство значительного количества депутатов, существенное уменьшение финансовых возможностей ВО «Батьківщина» за несколько последних лет и тюремное заключение лидера политической силы, следует признать, что сохранение рейтинга на протяжении двух лет – это серьезное доказательство прочности партии Юлии Тимошенко.

Основной барьер, который стоит на пути развития этой политической силы, заключается в том, что ее лидер, Юлия Тимошенко, не сможет принять участие в президентских выборах 2015 года. Это означает, что ВО «Батьківщина» к президентским выборам должна будет выбирать из трех лидеров оппозиции своего единого представителя. При этом потенциальные кандидаты от оппозиции (Виталий Кличко, Арсений Яценюк и Олег Тягнибок) должны ответить на основной вопрос: будут ли претенденты снимать свои кандидатуры до дня голосования в первом туре, чтобы подготовить свой электорат к поддержке единого кандидата во втором туре выборов президента? При этом не стоит забывать, что участие в первом туре президентских выборов способствует

мобилизации собственного электората и является необходимым условием для проведения успешной кампании на местных выборах 2015 года.

Это главный вопрос, ведь анализируя опыт парламентских выборов 2012 года и практику согласования кандидатов между проектом Объединенной оппозиции и партией «УДАР», можно представить, что основная борьба в первом туре президентских выборов среди оппозиционных кандидатов будет проходить, вероятнее всего, между парой «Кличко VS Тягнибок».

Кого решит поддерживать ВО «Батьківщина» – это вопрос открытый, но на сегодняшний день, учитывая характеристики персонального состава фракции ВО «Батьківщина», более вероятным кандидатом выглядит Олег Тягнибок.

Партия «УДАР»

Именно эта политическая сила в парламенте обладает так называемой «золотой акцией». Для Партии регионов политический проект Виталия Кличко необходим, чтобы создать квалифицированное большинство в парламенте (300 + 1 депутат) и, в случае критического снижения рейтинга Виктора Януковича, перед президентскими выборами 2015 года, изменить процедуру избрания президента (сделать президентские выборы парламентской процедурой).

Для оппозиции партия «УДАР» является уникальным «собирателем» относительно молодого электората, который отказывается поддерживать Партию регионов, но не переходит к коммунистам в восточных областях Украины. Кроме того, Виталий Кличко в качестве VIP-агитатора является чрезвычайно сильной фигурой, а потому его роль в мобилизации оппозиционного электората на президентских выборах сложно переоценить.

Учитывая системную работу лидера партии «УДАР» по сохранению собственной репутации, следует сказать, что Виталий Кличко вероятнее всего не пойдет на официальные договоренности с Партией регионов и не будет поддерживать парламентское большинство (ПР, КПУ и внефракционных депутатов).

Основная проблема партии «УДАР» – это депутаты, которые могут выйти из фракции и присоединиться к парламентскому большинству. Именно этот риск может привести к тому, что фракция партии ВО «Свобода» будет

Партійна система України після парламентських виборів – 2012: тенденції трансформації
иметь более привлекательный вид для избирателей на протяжении 2012-2015 годов, чем политическая сила Виталия Кличко.

ВО «Свобода»

Исторических шанс для радикального крыла украинских националистов, которые впервые с момента обретения Украиной независимости получили в парламенте собственную фракцию, состоит в том, что их лидер вполне реально может оказаться победителем президентских выборов 2015 года.

Начало деятельности нового парламента прошло под знаком силовых акций, в которых главные роли играли представители ВО «Свобода». Учитывая реальную необходимость в удержании фокуса общественного внимания, парламентские националисты будут продуцировать всё большее информационных поводов, основу для которых составят драки, порча общественного имущества и хулиганство.

Секрет потенциального успеха ВО «Свобода» кроется ещё в одной особенности современного политического поля Украины: для Партии регионов и её инвесторов выгодно, чтобы на первые роли в среде оппозиционных сил выходили националисты. Маловероятно, что депутатам-националистам будут предлагать переходить в парламентское большинство, но их образ будет постоянно актуализироваться в СМИ. Стратегия Партии регионов тут очевидна – необходимо развить такую оппозицию, к которой собственный электорат не перейдет из-за идеологических предубеждений. В украинских реалиях идеология ограничивает размер электорального поля, а поэтому ВО «Свобода», увеличивая электоральную поддержку в центре и западе страны, будет сдерживать электорат ПР от смены своих политических предпочтений на востоке и юге Украины.

Партия регионов + КПУ

Коммунистическую партию Украины как независимую политическую группу не следует рассматривать по целому ряду причин, но основная – это тотальная согласованность действий КПУ с руководством Партии регионов. Поэтому при анализе возможностей политической деятельности в парламенте две вышеуказанные политические силы нужно воспринимать как

единое целое.

Прежде всего следует отметить, что впервые в Украине партия власти сохранила более 85% собственного электората (учитывая результаты голосования по общенациональному округу), притом, что и глава исполнительной власти, и президент – представители одной и той же политической силы.

Результат следующих местных и президентских выборов зависит от уровня сбалансированности внутривластной политики, которую проводит Партия регионов. Учитывая тенденцию формирования высшего кадрового состава государства из представителей Донбасского региона и влиятельных членов Партии регионов, находящихся в личных доверительных отношениях с Виктором Януковичем, можно прийти к выводу, что партийная дисциплина к 2015 году не даст сбой.

Из возможных кризисных сценариев для Партии регионов самым нежелательным является появление нового национально-демократического проекта под президентские и местные выборы. Более чем за два года в Украине можно создать относительно успешный политический проект и если лидер этого проекта сможет занять второе место в первом туре выборов, то у оппозиции не будет другого выхода, как поддержать новый проект, лишь бы президентом не стал Виктор Янукович.

Пожалуй, единственный политик, который на сегодняшний день обладает необходимыми ресурсами для качественной реализации подобного проекта (информационными, имиджевыми, финансовыми), является Петр Порошенко.

Также начать строить свой политический проект может и Валерий Хорошковский, который фактически отказался от должности первого вице-преьера в кабинете Николая Азарова. В данном случае информационные возможности Валерия Хорошковского являются главным средством обеспечения политических дивидендов. В этом контексте самый опасный вариант развития событий для Партии регионов – неформальное объединение группы Петра Порошенко с возможностями Валерия Хорошковского. Совместная работа медиаресурсов двух вышеуказанных политиков для сегодняшней власти представляет большую опасность, чем деятельность отдельных оппозиционных партий. Поэтому ключевым элементом в стратегии властной команды должен быть механизм

Партійна система України після парламентських виборів – 2012: тенденції трансформації
разъединения недовольных политических лидеров и потенциальных инвесторов новых общественно-политических проектов. Именно эта стратегия может обеспечить стабильность электоральных позиций ПР и лечь в основу деятельности президентской компании 2015 года.

ЭЛЕКТОРАЛЬНЫЙ ФЕНОМЕН КИЕВА

Феномен, который особо следует проанализировать в контексте будущих президентских и местных выборов, а также следующих парламентских выборов – это неожиданно высокий уровень протестного голосования в Киеве.

Если посмотреть на развитие Киева в качестве города, который поддерживает условно «западные» политические проекты (ВО «Батьківщина» / ВО «Свобода» / партия «УДАР» и т.п.), то получается, что политические предпочтения столицы развивались в едином направлении более 10 лет и продолжают развиваться сейчас.

Интереснее всего показатели 2006 и 2007 годов, ведь это было не самое удачное время для лидеров «оранжевой революции» Виктора Ющенко, Юлии Тимошенко и их политических проектов. Невзирая на все трудности и неудачи, они смогли увеличить свой электоральный результат в Киеве. При этом рейтинг Партии регионов и коммунистов на выборах 2007 года также повысился, что объясняется развитием конфликта между Виктором Ющенко и Юлией Тимошенко.

Однако для нас важнее всего проанализировать показатели парламентских выборов 2012 года. «Восточный» блок политических сил получил примерно столько же голосов в Киеве, сколько и на выборах 2007 года. Во многом это заслуга коммунистов, которые смогли увеличить свой рейтинг на последних выборах благодаря удачной рекламной кампании и перетеканию голосов старших возрастных групп недовольных сторонников Партии регионов к коммунистам. Это значит, что три основных оппозиционных политических силы в Киеве смогли агрегировать дополнительное количество протестного электората из групп, которые обычно поддерживали «3-ю силу» (местные партийные проекты, малые оппозиционные партии и т.п.).

При этом важно отметить, что лидирующие позиции в Киеве остаются за ВО «Батьківщина», которая уже не обладает своими 46 % поддержки киевлян времен парламентских

выборов 2007 года, но сохраняет лидирующую позицию среди оппозиционных политических сил (30,99 %). Второе место заняла партия «УДАР» (25,45 %), которой прочили первое место в Киеве, учитывая долгую историю работы Виталия Кличко исключительно в качестве столичного политика. Руководство партии «УДАР» во время избирательной кампании сделало несколько серьезных ошибок, которые привели к потере рейтинга в Киеве (обострение конфликта относительно согласования кандидатов по мажоритарным округам в столице, а также слабая рекламная кампания). Именно поэтому партия Виталия Кличко не только не смогла выйти на психологически важную лидерскую позицию среди политических сил в столице, но в придачу все её мажоритарных кандидаты, кроме Виктора Чумака, проиграли на избирательных округах в Киеве. ВО «Свобода» также набрала непредсказуемо большой результат в столице (17,33 %), чем обеспечила определенную перспективу на будущие местные выборы.

«Феномен Киева» заключается в том, что, невзирая на значительные финансовые вливания, уровень креативности кампаний и системность работы кандидатов, которые не шли под знаменем проекта Объединенной оппозиции, победу получили исключительно согласованные кандидаты от оппозиции. Именно такая ситуация сложилась в 211 избирательном округе, где победу одержал Сергей Терехин, хотя системную работу на округе вел Игорь Лысов и, в придачу, по этому же округу от партии УДАР шёл Николай Бабенко. Кроме того, произошли три совершенно неожиданные победы оппозиционных кандидатов на мажоритарных округах № 214, 215 и 223 (Виктор Чумак, представитель партии «УДАР», победил Олеся Довгого; Андрей Ильенко, представитель ВО «Свобода», победил Галину Герегу; Юрий Левченко, представитель ВО «Свобода» фактически одержал победу над Виктором Пилипишиным, из-за чего и произошел срыв в работе ОИК с открытым финалом и назначением перевыборов на неопределенную дату). Во всех 3-х случаях уровень финансирования и административных возможностей согласованных кандидатов от оппозиции и их главных конкурентов, лояльных к власти, отличался не в несколько раз, а на несколько порядков.

Невзирая на все видимые и невидимые препятствия согласованные кандидаты от оппозиции фактически победили на всех столичных округах, но не благодаря личной харизме,

Партійна система України після парламентських виборів – 2012: тенденції трансформації
эффективной политической кампании или системной работе, а благодаря феномену роста оппозиционных настроений в Киеве. «Феномен Киева» важен потому, что именно он определит состав местной власти в Киеве и именно он решит, кто будет следующим градоначальником в столице. Следует заметить, что гарантированно позиция мэра достанется оппозиционным силам только в том случае, если будет существовать единый согласованный кандидат либо в паре ВО «Свобода» + ВО «Батьківщина», либо в паре ВО «Батьківщина» + партия «УДАР».

Интрига заключается в том, что оппозиция сейчас не очень заинтересована в получении поста мэра Киева, так как инфраструктура города находится не в лучшем состоянии и брать на себя формальную ответственность за огромное количество проблем, при отсутствии действенных механизмов влияния на административную власть города, никто не хочет. В Киеве не объединены позиции руководителя городской администрации и мэра, а поэтому Александр Попов может остаться руководителем КГГА и контролировать глав районных администраций уже после избрания нового оппозиционного мэра, который не будет обладать реальными возможностями управления городом.

Лучший вариант для оппозиции – получить безоговорочное большинство в городском совете и проиграть мэрскую гонку. Тем самым можно снимать с себя ответственность за реальное положение дел в городе и прекратить практику одобрения всех действий руководства КГГА. Таким образом, можно прийти к выводу, что парламентские выборы 2012 года заложили предпосылки для возникновения кризиса местного самоуправления (борьбы между городским советом и городской администрацией), которое начнется сразу же после проведения местных выборов в столице.

Потенциальный конфликт в Киеве, административном центре власти в Украине, может определить перспективу взаимоотношений между центральной и местной властью на несколько лет вперед. Именно на столичную политическую обстановку будут ориентироваться руководство государства при планировании следующих выборов в Украине, в связи с наличествующими реалиями (возможным конфликтом между городским советом и городской администрацией) будет реформироваться правовое поле в Украине (как

законодательство о выборах, так и законодательство о местном самоуправлении).

Именно поэтому непрерывный анализ происходящего в местной политике Киева может помочь в процессе прогнозирования действий власти и понимания логики её политических решений в целом по Украине.

БУГЛЮ Олена Леонідівна,
*заступник начальника
управління внутрішньої політики
та зв'язків з громадськістю ХОДА*

ОСОБЕННОСТИ ИЗБИРАТЕЛЬНОЙ КАМПАНИИ В ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ

Парламентская кампания - 2012 в Харьковской области имела некоторые особенности, отличающие ее от предыдущих избирательных кампаний за последнее десятилетие. При этом она в значительной степени отображала общеукраинские тенденции, обусловленные как изменением избирательного законодательства (введение смешанной системой выборов, исключением графы в бюллетене «не поддерживаю ни одного кандидата»), так и трансформацией электоральных предпочтений вследствие непопулистских реформ власти, общественного запроса на новые проекты – УДАР, «Украина-Вперед!», поляризацией голосов по противоположным краям политического спектра (КПУ – ВО «Свобода»).

Партия регионов впервые вела кампанию как провластная партия, что, прежде всего, определило риторику и методы кампании. Изучение влияния активности избирателей на результат Партии регионов по данным выборов 2012 г. как в сравнении с первым туром 2010 г, так и с предыдущими парламентскими кампаниями подтверждают **высокую корреляционную зависимость** между этими двумя показателями **(0,9976)**. Кривые колебаний активности избирателей и количеством голосов избирателей, отданных за ПР, практически эквидистантны.

Итогом кампании стало некоторое переформатирование электорального поля Харьковской области. В известной степени лишенная ресурсов пост-помаранчевая **Объединенная**

Партійна система України після парламентських виборів – 2012: тенденції трансформації
опозиція «Батьківщина» показала стабільний результат (15,21%) підтримки свого виборця (сумарний результат Тимошенко+Яценюк в 1 турі президентських виборів 2010 г. -16,34%). Харизма Тимошенко, настроєння в обществі оказались достаточними факторами, определившими результат БЮТ в Харьковской области.

Другой феномен кампанії – результат **партії УДАР**: 12,82%. Партія, которая фактически не имеет структур на местах, получила достаточно высокую поддержку избирателя благодаря харизме лидера партии и биг-боардам с популистскими лозунгами. При этом поддержка УДАРа не ограничилась только городскими или пригородными округами, она достаточно стабильна по всем районам области. Многие избиратели области не скрывали, что голосовали за УДАР только как оппозиционную силу, программы и списка партии они не знали, да и просто мало интересовались этим.

Поддержка коммунистов по сравнению с результатами местных выборов в 2006 г. возросла почти в 5 (!) раз: с 4,56% до 20,84%.

Результат 3,83% или 43461 избирателя у **ВО «Свобода»** значительно превысил результат лидера партии О. Тягнибока в регионе в 2010 г. – 8361 избиратель (0,57%). Даже суммарно националистический электорат в области традиционно не превышал 20000 избирателей и социологические опросы, по-прежнему, показывали уровень поддержки национализма до 1%. Участие ВО «Свобода» в промежуточных выборах, особенно в условиях отсутствия реальной альтернативы кандидату от ПР, поднимало рейтинг кандидата от ВО «Свобода» до 10%. Тем не менее, основную поддержку по Харькову и области ВО «Свобода» получила от избирателей, которые, при отсутствии графы «не поддерживаю ни одного кандидата», таким образом хотели выразить свой протест. Избиратели разного социального и даже этнического происхождения, не скрывая, сообщали о своей поддержке ВО «Свобода» именно как идеологической, антикоммунистической и яркой оппозиционной партии. Кроме того, следует отметить и тот факт, что наибольший рейтинг ВО «Свобода» получила на участках, где проживают студенты из западных областей Украины.

Логика и результаты «Выборы-2012» свидетельствуют о в значительной мере непрогнозируемом и даже непредсказуемом ходе мыслей и действий избирателя, превалирование эмоций над разумом, ситуативных решений над общей жизненной

позицией.

Далее я хотела бы отметить, что Харьковская область – это одна из немногих, которая провела в парламент единую команду мажоритарщиков, и уже объявлено о создании группы «За Харківщину», в которую вошло 20 депутатов, в том числе и Виталий Немилостивый, который, как вы знаете, был руководителем компании Объединенной оппозиции в Харьковской области. Действительно, поддержка коммунистов возросла в 5 раз, и постпомаранчевая оппозиция усилила занимаемые позиции. Причем, мы считаем, что отмена графы «против всех» привела к поддержке националистической «Свободы». В этой связи я бы хотела процитировать вашу брошюру, где И.В. Работягова еще в прошлом году сказала, что «таке реформування, як виключення з виборчих бюлетенів графи «проти всіх», має негативним чином вплинути на легітимацію виборів з боку електорату. Подібні заходи не передбачають можливості вираження протестних настроїв через електоральні процес, що зумовить делегітимацію самих виборів електоратом та пошуку виборцями альтернативних шляхів висловлення цих настроїв, які можуть виявитися деструктивними».²

Начиная с ноября 2011 года, практически каждые 3 месяца, мы делаем замеры, некие срезы поддержки всех политических партий. И все замеры показывали примерно тот же результат, который практически совпал с окончательными итогами. ПР, фактически, сохранила свою поддержку по сравнению с местными выборами. Мы не берем, конечно, максимум 2004 года, когда у В. Януковича в Харьковской области было 68%, а сегодня мы видим 41%. Существует, действительно, некое падение, но, тем не менее, достичь уровня поддержки ПР в Харьковской области никто не может. Единственной проблемой ПР в Харьковской области на парламентских выборах было то, что у ПР в регионе отсутствовал элемент борьбы, у них совершенно не было достойных конкурентов. Ни Объединенная оппозиция, ни «Свобода» ни, тем более, УДАР не смогли и не предоставили на повестку дня ни одного реального конкурента на мажоритарном фронте, ни одного реального агитационного продукта – на партийном. Никаких оппонентов, практически, не было.

² Динаміка політичного режиму в Україні (прогнозний аспект): аналіт. доп./ за заг. ред. О. А. Фісуна; Регіон. філіал НІСД у м. Харкові. – Х.: Золоті сторінки, 2011. – С. 74-75.

Какие же будут прогнозы, как дальше будут развиваться события по Харьковской области? Я думаю, что до 2015 года, если не случится ничего экстраординарного, планка поддержки ПР ниже 40% не опустится. Что случится с партией «Батьківщина»? На данный момент мы прекрасно знаем, что в партии «Батьківщина», фактически, распущены все партийные структуры, они не работают. Объединение на всеукраинском уровне с «Фронтом Змін» привело к совершенной дестабилизации оппозиции в Харьковской области окотбарало у оппозиционной «Батьківщини» последний их медиаресурс – телеканал «Симон». Альтернативы Авакову у оппозиции нет, но не совсем понятно с товарищем Аваковым, когда он начинает чем-то заниматься, играет ли это в пользу или во вред тем людям, с которыми он работает. По поводу коммунистов. Поддержка коммунистов – 20% – достаточно высокая, говорить, что за коммунистов голосуют только «старушки» – это не правда, хотя имеется определенный демографический спад, негативно отражающийся на рейтинге коммунистов. Фактически, поддержка коммунистов зависит только от того, существует ли какое-то улучшение жизни людей, или нет. И у определенной части общества начинают возникать ностальгические нотки по прошлой жизни.

По поводу партии УДАР. По моему личному мнению, к 2015 году совершенно станет понятно, что из себя представляет эта партия. Если внимательно изучить партийные списки, с которыми шла партия УДАР, то там только первая десятка «сборная солянка» из бывшей «Нашей Украины», остальная часть собрана «с миру по нитке». И такое подозрение, что те, кто голосовали за УДАР, конечно, не всегда читали и понимали, кто пройдет в парламент по партийным спискам от УДАРа. И, думаю, что к 2015 году они разбегутся в разные стороны окончательно и будет понятно, насколько Виталий Кличко способен стать общенациональным лидером. В Харьковской области для того, что бы создать партийные структуры УДАРа, людей откуда-то нужно взять. Их можно взять только из бывших структур «Нашей Украины», из бывших структур «Батьківщини» или «Фронта Змін». Это все одни и те же люди, которые с 2004 года плавно с Майдана перешли в «Нашу Україну», и вот теперь они гуляют по разным партиям, включая «Единый Центр», «За Украину» и т.д. Скорее всего, если этих людей собрать в одну партию УДАР, они, в итоге, приведут к

тому же результату, к которому они привели «Нашу Украину», и «Батьківщину», и «Фронт Змін».

Будет ли продолжаться поддержка партии «Свобода»? Спроса на националистическую идею в Харьковской области нет. То, что случился какой-то подъем в поддержке «Свободы» после языкового закона, мы связываем с тем, что многие избиратели стали переживать, не происходит ли какой-то откат на антиукраинские позиции. Возможно. Но, тем не менее, после серии блокировок парламента, боев, разборов забора, после драк, если они выступят еще пару раз против геев, абортотворцев и т.п., то сложится цельная картинка, станет понятна суть партии «Свобода» к 2015 году.

Скорее всего, избиратель захочет какой-то новый продукт, как говорили выступающие выше, следовательно должно появиться новое лицо. Сомнительно, что до 2015 года опустится кто-то новый на украинскую землю, и мы скажем, ах вот он, пришел очередной мессия, которого мы не видели в каких-то рядах. То есть, круг этих людей достаточно узок, перебраны они не раз. Может ли это быть Порошенко? Тоже вряд ли. Потому что, все про него мы знаем. Поэтому, думаю, что конфигурация как-то будет меняться, но общая тенденция ведет к тому, что у нас будет два полюса – ПР и «Батьківщина» (или объединенная оппозиция), и вот это как-то сохранится, может быть, к сожалению, может быть к счастью. Может стабильность – это хорошо, может политологам хочется, чтобы было что-то уже новое.

Считаю позитивным, что сегодняшние основные докладчики перешли от простого анализа динамики цифр по Харьковской области. Действительно, если смотреть по границе Харьковской области, очень интересно: в Харьковской области рейтинг ПР – 30%, или 35% в Коломакском или Краснокутском районе, а «Батьківщина» – 10-15%. Переходишь через границу области с Сумской или Полтавской – диаметрально противоположная ситуация. Такое ощущение, что кардинально что-то меняется в этих людях при переходе из Харьковской области в Сумскую, или Полтавскую.

НКІТІН Володимир Валерійович,
*заступник директора Харківського регіонального
інституту управління Національної академії
державного управління при
Президентові України*

Очень интересные выступления наших молодых коллег и Елены Бугло. Наверное, в этом аспекте трудно что либо добавить. Очень хорошо систематизирован материал и вот за счет этого достигается результативный эффект. Но есть единственный субъект, который сегодня мы еще не затрагивали. Так получилось, что в 2004 году я выступал в этом зале, мы здесь говорили о перспективах послевыборной Украины (типа будем жить лучше, богаче, веселее и т.д.) Я тогда вот на этот экран вывел электоральную карту Украины после пропорциональной части выборов 2002 года, и мы увидели этот электоральный разлом и я предложил обсуждать эту проблему, проблему геополитики. Мы сейчас рассматриваем ситуацию в Украине с точки зрения внутренней: вот нас с вами вырезали, в банку посадили и вот мы с вами «сами с собой». Мы должны учитывать, что внешнее влияние в 2015 году, возможно, не уменьшится (сейчас оно небольшое, эти выборы прошли без мощного внешнего влияния). Мы сами себе, пока, проблемы создаем. А в 2015 году это внешнее влияние на дела в Украине может стать достаточно большим и никому не секрет, что Европа сейчас находится в состоянии определенной внутренней стагнации, и Европа сегодня это, так сказать, больше лозунг чем реальная программа действий. А идея Таможенного союза пока так тихо, но очень настойчиво реанимируется. И вы знаете, стоило только нашему Президенту не поехать в Белокаменную, как Путин выступил с достаточно жестким заявлением: «Вы что думали, я с вами играть буду?», то есть там очевидно ждут определенных процессов у нас и, возможно, путем очень высоких цен на энергоносители. Вы знаете, мне на конференции в Ростове очень понравилась фраза коллеги, д-ра экономических наук, тоже из системы, похожей с нашей, при Президенте РФ. И вот она говорит, что цены на энергоносители в мире очень высокие, поэтому мы бюджет сведем с плюсом. То есть у России психология такая: цены высокие – это хорошо. Я взял слово и так мягко, ненавязчиво (все друзья, шикарно встречали

и т.д., братья славяне) сказал, что мы в Германии покупаем газпромовский газ, и пройдя еще Чехию и Польшу, он на 20% дешевле, уже пять миллиардов кубометров купили. Но это данные на месяц назад, сейчас уже больше, процесс-то идет.

Поэтому, уважаемы коллеги, я предлагаю рассмотреть ситуацию не столь стерильную, как нам предлагают, а в плане внешних влияний. Вот, например, коммунисты на одном электоральном поле с ПР, однозначно. Будут президентские выборы, они будут голосовать, как это было в 2010 году. Вспомните 2007 год, тоже падение влияния ПР, сколько тогда высчитывали сколько Харьковская область забрала у регионалов, сколько не хватило на формирование коалиции, помните – в 2007 году это обсуждалось. В 2010 году произошел рост и коммунисты проголосовали, и 60% мы стабильно во втором туре получили, собственно, как и ожидали. Можно было посчитать, после первого тура мы и считали, и получилось все как рассчитывали. То есть ситуация прогнозируемая. Я полагаю, что методологически в первом докладе не верно, что вы считали цифры 2010 года. А это президентские выборы и экстраполируем на 2012 год, на парламентские выборы. Понимаете, это разные выборы, личностные и командные выборы – разные. За личность голосует больше, поэтому нужно сравнивать 2006, 2007, 2012 год, а 2010 брать в виде какой-то иллюстрации; точно также можно было брать местные выборы 2010 года для иллюстрации, но не более, не экстраполировать эти выборы системно.

Я думаю о влиянии российского фактора; я не считаю, что западный фактор станет серьезным внешним влиятельным актором до 2015 года. Европа сейчас очень сильно завязана на свои собственные проблемы, а вот российский фактор, потому что в России много проблем, может активизироваться. Потому что для российского избирателя восстановление чего-либо похожего на Советский Союз – мощнейший политический аргумент для утверждения лидера, который этого добьется. Пусть с экономикой плохо, но лишь бы Крым был наш. Знаете вот эту анекдотическую картинку: домик в глубинке России, там паутина, кошка голодная сидит (наши русские коллеги рассказывали) сидит бабушка, дедушка, печь. Дедушка читает какую-то рваную газету и говорит: «Плохо живется, но главное чтобы Крым был наш». Но такой момент есть, и когда хуже в экономике, то внешний фактор в России будет играть возрастающую роль. Поэтому мы можем столкнуться с

Партійна система України після парламентських виборів – 2012: тенденції трансформації

активизации идеи Таможенного союза, а это приведет к очень мощной переструктуризации политических сил в Украине. Потому что коммунисты и ПР уходят в один блок, «Свобода» и «Батьківщина», очевидно, занимают другой блок, а вот УДАР будет рваться между ними. И тогда наша линия разлома электоральная. Но я не хочу на это акцентировать внимания, потому что чем меньше говорим, тем меньше это будет ожидание, она будет только политизироваться, пока это электоральная линия. И вот этот фактор, как и фактор 2004 года электорального разлома Украины, может стремительно политизироваться. И мы, действительно, можем выйти на 2 политические команды. Вот говорят, давайте в Украине придем к двухпартийной системе, как скажем в Великобритании. Но в Англии люди, и в Уэльсе, и в Шотландии, и в Лондоне голосуют и за ту, и за другую партию. В Великобритании нет того, что север голосует за одну политическую партию, а юго-восток за другую партию. Один пример был – Америка накануне гражданской войны. Все. Больше не обсуждают. Поэтому внешний фактор может настолько все сильно изменить. Особенно идея Таможенного союза, однозначно поддерживаемая на востоке Украины, может быть потому что без участия Европы. Европе ничего делать не надо, пойдет обратный процесс, который значительно активизирует и радикализирует силы западной Украины. Повторяю, Европе ничего делать не надо. Европа вряд ли будет серьезным игроком на нашем поле, им бы с Грецией справится, с Южной Европой. Но западная Украина может активизироваться, потому что на востоке могут пойти мощные интеграционные процессы. Каждый сидящий в этом зале понимает, что интеграционная база для Таможенного союза на востоке и юге Украины есть. И уже этот фактор нельзя не принимать в расчет, находясь в Харькове. Вот это внешнее измерение наших электоральных и политических процессов я предлагаю добавить к этому достаточно тонкому, сбалансированному, грамотному (ну вот чуть-чуть замечание я высказал) анализу, который мы выслушали, иначе мы получим красивую, но несколько оторванную от реальной ситуации картину событий.

КРИСЕНКО Олексій Володимирович,
провідний науковий співробітник
РФ НІСД у м. Харкові

Я с большим удовольствием послушал доклады. Действительно, очень много правильных вещей с которыми я согласен. Конечно, можно развить методологию представленных исследований, и это будет абсолютно правильно, на то это и круглый стол. Также согласен во многом, что говорила Елена Бугло. Однако, вместе с тем хотелось бы поставить отчасти риторический вопрос. Межфракционная депутатская группа «За Харьков» – это хорошо, но вот когда появятся представители Харькова в центральных органах исполнительной власти? Ведь ПР она и харьковская, или нет? Конечно, я понимаю, что это не по адресу, поэтому вопрос и является риторическим. Где это былое величие представленности харьковской элиты в государственном масштабе? Покойный Евгений Петрович Кушнарев и целая плеяда политиков, еще с советских времен, постоянно представляли Харьков на самом высоком уровне государственного управления. Нельзя 4 миллионный регион вот так вот изолировать, бросить. Давайте вспомним о квоте заместителя главы ВРУ, действительно, это же все было и куда это делось и почему внутрипартийная дискуссия, внутри ПР, не идет по этому направлению? Ведь Харьков – с его интеллектуальным потенциалом, бизнес-потенциалом, 2-х миллионный город, а достойного представительства Харькова на общегосударственном уровне нет. И это, кстати, серьезная внутренняя проблема ПР. Почему нет ни харьковского представительства, ни внутрипартийной дискуссии по этому поводу? Возможно, с этих вопросов нужно начинать говорить о электоральных перспективах ПР внутри Харьковского региона, а это очень серьезный вопрос на перспективу. И я хотел бы еще высказаться, может быть, даже вот не в рамках методологии, а в рамках теории.

О ВЛИЯНИИ НЕЭФФЕКТИВНОСТИ ИЗБИРАТЕЛЬНОЙ ФОРМУЛЫ НА УКРАИНСКИЙ ПОЛИТИЧЕСКИЙ ПРОЦЕСС

Сформулированная в действующем Законе «О выборах народных депутатов» электоральная формула заложила существующие институционально-политические дисбалансы в избирательном процессе, что было подтверждено непосредственно как самим электоральным состязанием, так и его результатами. Основным дисбалансом в данном случае является то, что предложенная избирательная система в значительной степени нарушает принцип политической репрезентативности, что существенным образом отражается на устойчивости как партийно-политической системы вообще, так и политического режима в частности.

Последствием функционирования несбалансированной электоральной формулы является определенная политическая псевдорадикализация парламентского корпуса. Так, несмотря на то, что социологические опросы помещали рейтинг партии «Свобода» в зону риска (партийный рейтинг 4-5%), именно размер (5%) проходного барьера, выступил, вероятно, одним из решающих факторов, определивших электоральный успех (12%) этой партии. В ситуации недоразвитости отечественной партийной системы, значительной фрагментации партийного поля, существенное повышение проходного барьера привело к тому, что более хорошо организованная партийная машина («Свобода») собрала электорат менее хорошо организованных праворадикальных партийных машин по западной и центральной Украине. Аналогичная ситуация и с «псевдорадикализацией» в левой части политического спектра. Какова причина существенного увеличения партийного рейтинга КПУ (de-facto лояльной к власти политической силы)? Почему среди всех «левых проектов» – КПУ оказалась единственной, но нет СПУ, нет и других малых левых проектов? Это не радикализация, это просто укрупнение в силу этого совершенно неадекватного и неэффективного 5% проходного барьера. Скорее всего, если бы проходной барьер остался на уровне 3%, возможно и у «Свободы», и у КПУ результаты были бы куда скромнее – в зоне риска, а в ВРУ может быть прошли две других (альтернативных) левая и правая партии.

Дисбалансы в отечественной избирательной систем

фатальным образом влияют на генезис и развитие украинской партийной системы. Очень часто отечественные политологи, политические эксперты, в определенном смысле профессионально деформированные люди, рассуждают о тех процессах, которые происходят в Украине, с точки зрения теорий, концепций, западной сравнительной политологии, усложняя суть этих процессов, относясь к исследуемым партиям как к конкретным политическим институтам. Но, на самом деле, исследуемые объекты в данном случае, институтами артикуляции общественных интересов не являются, а представляют собой партийные субституты. Нужно понять, что политические партии, о которых мы говорим, обладают определенными косвенными, второстепенными признаками партийной институциональности. Но, фактически, основными институциональными признаками политической партии они не обладают. В западном либерально-демократическом политическом процессе партия как политический институт выполняет две основных функций. Первая функция – агрегация и аккумуляция групп интересов, то есть представительство определенных конкретных интересов, граждан, электората, общества. А вторая – это участие в избирательных соревнованиях, электоральных состязаниях.

Первая функция в отечественном партийно-политическом процессе абсолютно не выполняется. Но зато очень хорошо работает вторая функция. Как работали партийные машины до выборов и как они работают сейчас. Их работы после выборов вообще нет. Где работа партийных машин после выборов в Харькове? Почему голосуют за «Свободу» в Киеве? Партия должна быть ближе к людям, и в таких случаях, в демократических системах, побеждают партии, которые продолжают работать в «электоральном поле» и после выборов. Народ, граждане голосуют не за те партии, которые сейчас предлагают идеологические радикальные, праворадикальные манифесты. А за те, которые ближе к людям. За исключением «Свободы», по окончании последних выборов партийно-политические машины фактически перестали работать с электоратом, в гражданском поле. Ведь стоит понимать, что партии работают не только на выборах, в естественных демократических условиях работают партийные уличные, квартальные комитеты. Поэтому говорить о том, что отечественные партии функционируют как система артикуляции

Партійна система України після парламентських виборів – 2012: тенденції трансформації
и аккумуляции общественных интересов – это абсолютно неправильно.

Если политическая партия не является системой или институтом артикуляции общественных интересов, но обладает сверхпредставительством в парламенте и в исполнительной власти, – это очень опасный дисбаланс. И чьи интересы данная полупартийная система тогда представляет?

ШВИРКОВ Олександр Іванович,
докторант кафедри політології
ХНУ імені В.Н. Каразіна

ПАРТИЙНЫЕ СИСТЕМЫ ПОСТСОВЕТСКОГО ПРОСТРАНСТВА: ДЕФИЦИТ ТЕОРИИ?

Пожалуй, одна из самых фундаментальных проблем современной политологии в той ее части, которая касается постсоветского пространства – это поиск адекватной концептуальной, методологической базы, которая бы позволила проводить более-менее эффективный анализ феноменов, наблюдаемых в политической сфере. Структура, динамика изменений (сказать «развитие» как-то не поворачивается язык) партийных систем стран постсоветского пространства (и Украины в том числе) дает один из наиболее ярких примеров данной ситуации.

Так как сколько-нибудь развитой отечественной теории партий до 1991 года в СССР не существовало (кроме, естественно, той, которая основывалась на марксизме и/или касалась однопартийной системы, характерной для стран советского лагеря), весь теоретический аппарат был благополучно заимствован из западной политологии.

Неадекватность этого аппарата начала осознаваться довольно быстро. Причем, как кажется, и западными и отечественными политологами. Так появились теории гибридных, переходных режимов и проч. Тем не менее (как следует уже из самих этих терминов) все подобные теории были просто переделками, адаптациями – иногда более, иногда менее удачными – все тех же классических западных теорий. В связи с этим политические и, в частности, партийные системы стран постсоветского пространства выглядели какими-то странными

уродствами, недоразвитыми подобиями западных политических (партийных) систем. Соответственно, предполагалось, что они должны развиваться в сторону все большего соответствия западным моделям.

Однако этого не происходило (и не происходит). Получалось, что либо процесс сильно затянулся, либо теоретический аппарат был неадекватен: реальность «не влезала» в те теоретические схемы, которые он, аппарат, предоставлял.

Как кажется, именно тогда в научном дискурсе приобрели определенный вес и влияние концепции, извлеченные из *политической антропологии* или являющиеся их модификациями (прежде всего – *неопатримониализм*).

Нет сомнения, что введение этих теорий в научный обиход значительно расширило наши возможности при анализе процессов, происходящих в странах постсоветского пространства, позволило объяснить множество феноменов, которые с точки зрения «классических» теорий партийных систем выглядели лишь как странные aberrации. Однако позволяют ли эти теории (даже в купе с теориями партийных систем) увидеть картину современной политической жизни во всей ее полноте? Вероятно, нет. Хотя бы в силу того, что данные теории не учитывают тотального влияния на современные общества глобализационных процессов: все они (теории) были созданы для обществ в значительной степени самодостаточных, замкнутых, то есть для обществ, которые сегодня просто не существуют.

Следует так же учитывать то обстоятельство, что несмотря на наличие в государствах постсоветского пространства очевидных черт неопатримониализма, все их формальные структуры так или иначе были созданы именно в соответствии с западными образцами. Другими словами, та партийная система, которая была создана по образу и подобию западной, не может, скорее всего, рассматриваться просто как ширма, декорация, прикрывающая неопатримониальную сущность соответствующих обществ. Скорее всего, вести речь следует о сложном диалектическом взаимодействии этих формальных и неопатримониальных структур.

Существует ли вероятность, что некая интегральная теория, которая бы успешно интерпретировала основные политические феномены, наблюдаемые в том числе и в нашей стране, будет создана в ближайшее время? Скорее всего, она

Партійна система України після парламентських виборів – 2012: тенденції трансформації невелика. Можно предположить, что это связано с чрезвычайной сложностью современной политической жизни, многофакторностью политических процессов, вовлеченностью в них *плохо идентифицируемых акторов*.

ДМИТРИШИН Андрій Дмитрович,
доцент кафедри політології
ХНУ імені В. Н. Каразіна

Я хотел бы продолжить мысль коллеги Никитина и обратить внимание на то, что когда мы говорим о партии – отрываем ее от основ, от народа. Народ на референдуме заявил о том, что он (90%) выступил за независимость от России и дал поручение своей политической элите сформировать независимое украинское государство, которое должно стать основой его свободы. Но на протяжении 20 лет, фактически, мы находимся в состоянии такой постоянной неопределенности. Сегодня мы наблюдаем процесс, когда вырастают кадры и эти кадры, молодые кадры, в первую очередь находятся в партии «Свобода», и будут определять характер нашей следующей политики. Поэтому я хочу сказать, что динамика политического процесса, изменение политических партий будет происходить именно в этом направлении, чтобы задача, поставленная украинским народом, должна быть реализована. И всякие попытки сегодня, как попытки новых референдумов, поставить под сомнения результаты референдума 1991 года, размягчить его, они будут провалены. Одна причина, Литвин обращал на это внимание, у нас юридически этот референдум не защищен. Это значит, что те государственные деятели, которые пытаются поставить под сомнение этот референдум (если бы этот референдум был юридически защищен), должны рассматриваться как государственные преступники, а инициаторы этого, – как агенты иностранного влияния. И, таким образом, всех четко поставить на свое место. Одна из причин нашей проблемы – то, что в Украине пытались оригинально решить некоторые вопросы. Есть нормы международного права, когда определяется гражданство. И Прибалтика, действуя в рамках международного права, предоставила права гражданства только тем, кто знает язык и историю. У нас в Украине предоставили всем права гражданства, даже тем 10%, которые

голосовали против независимости Украины. Эти люди остались, это потомки тех, кто проводил Голодомор в Украине, репрессии против украинского народа, они все остались и тихонько продолжают существовать. Я повторяю, что если бы в Украине поступили в нормах международного права, мы бы четко знали кто есть кто. И тогда у нас политический спектр был бы более ясен и был бы более прогнозирован.

АВКСЕНТЬЄВ Антон Олександрович

Спасибо за ценные замечания, и у меня сразу возник вопрос к Е. Бугло. С чем вы связываете то, что по Харьковской области ПР потеряла больше, чем в целом по стране. Один из вариантов объяснения, как мне кажется, очень удачный, обозначил Алексей Владимирович. Вы обозначили вариант объяснения, связанный с фактором «дождя». Считаете ли вы его исчерпывающим?

БУГЛО Олена Леонідівна

Что значит «результат ПР был predetermined»? Давайте не будем употреблять слово «предetermined», потому что у некоторых товарищей слово «предetermined» ассоциируется с тем, что запланировано набрать столько-то. Мы предполагали. Все срезы общественного мнения, начиная с ноября, показывали, что уровень поддержки ПР, по сравнению с октябрём 2010 года, когда были местные выборы в Харьковской области, не менялся. Это достаточно позитивный момент для партии власти, которая отвечает за все, что происходит в экономической сфере – это первый момент. Момент второй, мы говорим об относительных цифрах. Задавали вопрос, когда смотрим в абсолютных числах. В абсолютных цифрах, конечно, гораздо сильнее упала поддержка ПР, и остальных партий в том числе. И это в общеукраинском котле сыграло свою решающую роль. Когда смотрим, как изменилась поддержка в абсолютных цифрах, мы понимаем, куда ушли эти люди. Это «пришла» поддержка у коммунистов, однозначно, это было известно с самого начала.

Это действительно явка, дождь сыграл роль, был бы мороз – сыграл бы роль мороз. Потому, что, действительно, избиратель ПР, рассчитывая на то, что ПР все равно побеждает, не всегда готов выйти из теплой квартиры для того чтобы за нее проголосовать. Оппозиционный избиратель более активен в этом смысле. Они готовы прорываться иногда с боями, как, допустим, партия «Свобода» и т.д. То есть вот такие моменты естественные. Действительно, как сказал Владимир Никитин, туда-сюда «гуляют» голоса от коммунистов к ПР и т.д., потом во втором туре они все аккумулируются у Януковича. И второй момент, это действительно явка. Сказать, что в Харьковской области существуют экономические ужасные просчеты, – этого, конечно, сказать нельзя.

НИКІТІН Володимир Валерійович

Уважаемые коллеги, я сделаю небольшую реплику. Я наблюдаю близко харьковскую политику с 1992 года, иногда очень близко, иногда сам участвую. Поэтому мы столько всего этого видели, этих проектов объединения. Вы знаете, я вспоминаю старый советский анекдот. – Встречается партийный работник и диссидент. Ну и партийный работник говорит диссиденту: «Ты родину продал», а он его спрашивает: «А ты продал?» - «Я нет», «А тебя покупали?». Понимаете, когда проект заходит в ВР, он претерпевает качественные изменения. «Свобода» была маленькой организацией единомышленников. Ну вспомните большевиков, так сказать, дореволюционного периода, когда там всего было 10 тысяч и он был, действительно, святоверующим орденом. А потом, когда это все трансформировалось в миллионы, было то, что мы с вами хорошо знаем. Так вот, «Свобода» сейчас вышла на большую политическую арену. Она встретит такие соблазны, их так начнут покупать! Сегодня, да, мы восторгаемся этими ребятами, которые в первый день своей деятельности проявили чудеса героизма, когда лезли на стенку. Но я не уверен, что через год они это делают. Они уже говорят, что будут присутствовать на заседании КМ, они уже признали КМ тем самым. То есть они будут интегрироваться в систему. Мы сравниваем, действительно, бюрократические структуры – ПР, «Батьківщину», только разная степень организованности в этих

структурах. Это новый, молодой, горячий, так сказать, проект, которому только предстоит пройти тот путь, который старые проекты уже прошли. Поэтому цифрами мы здесь все не определим. Сегодняшний проект «Свободы» – это ее массовость. И у «Батьківщини», и ПР есть, так сказать, стабильный путь и мы можем его просчитать. «Свобода» сегодня находится на своем пике – дальше начнется интеграция в существующие партийно-политические структуры. И вот тогда мы и спросим: «А тебя покупали, или нет?, А ты выстоял в этом деле?» Я думаю, многие не выстоят. На следующих выборах (пока это интуиция) «Свобода» получит намного меньше, потому как они были против идеи тимошенковцев (помните Гриценко) отказаться, пойти на перевыборы. Еще раз подчеркиваю, мы с вами о людях говорим, мы не говорим с вами о статистических выкладках, какими бы красивыми они не были, они просто в последний момент могут сработать. Сколько все говорили, что курс доллара будет 8,5 к концу года, ну до конца года еще пять дней, еще все может измениться, но пока эти тенденции поломались. Ну кто мог ожидать этой «гениальной» идеи относительно налога на продажу? Эта идея абсолютно абсурдная по своей природе, но она сбила ажиотаж. Есть такие факторы, которые мы с вами просчитать не можем, поэтому оставляем зазоры. У нас политология это не наука, это искусство, вот это я хочу вам сказать.

БУГЛО Олена Леонідівна

Я добавлю про смелых ребят, героических. Но мы все помним – через 25 минут после драки они дружно смеялись над анекдотом Нестора Ивановича

НІКІТІН Володимир Валерійович

Когда камера выключается - они вместе идут в буфет. Это классика парламента.

ФІСУН Олександр Анатолійович

Прежде, чем я передам слово Юлии Михайловне Биденко, о политологии. Она существует в двух модусах, как наука и как искусство. Вот как наука политология – это наука возможного. А

Партійна система України після парламентських виборів – 2012: тенденції трансформації
как искусство – это искусство невозможного. И поэтому есть, действительно, какие-то возможности, некоторые потенциальные пути, которые мы не можем здесь предугадать и в действительности рассчитать.

БІДЕНКО Юлія Михайлівна,
доцент кафедри політології
ХНУ імені В. Н. Каразіна

У меня очень мало реплик, чтобы не разрушать эту феерию, острые баталии не переводить в сферу геополитики. Мне бы хотелось обратить внимание коллег прежде всего на то, что, фактически, роль политических партий на данном витке политического процесса нивелируется еще усилением и распространением отказа от легализации, скажем так, механизма обсуждения решений, важных стратегических решений, которые принимаются в обход политических партий. Прежде всего, если мы обратимся к хотя бы поверхностному анализу нового персонального состава КМ, мы понимаем, что он весьма слабо отображает электоральную и внутривнутрипартийную картину. Фактически, туда входят люди не из парламента. И возможно, не обеспечившие максимальный результат для этой политической силы. Ведь тогда, действительно, актуализируется вопрос, почему харьковчан нет в исполнительных должностях киевского уровня. Почему тот-же Днепрпетровск, где у меня есть студенты в другом вузе – это в основном работники местных администраций низшего уровня, они говорят – нам задерживают зарплату после выборов, потому что обвиняют нас в плохом результате. В этом смысле вхождение Вилкула в качестве вице-премьера тогда менее объяснимо по сравнению с индивидуальными судьбами этих людей, которые недополучают свои бонусы, законом им положенные. И еще один важный момент, скажем так, связанный с возможностью принятия стратегических решений в обход политических партий, вошедших в парламент – это принятие закона о Всеукраинском референдуме, который явился, на мой взгляд, таким прощальным подарком ВР предыдущего созыва Президенту. Потому что мы понимаем, насколько увеличивается роль исполнительных органов власти, президентской вертикали и ВР в целом, особенно спикера ВР в контексте легитимации,

легализации новых стратегических решений. Ведь, фактически, сейчас народ, путем референдума, получает право не только утверждать новые редакции конституции или изменять каким-то образом территорию страны. Но, фактически, теперь он наделен правом принятия, изменения и отмены законов, что, является нонсенсом для традиции украинского государственного строительства. Фактически, это очень удобный механизм для президентской вертикали в борьбе с неудобными решениями, принятыми парламентом. И, на самом деле, я не думаю, что закон о Всеукраинском референдуме найдет максимальное практическое применение, потому что мы все понимаем, насколько дорогостоящей является эта процедура и для бюджета страны, и для мобилизации, но, тем не менее, можно сделать прогноз, что если будет необходимость принятия наиважнейших решений в обход парламента, в обход парламентских партий и фракций, то это будет возможно, и это уже легализовано с помощью принятия закона о Всеукраинском референдуме в его новой редакции. И мне остается только добавить, что проблемы политических партий Украины, их действительно очень много, этих проблем, но, фактически, даже применяя новые пиарстратегии, технологические стратегии, которых было весьма мало, все-таки, сохраняют устоявшийся ролевой набор с точки зрения психодраматургического подхода Ирвинга Гоффмана. Ни партия власти, ни оппозиционные силы не меняют своих ролевых поведенческих паттернов. Ведь что происходит сейчас, если мы обратимся к тем решениям, которые были приняты уже ВР нового созыва, то мы поймем, что каждая из политических сил работает в том амплуа, которое определилось за последние несколько лет. То есть ПР принимает достаточно спорные решения и протягивает их через парламент, при этом не популяризируя их, не обсуждая их, не комментируя их, не донося до народных масс (даже в привлекательной обертке), не используется даже это. То, что иногда применяется в России, в других странах, где существует партия большинства, партия власти. И оппозиция, которая продолжает работать на поле критики партии власти, при этом, фактически, не использует права законодательной инициативы, не использует, скажем так, возможности создания ситуативного большинства вокруг решений, выгодных для партии «Свобода», для УДАРа, возможно для какого-то числа коммунистов, для какого-то числа мажоритарщиков. Фактически, не смотря на то, что Рада

Партійна система України після парламентських виборів – 2012: тенденції трансформації переформатовалась, ролевые модели не изменились. Насчет ролевой модели «Свободы» в будущем у меня здесь есть некие точки несогласия с Владимиром Никитиным, потому что не факт, что «Свобода» будет ценным политическим товаром именно на внутрпарламентском рынке, так как уже за ними закреплен статус маргиналов и ,возможно, попросту партия власти не будет искать способов сотрудничества со «Свободой». Я думаю, что им удобно работать на том поле, на котором они работают . В анализе Антона Авксентьева отсутствовал анализ результатов местных выборов, которые позакладывали многие тенденции. Мы обсуждаем феномен «Свободы» в качестве новой радикальной внесистемной силы, но мы должны учитывать, что «Свобода» уже достаточно давно находилась и составляла большинство в местных советах западной Украины, и когда общаешься с коллегами из Львова, они воспринимают «Свободу» не как новый подарок судьбы, они уже столкнулись с ней как с силой, контролирующую местные территории, которая контролирует исполнительные органы местных советов, которая взаимодействует с местным бизнесом, что очень важно. Поэтому говорить о том, что это совершенно новая сила, я бы не стала, и , все-таки, они будут держаться в этом радикальном дискурсе , возможно, не сильно выставляя себя. Спасибо.

КРИСЕНКО Олексій Володимирович

Буквально несколько слов я хотел бы добавить к тому, что сказали Юлия Биденко и Владимир Никитин. Действительно, те вызовы политической социализации, через которые пройдет «Свобода», это очень жесткий челендж, и еще неизвестно, как их партийная бюрократия будет трансформирована. Я думаю, что электоральный результат на последних выборах, который продемонстрировала «Свобода», это еще не пик, а наоборот, скорее, электоральный пик еще впереди. И вот та риторика и та политическая практика, которые данная партия сейчас демонстрируют, уверен, в следующем электоральном цикле позволит удвоить результаты. Но не за счет тех регионов, где знают партию «Свобода», где ей принадлежит большинство в местных ассамблеях. Но будут больше голосовать в центральных, южных и восточных областях. Именно здесь

будет происходить мобилизация электората, которая приведет к удвоению электорального результата. Мне кажется, на сегодня, партия «Свобода» делала очень грамотные шаги, практически не допуская ошибок. И должность вице-спикера – это очень неплохой приз для, так сказать, партии-дебютанта в ВРУ. И стоит отметить, что эта партийно-политическая машина не вчерашняя, она не возникла под нынешнюю избирательную кампанию, у них есть существенные резервы для дальнейшего развития.

ШУВАЄВ Володимир Петрович
*незалежний експерт, Центр соціальних
і політичних комунікацій*

Поскольку времени осталось мало, озвучу, не разворачивая, пару тезисов.

Первый. На одном из предыдущих «круглых столов» мы обсуждали, в частности, изменения избирательной модели и связанные с этим перспективы развития политического режима. Ход и результаты парламентской кампании 2012 года, по моему мнению, позволяют констатировать, что инсталляция несвязанной смешанной пропорционально-мажоритарной системы фактически закончилась ее технологической ревизией. Дискриминация мажоритарщиков регламентными нормами фактически низвела их до уровня депутатов «второго сорта». Мажоритарная составляющая зависла в институциональном и процедурном вакууме – фактическая невозможность формировать депутатские группы, отсутствие второй палаты или других механизмов, которые позволяли бы полноценно реализовать территориальное представительство, и т.д., все это позволяет говорить о том, что введение смешанной модели изначально задумывалось не как системный элемент, а как сугубо технологический ход, направленный на облегчение формирования парламентского большинства под контролем инициаторов.

Второй тезис. Алексей Владимирович уже говорил о функциях политических партий. Я хотел бы упомянуть еще одну ключевую функцию, присущую классическим партиям и практически не реализуемую в Украине – это программно-стратегическая функция. Программно-проектный продукт у

Партійна система України після парламентських виборів – 2012: тенденції трансформації

отечественных партийных проектов присутствует либо в виде абсолютной формальности, либо в виде программного симулякра, имеющего исключительно электоральное предназначение и никоим образом не предполагающего своей реализации на государственно-управленческом уровне. Вряд ли можно воспринимать как стратегию развития страны (которая, по идее, должна определять среднесрочные и долгосрочные приоритеты, ресурсы, последовательность реализации и планируемые промежуточные результаты, механизм обратной связи и т.д.) те формально-технократические документы, которые продвигает партия власти, или призыв «Юле и Юре – волю, президенту – импичмент», озвученный оппозицией во время избирательной кампании. Ситуация усугубляется тем, что в условиях неопатримониализма и сосредоточенности действующего президента на формировании под себя монопольной клиентарно-патронажной сети функции стратегического анализа, прогнозирования и планирования все меньше востребуются не только на партийно-политическом, но и на государственном уровне. В условиях острого дефицита ресурсов (как материальных, так и временных) для Украины отсутствие полноценного стратегирования оборачивается резким сужением «окна возможностей» как во внутренней, так и во внешней политике. Спасибо.

ФІСУН Олександр Анатолійович

Мне бы хотелось бы прокомментировать некоторые чрезвычайно интересные моменты нашего сегодняшнего обсуждения. Как мне кажется, они задают перспективную повестку дня для наших последующих заседаний, я их отмечал в качестве некоторых пунктов, которые сейчас воспроизведу.

Во-первых, **меняются ли региональные сегменты голосования** в ходе последовательной серии, например, парламентских выборов 2006, 2007 и 2012 годов? То есть, мы говорим о неких избирательных сегментах, условно говоря, «бело-голубом» и «оранжевом». Являются ли они по своему потенциалу и показателям (абсолютными, относительными) застывшими, или между ними происходит некое перераспределение? С другой стороны, происходит ли перераспределение **внутри** этих сегментов за счет ослабления

тех или иных партийных проектов или возникновения новых? Как это было после упадка РУХа, потом НУНСа в пользу, например, БЮТа, который до недавнего времени был основным собирателем голосов в этом сегменте. Однако октябрьские выборы неожиданно показали закат преемников БЮТа в виде ОО «Батьківщина». Союз Тимошенко и Яценюка сработал в минус обоим игрокам. И их голоса перешли новым силам, прежде всего «Свободе». Тоже самое происходит в, условно говоря, в другом – восточном «бело-голубом» сегменте электората. Интересно отметить, что электоральный показатель Тигипко в восточных регионах (как Харьковский) 12-13%, сейчас синхронно набирает УДАР, фактически за счет того же самого избирателя. И можно ли высказать предположение, что за УДАР сейчас, например, в Харькове, проголосовали те, кто на выборах в местные органы власти проголосовал за партию «Сильная Украина»? Точно также, снижение показателей Партии регионов происходит за счет усиления коммунистов, но речь идет об изменении в рамках одного сегмента электората. Это один момент.

Второй момент – это возникновение устойчивого эффекта работы пропорциональной системы, когда на выборах в 2006 и 2007 гг. соревновались партии, которые, все-таки, позиционировались в качестве общенациональных в рамках единого общенационального округа. Фактически, сейчас мы видим результат действия этой системы, когда не важно *кто* входит в партийный список, в принципе, там могут быть абсолютно любые люди (избиратель, как правило, и не должен знать кто находится в этом списке), но важна сила партийного бренда, сила партийного позиционирования. Мы увидели, что люди голосуют за данного – безвестного – кандидата только потому, что он идет по списку данной партии. Это приводило к известным ситуациям в Киеве, когда влиятельные оппозиционные кандидаты проигрывали абсолютно неизвестным, о чем говорилось в выступлении А. Самброса, только за счет того, что эти неизвестные были санкционированы ОО «Батьківщина». Вот это очень интересные явления, новые для партийной системы Украины.

Третий момент. Я условно назову его «демократическая платформа в ПР». Первоначально мне казалось, что такой политической платформой может быть УДАР. И мои рассуждения до выборов состояли в том, что будет реализован сценарий «гранд-коалиции» после парламентских выборов,

Партийна система України після парламентських виборів – 2012: тенденції трансформації

когда в правительственную и парламентскую коалицию ПР, кроме коммунистов и некоторых независимых мажоритарных кандидатов, войдет большая часть УДАРа. Сейчас возникает принципиально новый сюжет, связанный с уходом из правительства В. Хорошковского и возникновением, мне кажется, некоторой новой точки кристаллизации этой платформы в самой партии власти. В нее могут войти «обиженные» олигархи, влиятельные местные игроки из регионов, местные нотабли, которые в антропологии называется *big men*. Может возникнуть некоторая точка сборки, некая новая сила, которая объединит тех, кто по ряду причин не нашел свое место и в ПР, и в новом распределении постов в регионах, с теми, кто не видит себя в оппозиции рядом со «Свободой». И вот между «Свободой» и теми в ПР, кто стал бенифициаром результатов выборов, между этими двумя полюсами может возникнуть новое объединение за счет, условно говоря, недовольных элит в ПР и части оппозиционных политиков, которые, в принципе, в своем большинстве, участвовали в самых разных политических проектах, как тот же Порошенко или Балога (можно назвать еще пять-шесть таких кандидатов). Вот это может действительно запустить новую динамику партийного строительства. Будет произведен внутренний «аудит» по итогам партийной гонки и, возможно, мы увидим формирование, точнее перегруппировку, уже существующих партийных проектов, а также сил, которые финансируют эти партийные проекты.

Четвертый момент. Это возможность построения в Украине двухпартийной системы. Мне кажется, что пока об этом говорить рано именно потому, что в украинской политике сохраняется очень высокая цена проигрыша. Логика неопатримониальной демократии работает таким образом, что партийный дуализм через размежевание элитных игроков существует только в момент выборов. Потом происходит соединение «подводных» частей айсберга в рамках единой пирамиды правящей партии, которая становится доминантным актором политического поля. Поэтому бипартизм в Украине возможен только в рамках парламентаризации политической системы, например, в виде неопатримониальной премьер-президентской республики, где каждая подветвь исполнительной власти опирается на свою политическую партию.

Пятый момент. О политологической природе украинских политических партий. Мы уже говорили о том, что

политические партии в Украине являются, по сути, институционализированными клиентарно-патронажными сетями, которые принимают различные организационные формы, и партия власти есть некий пул этих различных сегментов по аккомодации, то есть по приспособлению, учету, согласованию интересов участников. Выбор, перед которым оказывается каждая элитная группа или влиятельный актер, состоит в том, входить или не входить в данную клиентарно-патронажную пирамиду. Специфика доминантной партии власти в условиях неопатримониальной демократии состоит в том, что издержки пребывания в ее рядах всегда ниже издержек нахождения вне ее. Вот каким образом поддерживается подобные постсоветские партийные образования, которым, с точки зрения традиционной политологии, очень трудно найти какое-то четкое наименование. Как доминантной партии, например, ПР, а ранее «Злагоде» и другим подобным проектам, недостает идеологии и организационного единства, как, например, у Революционно-институциональной партии в Мексике, или Индийского национального конгресса эпохи семьи Ганди в Индии. Сможет ли сохраниться успешное согласование интересов для большинства участников нынешней партии власти в следующем электоральном цикле? Здесь возникает множество вопросов и сомнений, навеянных в том числе, и недавней украинской политической историей.

В этой связи последнее замечание-иллюстрация по поводу референдума, очень интересный сюжет, и здесь, почему-то, вспоминается референдум эпохи Кучмы о реформе политической системы Украины. По мнению многих, если бы этот референдум был реализован, то развитие Украины пошло бы по другой траектории и, возможно, что и сюжет с президентскими выборами 2004 года закончился бы в ином сценарии. Но кто провалил принятие этого референдума в Верховной Раде? Мажоритарщики Леонида Кучмы, то есть мажоритарная часть парламента, которая входила в пропрезидентскую коалицию, но, которая в силу ряда причин, не проголосовала за имплементацию результатов референдума. Возможно ли повторение этих событий в украинском контексте в течении следующих 2-3 лет? Вот это, мне кажется, будет основной дилеммой и интригой украинской политики в 2012-2015 годах. Спасибо.

ДОПОВІДІ ДО «КРУГЛОГО СТОЛУ»

АВКСЕНТЬЄВА Тетяна Геннадіївна,
доцент кафедри політології
ХНУ імені В. Н. Каразіна

ДЕМОКРАТИЧНИЙ ВИБІР УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ ЕТАП

Карнавалізація життя, за висловом культуролога У. Еко, є однією з нових характеристик суспільства, в якому ми живемо. Його скептичний погляд стосується насамперед суспільств, які мають себе за взірці сучасної демократії. Дійсно, на жаль, ми все частіше порівнюємо політику з „видовищем”. Ми спостерігаємо, як усе більше дискредитується законодавчий орган країни – парламент, а політика здійснюється у телестудіях, подібно до гладіаторського бою. Часом здається, що розуміння демократії зводиться до найгірших форм кризи римського республіканського устрою із горезвісним гаслом „Хліба та видовищ!”.

Демократію слід розглядати як феномен динамічної стабільності, позбутися уявлення, що демократія – це щось раз і назавжди набуте людством в якості ідеалу розвитку та у незмінній, універсальній для всіх суспільній формі. Статичний підхід до визначення складових демократії, наявність/відсутність яких є виміром немовби цивілізованості, на наш погляд, сприяє плеканню комплексу меншовартості у тих народів, які не можуть довести деяким „контролерам” повний комплекс статусу, що вимагається. На жаль, усе частіше можна бачити інтенцію різнокольорових політичних еліт у всьому світі апелювати до демократичного ідеалу та використовувати його у своїх приватних і корисних цілях. Багато політиків вкладають у термін „демократія” свій зміст, який не має нічого спільного з демократією. Визначень демократії вельми багато. Однак не до кінця визначений та тим більше не повністю усвідомлений ідеал-статус призводить до теоретичної плутанини, суспільної фрустрації, знецінення самої ідеї демократії та налаштування активних політичних акторів на впровадження відповідної фасад-моделі. За таких умов суспільства пострадянського простору у своїх намаганнях позбутися „пост”-якості, на жаль, за багатьма позиціями, як

справедливо доводить О. Фісун, ближче до неопатримоніалізму. Концепція непатримоніальніалізму, яка розширена й поглиблена на українських наукових теренах О. Фісуном, доводить, на наш погляд, адекватність такого судження.

У кожного суспільства свій шлях до реалізації демократичного вибору і своє визначення його змісту. Безумовно, кращим мірилом для оцінки будь-якої форми суспільства є ідеал, на який воно орієнтує форми свого життя, та ступінь, у якому воно реалізує цей ідеал. Демократія виступає етичними і соціальним ідеалом, який втілює ідею про укорінення в кожній людині особистості з насправді безмежними здібностями.

Базисна модель сучасної демократії як певного заходу управління стала результатом цілого ряду адаптацій стосовно конкретних ситуацій. Вона є знаковим вектором розвитку західноєвропейської християнської цивілізації впродовж багатьох століть. За таких умов людина отримує можливості соціально комфортного та захищеного влаштування в житті, ширші обрії для свого культурного розвитку. І зрозуміло у цьому випадку є наявність діалектичної взаємодії свободи особи та інструментальної ефективності держави.

Взаємовідносини особистості і держави при цьому будуються на основі системи прямих і зворотних зв'язків, узгоджень інтересів. Громадяни усвідомлюють свої інтереси і пов'язують їхню реалізацію із існуванням певного (демократичного) порядку. Інтеграція суспільства, що існує на синтезі ідеологеми лібералізму та демократичного правління, передбачає добровільне делегування громадянами повноважень з управління своїм представникам за наявності постійної ініціативи з боку громадян у визначенні напрямку і способів існування суспільного цілого. Але на жаль, такий синтез не дав бажаного результату, оскільки відсутність громадянського суспільства, накопичення соціально-економічних проблем і продовження світової економічної кризи, на наш погляд, не сприяють формуванню необхідних умов для подальшої демократизації. До бажаної стабільності, в умовах яких має реалізуватися розбудова демократії, ще далеко.

На нашу думку, більшою мірою еволюційний поступ країн, що наближаються до базисної моделі сучасної демократії, має значення для розробки в Україні власної стратегії та форм впровадження ідеологеми демократичного вибору. Необхідно винайти складові власної формули

Партійна система України після парламентських виборів – 2012: тенденції трансформації
високоєфективної та конкурентоспроможної системи державного управління, оптимального співвідношення держави – суспільства – індивіда із справді безмежними можливостями. Зрозумілим є той факт, що набуття повноцінного комплексу параметрів демократичного вибору вірогідним є за умов тривалої еволюції. Для України стратегічно важливим є дотримання саме цього варіанту розвитку. Однак тактично це, безумовно, вимагає трансформаційних проривів, концентрації зусиль політичної волі та суспільних уподобань на деяких базисних точках демократичного вибору. Алгоритм цих базисних точок, на наш погляд, може бути з'ясований при аналізі двох груп факторів: ставлення населення до існуючої політико-управлінської моделі й можливості державного управління та політичного режиму в цілому. Перша група факторів включає характер панічної політичної культури і співвідношення інтересів основних соціальних груп, друга визначається соціально-економічними можливостями і показниками державного управління, рівнем інституціоналізації політичних відносин та якостями політичних лідерів.

Можна констатувати той факт, що в українському суспільстві не лише відсутнє поки що достатньо чітке уявлення про ці складові демократичного вибору, а й намітилося кризове невдоволення демократичними цінностями як такими, ставлення до демократії нагадує трюїзм, що заялозили та не бажають враховувати.

Ейфорійне сприйняття лібералізму початку 1990-х в українському суспільстві було своєрідною антитезою несвободі радянського тоталітаризму. Демократія за таких умов виявлялась міфічно казковим ідеалом найближчого майбутнього. Розрив очікувань та реальної ситуації суспільного буття протягом цього часу призвів до нарощування фрустрацій них політико-культурних орієнтацій та зведенню соціальних уподобань більшості населення до елементарних принципів боротьби за виживання. Однак неможливо заперечити й те, що попри кризові явища, постійно, окремими реперно-точними досягненнями відбувалося збирання суспільного цілого, укріплення засад злагоди та викристалення можливостей набуття державного стрижня суспільного життя. Ми були свідками внутрішнього збирання суспільства та держави. Позитивні наслідки цього невидимого, але невпинного руху, стали вочевидь помітними на початку нового тисячоліття. Вони проявилися у поживалення економічної кон'юнктури

внутрішнього розвитку, зростанні соціально-економічних показників та у поліпшенні зовнішньополітичного іміджу нашої країни. Однак повністю справедливим виявилось твердження Дж. Кіна, що свобода – це спроможність до постійної ініціативи у суспільних і політичних справах. Недостатня обізнаність пересічних громадян України саме у питаннях параметрів демократичного вибору та відсутність стійких навичок політичної участі та демократичної ініціативності призвели до регресивно-негативних результатів. Відбувається дільба державно-управлінських функцій та пов'язаних із цим преференцій між представниками різни політичних еліт. Орієнтації та вподобання останніх мають переважно корпоративно-клановий характер.

Для України актуальним є те, що віра у політичні можливості людини за умов демократії закріплюється завдяки її практичному втіленню. Вкрай важливим є недопущення усталення суспільства, наближеного до варіанту наявності єдиної розподільної межі. Така ситуація призводить до зосередження конфлікту на двох протидіючих позиціях. Опозиція тяжіє до фіксації та можливості сподівань розв'язати конфлікт шляхом силового тиску. Всупереч такому варіанту українське суспільство повинно усвідомити цінність соціальної довіри і співробітництва та просуватися до плюралістичної моделі, за якої існує багато розподільвальних меж. Конфлікт за таких умов виявляється більш складним і диференційованим, а громадяни належать до кількох різних (не)організованих груп з особливими інтересами і поглядами. Це сприяє постійному пошуку компромісів та упоміркоує суспільно-політичні вподобання. У плюралістичному суспільстві, яке неможливе без цілеспрямованої державної політики, найбільш репрезентативно реалізуються принципи свободи та рівності. Значний рівень автономії соціальних груп, їх організацій, індивідів по відношенню один до одного й до державної влади поєднується з юридичною та політичною рівністю. Це обмежує їх владу та авторитет і забезпечує дотримання принципів автономії. Саме реалізація у суспільно-політичному житті вказаних принципів автономії-рівності сприяє уникненню перебільшення приватних аспектів групових та індивідуальних інтересів як таких, що протистоять іншим, що, як відомо, загрожує надмірною концентрацією влади.

МІЩЕНКО Андрій Вадимович,
магістрат ХНУ імені Каразіна

ВИБОРИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО ВИБОРУ

Жовтневі вибори народних депутатів відмітились крайньою специфічністю, яка розкривається у наступних аспектах. По-перше, повернення до змішаної виборчої системи відновило територіальний фактор представництва депутатів. По-друге, черговий закон про вибори народних депутатів перекроїв вже існуючу систему виборчих округів. По-третє, багато питань впродовж політичної та виборчої кампаній виникали стосовно нецільового використання бюджетних коштів на місцях. Ці та багато інших обставин були вписані в український виборчий процес 2012 року.

Попри всі порушення та відхилення від чинного законодавства впродовж виборчих кампаній день виборів народних депутатів, за думками міжнародних спостерігачів, може бути охарактеризований як такий що відповідає основним демократичним стандартам виборчого процесу.

Подібна ситуація одночасного «визнання» та негативної оцінки міжнародними експертами відображає рівень консолідованості української демократії. Тобто на формальному, процедурному рівні Україна перейняла ті демократичні інститути та практики, що характерні державам з ліберально-демократичними традиціями. Що ж до іншого, неформального рівня, то Україна досі перебуває у «перехідному» стані трансформації суспільних цінностей.

Важливо пам'ятати, що вибори – це демократичний інститут, що реалізує владу головного носія влади, яким за Конституцією України є народ. Але слід також пам'ятати, що вибори – це лише одна з форм реалізації влади поряд з протестами, референдумами, петиціями та іншими активними проявами громадянського суспільства. Вочевидь, говорити про існування в Україні громадянського суспільства з партисипаторною політичною культурою не доводиться.

На фоні цієї відсутності та низького рівня консолідації української демократії найбільш впливовим суб'єктом, який виражає інтереси громадян, є політичні партії. Але навіть приблизний аналіз українських партій виявилась, що в Україні немає політичних партій у їх класичному розумінні, окрім,

Партійна система України після парламентських виборів – 2012: тенденції трансформації можливо, КПУ та СПУ. Відсутність ідеологічної складової та схожість в основних програмних положеннях політичних сил (які зазвичай мають лівоцентристське забарвлення) характеризують партії як політичні проекти, що орієнтовані на медіанного виборця. Фактично єдина сутнісна різниця між політичними проектами полягає у їх територіальній прив'язці. Вважається, що територіальна специфікація політичних сил не є наслідком ірраціональних ментальних особливостей сходу та заходу, а скоріше відображає закріпленість територій за певними групами впливу, що відобразилось у кампанії мажоритарників, які, немов середньовічні лендлорди, повернулись до своїх володінь. Приклади Закарпаття, Хмельниччини, Донеччини переконливо ілюструють цю думку.

Територіальна згуртованість груп впливу української політики є лише одним з багатьох секторів у колі, що окреслює неформальні інституційні практики українського політичного ринку. Серед інших секторів цього кола, які проявили себе впродовж виборчої кампанії, слід відзначити:

1. Феномен «парашутистів», як його нарекла журналістська спільнота, що виявляє неформальний інститут намісництва за домовленістю. Тут можна провести паралелі із патримоніальною системою призначення чиновників, що закріплювала за останніми певні бенефіції. Харківський приклад у цьому аспекті постає в інакшій площині. Вочевидь харківський регіон вже має своїх інтендантів, тому виборча кампанія в їхньому випадку постала у вигляді випробування, яке місцева влада успішно витримала.
2. Неформальну підтримку кандидатів самовисуванців політичними силами поряд з мажоритарними кандидатами, які представляють ці політичні сили. Подібна тенденція переважає у західних регіонах України, але впродовж виборчої кампанії були зафіксовані випадки використання провладних настроїв в Одещині та у Харкові.
3. Домовленості серед кандидатів про зняття на користь один одного. Серед опозиційних політичних сил наприкінці виборчої кампанії була спроба провести централізований процес узгодженого зняття відкрито, об'єктивно підійшовши до виявлення «найбільш спроможного» кандидата від

опозиції, але попередні узгодження кандидатів, як і завжди, проходили в рамках дії неформальних практик. Останні були характерні у багатьох інших окремих випадках зняття (чи не зняття) кандидатів.

4. Феномен депутатських династій, який визначає вибори у категорії «елекція», а не «селекція». Тобто елекція вже заздалегідь відомих варіантів, що пов'язані кровноспорідненими зв'язками, а не відбір найдостойніших, що характерний селекції політичних еліт.

Вищевказаний перелік не завершений, але ілюструє найбільш явні прояви неінституціалізованих практик всередині українського політикуму. Їх розуміння та усвідомлення в контексті існуючого процесу консолідації української демократії не видаються можливими без визначення основних причин. Останні вбачаються у наступному:

1. У системі протиставлення «влада/народ», що історично складалась за часів СРСР та мала на меті відмежовування номенклатури від звичайних громадян;
2. У превалюванні «тіньових домовленостей» на політичному ринку, які обумовлюються існуванням «тіньової економіки»;
3. У відсутності прагнення до інституціоналізації демократичного інституту лоббі;
4. У функціонуючій клановій структурі українського політикуму, що є наслідком широкого розповсюдження неопатримоніальних практик в українському суспільстві;
5. У широкому включенні акторів економічного ринку в структуру ринку політичного та, як наслідок, в економізації відношень всередині українського політикуму.

Таким чином українські вибори 2012 року викрили найбільш уразливі точки процесу демократизації в Україні. Усвідомлення проблем та розуміння їхніх причин дає змогу сформулювати єдину політику щодо перейняття демократичних принципів не тільки на мінімальному формалізованому рівні, але й на максимальному рівні цінностей. Серед першочергових завдань, що стануть першим кроком на шляху до реформування політичного ринку, слід виокремити:

1. Застосування формули Шміттєра («інституціоналізація невизначеності деяких ролей та сфер політичного життя»), що має на меті нормалізування неформальних практик не тільки всередині українського політикуму, але й взагалі у суспільстві, або створення альтернативних функціонуючих інститутів;
2. Реформування системи місцевого самоврядування та впровадження політики децентралізації у питаннях економічної та політичної сфер. Посилення самоврядування на місцях повинно в наслідку призвести до формування системи «соціальних ліфтів», яка є основою для принципу селективності у виборчому процесі;
3. Потребу у реформуванні системи судочинства, що також потребує впровадження принципів децентралізації та виборності ключових посад у системі на місцевому рівні. Інститут виборності суддів на місцях зможе зробити усі процедури, пов'язані з розгляданням порушень виборчого процесу, більш ефективними;
4. Прийняття єдиного незмінного закону про вибори, користуючись порадами Венеціанської комісії та інших міжнародних експертів, але враховуючи специфіку українського політичного процесу.

Видається, що саме ці нагальні завдання можуть спричинити зміни не тільки у виборчому процесі, але й згуртувати суспільство навколо потреби консолідації демократії. Ця амбітна мета примножує своє значення в контексті пріоритету європейської інтеграції України у зовнішній політиці.

ПОД'ЯЧЕВ Денис Миколайович,
керівник проектів компанії
«Український соціологічний стандарт»

МОТИВИ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ЯК КОНСТАНТА РОЗВИТКУ ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ, АБО ВАЖЛИВІСТЬ СОЦІОЛОГІЧНОГО АСПЕКТУ ПОГЛЯДУ НА ПИТАННЯ

Під час сьогоднішньої дискусії про партійне будівництво в Україні важливо урахувати, що конфігурація партійно-політичної системи є не тільки відбиттям суто тактичних задумів керівництва провладної політичної сили, спрямованих на збереження владних повноважень. Навіть за умов процедурної демократії напрямок еволюції партійно-політичної системи не може не спиратися на ключові якості електоральної культури громадян. Аналіз ключових моделей електоральної поведінки, хоч як притаманних українському соціуму, доводить, що повернення до змішаної системи виборів цілковито відповідає актуальній картині попиту громадян на ті або інші мотиви вибору.

Різноманітні класифікації моделей електоральної поведінки загалом погоджуються навколо висновку про те, що провідні засади цієї поведінки розпадаються на дві групи – колективістські (до них належать будь-які мотиви вибору, які ґрунтуються на певній ідеологічній або соціо-культурній прихильності виборця до політичної сили або кандидата) та індивідуалістичні (до них належать мотиви вибору, що ґрунтуються на будь-яких мотивах, які можна асоціювати з отриманням особистої користі виборцем або зі значущістю для виборця особистості кандидата або лідера партії).

Дійсно, під час проведення мажоритарних, особистісно спрямованих виборів у електоральній свідомості виборця актуалізуються індивідуалістичні мотиви вибору, а під час проведення пропорційних – колективістські. Також варто відзначити протилежну залежність – електоральна свідомість громадян формує попит на відповідну конфігурацію електоральної системи. Дійсно у свідомості громадян України значне місце посідають такі критерії вибору як іміджева

Партійна система України після парламентських виборів – 2012: тенденції трансформації
відповідність особистості політика, який балотується, або лідера партії, що висувається, певним очікуванням або навіть стереотипам виборців, можливості та здібності до вирішення конкретних та предметних завдань на рівні району, населеного пункту виборця. Хоча виборці України повсякчас демонструють попит і на те, щоб у програмах партій або кандидатів відбивалися також жадані виборцями положення, чим перші постійно користуються. Ще у 2008 році в ході опитування Центром Разумкова 60% виборців показали, що для них чи не на першому місці знаходиться відповідність практичної діяльності партії програмним положенням та заявам її лідерів. За результатами останніх виборів до Верховної Ради України 28 жовтня 2012 року цей тренд можна роздивитись за результатами, які показала ВО «Свобода».

Хоча наприкінці 2012 року в Україні мали місце все ж таки змішані, а не цілковито мажоритарні вибори, варто нагадати, що під час визначення з вибором як серед партійних списків, так і серед прізвищ кандидатів у мажоритарному окрузі громадяни України керувалися переважно індивідуалістичними мотивами. І це також виглядає передбачуваним, оскільки ще у 2009 році опитування фіксували, наприклад, що постать лідера має першочергове значення для українського виборця під час визначення, за яку політичну силу голосувати.

Користуючись викладеними вище обставинами, можна зрозуміти, чому зміна виборчого законодавства за рік до останніх парламентських виборів у бік прийняття достатньо нелояльного варіанту змішаної системи із виключенням позиції «проти всіх» не викликала скільки-небудь значного суспільного обурення. І саме ці обставини, що впливають із констант електоральної свідомості українців, дозволяють передбачити суспільну реакцію, якщо дійсно напередодні чергових президентських виборів провладна більшість спробує протягнути переобрання діючого Президента України через модель обрання у парламенті, а не на всенародному голосуванні. Ураховуючи, що за результатами досліджень, позиція громадян у даному випадку лишається в цілому незмінною (80-90% – неодмінно висловлюються «проти»), ця реакція буде гостро негативною, що підвищить ціну питання, яке постане перед керманічами провладної політичної сили і примусить шукати інший, соціально більш компромісний варіант політичної реінкарнації президента – свого представника.

У свою чергу культивування індивідуалістичних мотивів у системі координат електоральної поведінки виборців крізь дрейф до мажоритарної складової варто піддати критиці за підсилення через зворотній вплив скоріше негативного тренду електоральної свідомості в умовах проблемної солідарності в українському соціумі. Адже криза суспільної відповідальності навпаки потребує стимулювання попиту до колективістських моделей спільності людей через розвиток або навіть генерацію моделей політичної участі. Зрозуміло, що еволюція виборчої системи сама по собі на пряму не вирішує проблеми соціальної тканини. Однак за існуючих умов, на нашу думку, вкрай важливо не помилятися принаймні з обранням вектору еволюції цієї системи.

РУБАНОВ Віктор Володимирович,
доцент кафедри політології
ХНУ імені В. Н. Каразіна

ІНСТРУМЕНТАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ ТА ОБМЕЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ

На попередньому засіданні «круглого столу», яке відбулося в 2011р. і було присвячене проблемам інституціонального виміру та динаміці політичного режиму в Україні, у виступах більшості вчених рефреном пролунала думка про те, що ми живемо в доволі архаїчній за своєю внутрішньою природою системі взаємовідносин, яка лише злегка прикрита декорацією із сучасних політичних інститутів. А тому, коли ми намагаємося описати або зрозуміти принципи функціонування цих інститутів, раптом виявляється, що і інструментарій, який ми застосовуємо в процесі дослідження, взятий з іншої, чужої для нас реальності. І це дійсно так, оскільки той же інститут політичної аналітики, про інструментальні можливості та обмеження якого в дослідженні партійних систем я буду сьогодні говорити – також породження чужої для нас реальності.

Як доводить проведений нами аналіз цієї проблеми, соціально-економічні й політичні умови, що виникли після другої світової війни, створили необхідні передумови для початку процесу її інституціоналізації, проте не в Україні, а в першу чергу в США . І відправною точкою офіційного відліку початку процесу її становлення і розвитку прийнято вважати середину ХХ століття, коли у 1951 році Г.Лассауел і Д.Лернер опублікували монографію з політико-управлінських проблем, а Аарон Віддавські у 1969 році прочитав у Каліфорнійському університеті свій перший повноцінний навчальний курс з політичного аналізу як наукової дисципліни.

Відповідно виникає питання: а наскільки сьогодні інструментальні можливості політичного аналізу, як і політичної аналітики в цілому, можна використовувати в

дослідженні процесу становлення і розвитку партійної системи не тільки США, але й України ?

На нашу думку, питання далеко не риторичне, особливо якщо враховувати, що реальна ступінь інституціоналізації політичного аналізу, як і політичної аналітики в цілому, в Україні бажають бути кращими. Яскравим підтвердженням цьому є те, що не тільки в середовищі так званих «пересічних громадян», але і в більшості представників політико-управлінської еліти, яка претендує на статус «осіб, що приймають політичне рішення» самі поняття – «політичний аналіз» і «політична аналітика» в значній мірі асоціюється не з політико-управлінськими дисциплінами, та їх можливостями виробляти інструментальне наукове знання, а з різновидом шоу-бізнесу на зразок політичного телешоу «Шустер-Live».

На жаль, недалеко пішли в трактовці цих нових для нашого суспільства понять і вітчизняні науковці, які дотепер навіть у фаховій науковій літературі, їх не розрізняють та вживають як синоніми.

Тим не менш, якщо виходити із характеристики процедурно-функціональних особливостей політичного аналізу і політичної аналітики, то треба признати, що політична аналітика по смислового навантаженню, змісту і інструментальним можливостям значно ширше ніж політичний аналіз, а тому її необхідно розглядати в двох основних аспектах: предметному і інструментальному.

В предметному – як позначення цілісної системи політико-управлінських наукових дисциплін, системоутворюючим елементом якої є політичний аналіз.

В інструментальному – як позначення сучасної цілісної експертно-аналітичної системи методів і процедур здійснення наукового дослідження політичних проблем, яка в процесі диференціації та інтеграції міждисциплінарного знання була первісно сформована в політичному аналізі. Стосовно проблеми, яку ми сьогодні обговорюємо, це означає, що політичний аналіз становлення і розвитку сучасної партійної системи в Україні можливо здійснити за допомогою двох основних його інструментів – кількісних і якісних методів і процедур дослідження. Прикладом цьому є сформована сьогодні в політичній аналітиці цілісна система методів і процедур прогнозування розвитку передвиборчої ситуації за участю партій, коли в процесі аналізу, з одного боку, використовуються суворо обумовлені самою метою дослідження – трендовий

Партійна система України після парламентських виборів – 2012: тенденції трансформації метод, сценарне конструювання та експертна оцінка Дельфі, а з іншого – при їхньому відборі обов'язково враховується їхня системна процедурно-функціональна сутність, можливість взаємодоповнювати та взаємообумовлювати один одного. Така можливість зумовлена самою природою методів, які використовуються в політичній аналітиці.

Так, використання кількісних методів і процедур обумовлено тим, що багато питань, які досліджуються, концентрують значний економічний компонент. Гроші також не єдина перемінна, яка цікавить дослідників і може описуватися математично. Результати голосування на виборах представників тих чи інших партій теж подаються у вигляді чисел, а в опитувальному дослідженні політичні думки виражаються у вигляді відсоткового співвідношення між різними групами респондентів.

В свою чергу, використання якісних методів і процедур в аналізі становлення і розвитку партійних систем обумовлено тим, що дослідники часто порушують питання, на які неможливо відповісти, користуючись тільки кількісними методами. Так, як показує практика здійснення подібних наукових програм, кількісні методи важко застосувати в ситуаціях, де виникає потреба малих чисел. Більш того, питання, порушені в ході дослідження, можуть суперечити ряду вимог, які висуваються кількісними методами, такими, наприклад, як чітко визначений набір спостережень, можливість вибірки, виявлення передумов і результатів, які в кожному конкретному випадку відрізняються одне від одного.

Але справа не тільки у наведених вище аргументах. Гостра необхідність використання інструментальних можливостей політичного аналізу в дослідженні трансформації партійної системи України зумовлено й тим, що ці два справді різні методи і процедури аналізу політичних проблем дають можливість отримати в процесі наукового дослідження і два різні види політологічного знання: аналітичне – від кількісних і експертне – від якісних методів і процедур дослідження, які також, як і продукуючі їх методи, не є ні тотожними, ні взаємозамінними, а є взаємообумовленими в пізнавальному процесі. Саме на їх основі формується політичне релевантне наукове знання про закономірності становлення та розвитку партійної системи України.

Отже, таким воно стає тоді, коли поєднує в собі і аналітичну, і експертну складові, перетворюючись зрештою на цілісне *експертно-аналітичне* політологічне знання.

ЗМІСТ

Партійна система України після парламентських виборів - 2012. Аналітична доповідь	3
Додаток. Матеріали «круглого столу»	28
Список учасників «круглого столу»	29
Виступи учасників «круглого столу»	33
Фісун О. А. <i>Партийная система и президентский режим Украины после парламентских выборов 2012г.</i>	33
Авксентьев А. О. <i>Выборы-2012: Харьковская область и Украина</i>	38
Самброс А. С. <i>Итоги выборов в Верховную Раду Украины 2012 года: характеристика парламента, партийные стратегии и электоральный феномен Киева</i>	60
Бугло О. Л. <i>Особенности избирательной кампании в Харьковской области</i>	74
Нікітін В. В.	79
Крисенко О. В <i>О влиянии неэффективной избирательной формулы на украинский политический процесс</i>	82
Швирков О. І. <i>Партийные системы постсоветского пространства: дефицит теории?</i>	85
Дмитришин А. Д.	87
Авксентьев А. О.	88
Бугло О.Л.	88
Нікітін В. В.	89
Бугло О.Л.	90
Нікітін В. В.	90

Фісун О. А.....	90
Біденко Ю. М.....	91
Крисенко О. В.....	93
Шуваєв В. П.	94
Фісун О. А.	95
Доповіді до «круглого столу».....	99
Авксентьева Т. Г. <i>Демократичний вибір України: сучасний етап.....</i>	99
Міщенко А. В. <i>Вибори України в контексті українського вибору.....</i>	103
Под'ячев Д. М. <i>Мотиви електоральної поведінки громадян України як константа розвитку партійно-політичної системи, або важливість соціологічного аспекту погляду на питання.....</i>	107
Рубанов В. В. <i>Інструментальні можливості та обмеження політичного аналізу партійних систем.....</i>	110

Наукове видання

**ПАРТІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНИ
ПІСЛЯ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ - 2012**

Аналітична доповідь

(українською та російською мовами)

За загальною редакцією О. А. Фісуна

Відповідальний за випуск М. М.Новіков
Комп'ютерне верстання О. С. Гайка

Формат 60x84/16. Ум.друк.арк.6,74.
Тираж 300 пр.

ТОВ «Золоті сторінки»
вул. Маршала Бажанова, 28, м. Харків, 61002
Тел./факс (057) 701-0-701
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 276 від 12.12. 2000 р.

Виготовлювач ФОП Здоренко М. І.
вул. Гвардійців-Широнінців, 6.50, корп.В, кв.21, м. Харків
Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія ВО2, № 245988 від 17.07.2007.